

ISSN 2617-5932

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

- ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
- ECONOMIC HERALD. SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION
- UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Випуск 5 2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
ШЕВЧУК ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)

Заступники головного редактора:
МАЦЕЛЮХ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ОНИШКО СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)

Відповідальний секретар:
ДРУЖИНСЬКА НАТАЛІЯ СЕРГІЙВНА,
кандидат економічних наук, УДФСУ (Україна)

Редакційна колегія:
АНДРУЩЕНКО ВОЛОДИМИР ЛЕОНІДОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
БЕЛІНСЬКА ЯНІНА ВАСИЛІВНА,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
БЕРЕСЛАВСЬКА ОПЕНА ІВАНІВНА,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
БОЯРКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА,
доктор економічних наук, доцент, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)
ЗАЛІЗКО ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ІЛЬІН ВАЛЕРІЙ ЮРІЙОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
КАРПЕНКО ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА,
доктор економічних наук, професор, Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Україна)
КОВАЛЕНКО ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
КОЛЯДА ТЕТЬЯНА АНАТОЛІЙВНА,
кандидат економічних наук, с.н.с., доцент, УДФСУ (Україна)
КРАСВЬСЬКИЙ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ,
доктор економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна)
ЛІСОВИЙ АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
МАРТИНЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЙВНА,
кандидат економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна)
ОЛЕШКО АННА АНАТОЛІЙВНА,
доктор економічних наук, професор, Київський національний університет технологій та дизайну (Україна)
ОСМЯТЧЕНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ПАСІЧНИК ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Україна)
ПАШКО ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
ПІЛИПІВ ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)
РІППА СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
СТЕЖКО НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна)
ТКАЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ШВАБІЙ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ,
доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)
DZWIGOL-BAROSZ MARIOLA, Ph.D., Associate Professor, Silesian University of Technology (Польща)
GÓRAL JUSTYNA, PhD, Assistant Professor (Польща, м. Варшава)
GOZORA VLADIMÍR, Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD., MBA (Словаччина, м. Братислава)
MIŚKIEWICZ RADOŚLAW, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Silesian University of Technology (Польща)
NOWAK DARIUSZ, Dr. hab., Professor, Poznań University of Economics and Business (Польща, м. Познань)
SIPKO JURAJ, Prof. Ing., PhD., MBA (Словаччина, м. Братислава)

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

До друку приймаються статті українською, російською та англійською мовами, що відповідають тематиці видання й містять наукові результати, не опубліковані раніше.
Матеріали подаються в роздрукованому вигляді на адресу журналу та надсилаються в електронному вигляді на e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

СУПРОВІДНІ ДОКУМЕНТИ

- 1. Рекомендація статті до друку** (для авторів без наукового ступеня) підписана фахівцем з науковим ступенем і завірена підписом та печаткою установи, яка є зовнішньою щодо Університету ДФС України, та установи, де працює автор (автори) статті.
- 2. Відомості про автора:**
 - прізвище, ім'я, по батькові (повністю) українською, російською та англійською мовами;
 - посада;
 - назва установи/навчального закладу;
 - науковий ступінь;
 - вчене звання; контактні телефони автора;
 - e-mail;
 - поштова адреса.

СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ

- Наукові статті, що подаються до журналу, повинні обов'язково містити такі **неодмінні елементи**:
1. Індекс УДК (на початку статті ліворуч, напівжирним шрифтом).
 2. Прізвище та ініціали автора(-ів) (праворуч, напівжирним шрифтом українською мовою).
 3. Науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи (повністю) (українською, російською та англійською мовами).
 4. E-mail автора(-ів).
 5. ORCID ID автора(-ів).
 6. Назва статті українською, російською та англійською мовами.
 7. Стаття: 1) формулювання мети статті (постановка завдання); 2) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; 3) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Важливо виділити невирішені частини загальної проблеми, які саме досліджуються у статті; 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів; 5) висновки з цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямі.
 8. Список використаних джерел та його транслітерація (References) в алфавітному порядку.
 9. Анотація до статті: прізвище та ініціали автора(-ів) (українською, російською та англійською мовами) та текст анотації українською, російською та англійською мовами: мовою статті – не менш 500 знаків; англійською чи українською (якщо стаття написана не цими мовами) – не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова.
 10. Ключові слова українською, російською та англійською мовами (5–7 слів або словосполучень).

КОМП'ЮТЕРНИЙ НАБІР

Загальний обсяг статі не повинен перевищувати 15 сторінок машинописного тексту.
Стаття подається у форматі MS Word 97-2003 (*.doc) або (*.rtf); поля по 20 мм; шрифт – Times New Roman; керель – 14; інтервал – 1,5; відступ – 1,25.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бібліографічний опис списку використаних джерел оформляється за правилами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». References - транслітеровані список цих же джерел, оформляється в стилі APA (American Psychological Association Style). Транслітерацію слід здійснювати відповідно до правил, прописаних у Постанові КМУ від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею».

ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, МАЛЮНКИ

- 1. Таблиці, схеми, малюнки** повинні мати посилання за текстом, бути пронумеровані, мати заголовок (назву, підпис) та посилання на джерело.
- 2. Ілюстративний матеріал** має бути компактным та мати чітке зображення; написи на ілюстраціях і підписи до них мають бути подані мовою статті.
- 3. Формули** подають за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation. Формули повинні бути пронумеровані.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРА

- Відповідальність за зміст статті несе автор.**
1. Автор зобов'язаний ретельно вичитати рукопис і підписати його на останній сторінці. Редакційна колегія може скорочувати й редагувати матеріал за погодженням з автором.
 2. Автор підтверджує, що матеріал статті є виключно власним оригінальним дослідженням, оформлений із дотриманням правил цитування та посилань.
 3. Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування.
 4. Автор підтверджує, що надані до друку матеріали раніше не публікувались в інших виданнях та містять достовірну інформацію.

РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ

Повнотекстові версії номерів журналу представлені:

- на сайті УДФСУ за адресою: www.nusta.edu.ua;
- на сайті Наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» за адресою: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/index>;
- на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України за адресою: www.irbis-nbuv.gov.ua

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ
ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
(УДФСУ)

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

**СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК
ОПОДАТКУВАННЯ
ВИПУСК 5 2020**

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б»)
Наказом МОН України від 15.10.2019 р. № 1301

*Засновник, видавець
та виготовлювач
Університет державної фінансової
служби України*

Заснований у 2017 р.,
є правонаступником Наукового вісника
Національного університету державної
податкової служби України
(економіка, право)

Адреса редакції та видавця:
Україна, 08201, м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31,
Університет ДФС України
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

**Рекомендовано до друку
Вченою радою
Університету ДФС України
(протокол № 6 від 28.05.2020)**

**Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
(Серія KB №22277-12177P від 02.08.2016)**

*У разі передруку матеріалів
посилання на журнал
«Економічний вісник.
Серія: фінанси, облік,
оподаткування»
обов'язкове*

**Виходить у міру накопичення
матеріалу
© Університет ДФС України, 2020**

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал

Випуск 5

Засновник, видавець: *Університет державної фіскальної служби України*
Заснований 2017 року, є правонаступником Наукового вісника Національного університету
державної податкової служби України (економіка, право)

Продовжуване видання (виходить у міру накопичення матеріалу)

Мови видання: українська, російська, англійська

Свідोцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ 22277-12177 Р від 02.08.2016

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної
служби України (протокол № 6 від 28.05.2020)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б)
в галузі економічних наук наказом МОН України від 15.10.2019 № 1301

Редакційна колегія: д.е.н., професор О. А. Шевчук (голов. ред.), д.е.н., професор Н. П. Мацелюх (заст. голов. ред.); д.е.н., професор С. В. Онишко (заст. голов. ред.); к.е.н. Н. С. Дружинська (відп. секр.); д.е.н., професор В. Л. Андрущенко; д.е.н., професор Я. В. Белінська; д.е.н., професор О. І. Береславська; д.е.н., доцент І. М. Боярко; д.е.н., професор В. Д. Залізко; д.е.н., професор В. Ю. Ільїн; д.е.н., професор Л. М. Карпенко; д.е.н., професор Ю. М. Коваленко; к.е.н., с.н.с., доцент Т. А. Коляда; д.е.н., доцент В. М. Краєвський; д.е.н., професор А. В. Лісовий; к.е.н., доцент В. В. Мартиненко; д.е.н., професор А. А. Олешко; д.е.н., професор В. О. Осмятченко; д.е.н., професор Ю. В. Пасічник; д.е.н., професор П. В. Пашко; д.е.н., професор В. В. Пилипів; д.е.н., професор С. П. Pinna; д.е.н., доцент Н. В. Стежко; д.е.н., професор Н. В. Ткаченко; д.е.н., професор К. І. Швабій; Ph.D., Associate Professor Dżwigoł-Barosz Mariola (Польща); PhD, Assistant Professor Góral Justyna (Польща); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD. Gozora Vladimír (Словаччина); Ph.D. (Economics), Associate Professor Miśkiewicz Radosław (Польща); dr hab., Profesor Nowak Dariusz (Польща); Prof. Ing., PhD. Sipko Juraj (Словаччина).

Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування : науковий фаховий журнал / редкол. : О. А. Шевчук (голов. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. – Випуск 5. – 192 с.

У виданні вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам економіки.

Науковий журнал започатковано з метою опублікування результатів наукових досліджень з питань теорії і практики фінансів, бухгалтерського обліку, оподаткування та інших напрямів економічної науки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться науковими дослідженнями у сфері економіки.

Розміщений на відкритій інформаційній платформі OJS Університету державної фіскальної служби України.

Науковим статтям, опублікованим у журналі, присвоюється індекс DOI (Digital Object Identifier) – ідентифікатор цифрового об'єкта.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакція журналу веде систематичну роботу щодо включення наукового фахового видання до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз даних з метою входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів. Наразі редколегія провадить роботу щодо входження журналу у Scopus та Web of Science.

Адреса редакції:

вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Під час посилання на матеріали наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» потрібно використовувати транслітеровану назву «Ekonomiczny Visnyk. Seria: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» або «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Научный специализированный журнал

Выпуск 5

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Основатель, издатель: Университет государственной фискальной службы Украины
Основан в 2017 году, правопреемник Научного вестника Национального университета государственной
налоговой службы Украины (экономика, право)

Продолжаемое издание (выходит по мере накопления материала)

Языки издания: украинский, русский, английский

Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22277-12177 Р от 02.08.2016

Рекомендовано к печати решением Ученого совета Университета государственной
фискальной службы Украины (протокол № 6 от 28.05.2020)

Журнал включен в Перечень научных специализированных изданий Украины (категория Б)
в отрасли экономических наук приказом МОН Украины от 15.10.2019 № 1301

Редакционная коллегия: д.э.н., профессор О. А. Шевчук (глав. ред.), д.э.н., профессор Н. П. Мацелюх (зам. глав. ред.); д.э.н., профессор С. В. Онышко (зам. глав. ред.); к.э.н. Н. С. Дружинская (отв. секр.); д.э.н., профессор В. Л. Андрущенко; д.э.н., профессор Я. В. Белинская; д.э.н., профессор Е. И. Береславская; д.э.н., доцент И. Н. Боярко; д.э.н., профессор В. Д. Зализко; д.э.н., профессор В. Ю. Ильин; д.э.н., профессор Л. Н. Карпенко; д.э.н., профессор Ю. М. Коваленко; к.э.н., с.н.с., доцент Т. А. Коляда; д.э.н., доцент В. Н. Краевский; д.э.н., профессор А. В. Лисовый; к.э.н., доцент В. В. Мартыненко; д.э.н., профессор А. А. Олешко; д.э.н., профессор В. А. Осмятченко; д.э.н., профессор Ю. В. Пасичник; д.э.н., профессор П. В. Паушко; д.э.н., профессор В. В. Пылытив; д.э.н., профессор С. П. Риппа; д.э.н., доцент Н. В. Стежко; д.э.н., профессор Н. В. Ткаченко; д.э.н., профессор К. И. Швабий; Ph.D., Associate Professor Dźwigol-Barosz Mariola (Польша); PhD, Assistant Professor Góral Justyna (Польша); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD. Gozora Vladimír (Словакия); Ph.D. (Economics), Associate Professor Miśkiewicz Radosław (Польша); dr hab., Profesor Nowak Dariusz (Польша); Prof. Ing., PhD. Sipko Juraj (Словакия).

Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение :
научный специализированный журнал / редкол. : О. А. Шевчук (глав. ред.) и др. –
Ирпень : Университет государственной фискальной службы Украины, 2020. –
Выпуск 5. – 192 с.

Издание вмещает научные статьи, посвященные актуальным проблемам экономики.

Научный журнал основан с целью опубликования результатов научных исследований по вопросам теории и практики финансов, бухгалтерского учета, налогообложения и других направлений экономической науки.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов и всех, кто интересуется научными исследованиями в сфере экономики.

Размещен на открытой информационной платформе OJS Университета государственной фискальной службы Украины.

Научным статьям, опубликованным в журнале, присваивается индекс DOI (Digital Object Identifier) – идентификатор цифрового объекта.

Журнал размещен в профильных международных наукометрических базах данных, репозиториях и поисковых системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакция журнала ведет систематическую работу по включению научного издания в международные электронные библиотеки, каталоги и наукометрические базы данных с целью вхождения в мировое научное информационное пространство, повышения рейтинга журнала и индексов цитирования его авторов. Сейчас редколлегия проводит работу по вхождению журнала в Scopus и Web of Science.

Адрес редакции:

ул. Университетская, 31
г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Во время ссылки на материалы научного журнала «Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение» нужно использовать транслитерируемое название «Ekonomiczny Visnyk. Seria: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» или «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

ECONOMIC HERALD

SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION

The Scientific Professional Journal

Release 5

ISSN 2617-5932
UDC 330(05)

Founder, publisher and manufacturer: University of the State Fiscal Service of Ukraine
The scientific journal was founded in 2017. The journal is the successor of the journal *Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*

Continued edition (released with the accumulation of material)

Language of publication: Ukrainian, Russian, English

The certificate of state registration of the print mass media: KB 22277-12177 P, 02.08.2016

Recommended for printing and Internet distribution by the decision of the Academic Council of University of the SFS of Ukraine (Protocol № 6, 28.05.2020)

The journal is licensed as academic, professional journal (category B) in all economic sciences
(Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine: № 1301, issued 15.10.2019)

Editorial Board: Dr. of Economics, Professor *Oleg Shevchuk* (Editor-in-chief); Dr. of Economics, Professor *Svitlana Onyshko* (deputy Ed.); Dr. of Economics, Professor, *Nataliia Matseliukh* (deputy Ed.); Ph.D. in Economics, *Nataliia Druzhynska* (resp. secr.); Dr. of Economics, Professor *Volodymyr Andruschchenko*; Dr. of Economics, Professor, *Yanina Belinska*; Dr. of Economics, Professor *Olena Bereslavska*; Dr. of Economics, Associate Professor *Iryna Boiarko*; Dr. of Economics, Professor *Vasily Zalizko*; Dr. of Economics, Professor *Valerij Ilin*; Dr. of Economics, Professor *Lidiia Karpenko*; Dr. of Economics, Professor *Yuliia Kovalenko*; Ph.D. in Economics, Associate Professor *Tetiana Koliada*; Dr. of Economics, Associate Professor *Volodymyr Kraevsky*; Dr. of Economics, Professor *Andrii Lisovyi*; Ph.D. in Economics, Associate professor *Valentyna Martynenko*; Dr. of Economics, Professor *Anna Oleshko*; Dr. of Economics, Professor *Volodymyr Osmiatchenko*; Dr. of Economics, Professor *Yurii Pasichnyk*; Dr. of Economics, Professor *Pavlo Pashko*; Dr. of Economics, Professor *Vitalii Pylypiv*; Dr. of Economics, Professor *Serhii Rippa*; Dr. of Economics, Associate Professor *Nadiia Stezhko*; Dr. of Economics, Professor *Nataliia Tkachenko*; Dr. of Economics, Professor *Kostiantyn Shvabii*; Ph.D., Associate Professor *Dźwigol-Barosz Mariola* (Poland); Ph.D., Assistant Professor *Góral Justyna* (Poland); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. Ph.D. *Gozora Vladimir* (Slovakia); Ph.D. (Economics), Associate Professor *Miśkiewicz Radosław* (Poland); Dr/ hab., Profesor *Nowak Dariusz* (Poland); Prof. Ing., PhD. *Sipko Juraj* (Slovakia).

Economic herald. Series: finance, accounting, taxation : the Scientific Professional Journal / Editorial Board : O. A. Shevchuk (Editor-in-chief) and others. – Irpin : University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020. – Release 5. – 192 p.

The publication contains scientific articles, devoted to actual problems of the economy.

The scientific journal was founded to publish the results of scientific research on the theory and practice of finance, accounting, taxation and other areas of economic science.

For researchers, lecturers, graduate students, students and everyone interested in research in the field of economics.

The scientific journal is located on the open information platform OJS of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI (digital object identifier) – the scientific articles are assigned digital object identifier.

The journal is published in international scientometric databases, repositories and search engines: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Vernadsky National Library of Ukraine.

The editorial board conducts systematic work on integration of the scientific publications in international electronic libraries, catalogs and scientometric databases in order to enter the world scientific information space, increase the rating of the journal and the citation indices of its authors. The editorial board working on the inclusion of the scientific journal in Scopus and Web of Science.

Address of the editorial board:

31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08201
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

During the reference to the materials of the scientific journal «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation» you need to use the transliterated title «*Ekonomichnyi Visnyk. Serii: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia*».

© University of the State Fiscal Service
of Ukraine, 2020

ЗМІСТ

Агрес О. Г., Томашевський Ю. М.

BANCASSURANCE як вигідна модель співпраці банків
і страхових компаній.....13

Белінська Я. В., Дікарев О. І.

Криптовалюти: сутність, виникнення та закономірності
поширення і ціноутворення.....22

Борейко Н. М., Параниця С. П.

Фіскальний інтерес держави як об'єкт податкової безпеки.....33

Гуріна Н. В.

Економічна сутність криптовалюти як методологічна
передумова відображення її в бухгалтерському обліку.....42

Гурочкіна В. В., Будзинська М. С.

Циркулярна економіка: українські реалії та можливості
для промислових підприємств.....52

Джрагацпаян В. А., Постикіна Є. Г.

Вплив державного боргу на фінансову безпеку країни.....65

Дорош Н. І., Гергель К. О.

Бухгалтерський облік процесу ліквідації підприємства.....77

Жибер Т. В., Солопенко Т. В.

Сутнісно-правові аспекти визначення складових
показника ефективності бюджетної програми на прикладі
фінансування вторинної ланки медичної допомоги.....88

Красвський В. М., Пінчук К. С.

Удосконалення управлінського обліку та
внутрішньогосподарського контролю у будівництві.....98

Ліщенко В. А.

Теоретичні основи грошово-кредитного регулювання
економічного зростання.....108

Новицький В. А.

Податкове стимулювання FinTech-інновацій у платіжних системах.....117

Островерха Р. Е.

Підходи до розвитку бухгалтерського обліку як інформаційної бази управління.....127

Паянок Т. М., Кричфалушій А. І.

Аналіз впливу політичної кризи на хлібопекарське виробництво України.....139

Сторожук Т. М., Малинич Н. В., Пастух Д. Л.

Вплив структури капіталу на фінансову стійкість підприємства.....148

Тельнов А. С., Решмідлова С. Л.

Розвиток поведінкової економіки у прийнятті
економічних рішень.....160

Яворська О. Г.

Інформаційні елементи інтелектуального капіталу підприємства в умовах цифрової економіки.....	171
--	-----

Яремчук І. В.

Внутрішній аудит ефективності використання бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я.....	180
---	-----

Шевчук О. А.

Особливості становлення та розвитку фінансів об'єднаних територіальних громад в Україні.....	190
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Агрес О. Г., Томашевский Ю. М.

Вapсassurapce как выгодная модель сотрудничества
банков и страховых компаний.....13

Белинская Я. В., Дикарев А. И.

Криптовалюта: сущность, возникновение и закономерности
распространения и ценообразования.....22

Борейко Н. М., Параница С. П.

Фискальный интерес государства как объект налоговой безопасности.....33

Гурина Н. В.

Экономическая сущность криптовалюты как методологическая
предпосылка отражения ее в бухгалтерском учете.....42

Гурочкина В. В., Будзинская М. С.

Циркулярная экономика: украинские реалии и возможности
для промышленных предприятий.....52

Джрагацпаян В. А., Постикина Е. Г.

Влияние государственного долга на финансовую безопасность страны.....65

Дорош Н. И., Гергель К. А.

Бухгалтерский учет процесса ликвидации предприятия.....77

Жибер Т. В., Солопенко Т. В.

Сущностно-правовые аспекты определения составляющих
показателя эффективности бюджетной программы на примере
финансирования медицинской помощи вторичного звена.....88

Краевский В. Н., Пинчук Е. С.

Совершенствование управленческого учета и внутрихозяйственного
контроля в строительстве.....98

Лищенко В. А.

Теоретические основы денежно-кредитного регулирования
экономического роста.....108

Новицкий В. А.

Налоговое стимулирование FINTECH инноваций в платежных системах.....117

Островерхая Р. Э.

Подходы к развитию бухгалтерского учета как
информационной базы управления.....127

Паянок Т. Н., Крычфалуший А. И.

Анализ влияния политического кризиса на хлебопекарское
производство Украины.....139

Сторожук Т. М., Малинич Н. В., Пастух Д. Л.

Влияние структуры капитала на финансовую устойчивость предприятия.....148

Тельнов А. С., Решмидилова С. Л.

Развитие поведенческой экономики в принятии экономических решений.....160

Яворская О. Г.

Информационные элементы интеллектуального капитала
предприятия в условиях цифровой экономики.....171

Яремчук И. В.

Внутренний аудит эффективности использования бюджетных
средств в учреждениях здравоохранения.....180

Шевчук О. А.

Особенности становления и развития финансов объединенных
территориальных общин в Украине.....190

CONTENTS

Agres O. H., Tomashevskiy Yu. M.

Bancassurance as a Profitable Model of Cooperation Between Banks
and Insurance Companies.....13

Belinska Ya. V., Dikarev A. I.

Cryptocurrencies: Essence, Origin and Regularities of Distribution and Pricing.....22

Boreiko N. M., Paranytsia S. P.

The Fiscal Interest of the State as a Facility of Tax Security.....33

Hurina N. V.

Economic Essence of Cryptovolatility as a Methodological Prerequisite
for Its Reflection in Accounting.....42

Hurochkina V. V., Budzynska M. S.

Circular Economy: Ukrainian Realities and
Opportunities for Industrial Enterprises.....52

Dzhragatspanian V. A., Postykina Ye. H.

The Impact of State Debt on the Country Financial Security.....65

Dorosh N. I., Herhel K. O.

Accounting of Liquidation Processes of Enterprise.....77

Zhyber T. V., Solopenko T. V.

Essential and Legal Aspects of Determining an Effectiveness
Indicator of Budget Program Components by the Example
of Secondary Level Medical Care Financing.....88

Kraevsky V. M., Pinchuk K. S.

Improvement of Management Accounting and
Internal Economic Control in Construction.....98

Lishchenko V. A.

Theoretical Fundamentals of Cash and Credit Regulation
of Economic Growth.....108

Novytskyi V. A.

Fiscal Stimulation of FINTECH Innovations in Payment Systems.....117

Ostroverha R. E.

Approaches to the Development of Accounting
as an Information Basis for Management.....127

Payanok T. N., Krychfalushii A. I.

Analysis of Influence of Political Crisis on a Panification in Ukraine.....139

Storozhuk T. M., Malynych N. V., Pastukh D. L.

The Effect of Capital Structure on the Financial Stability of the Enterprise.....148

Telnov A. S., Reshmidilova S. L.

Development of Behavioral Economy in Acceptance
of Economic Decisions.....160

Yavorska O. G.

Information Elements of the Intellectual Capital of the Enterprise in the Conditions of Digital Economy.....	171
---	-----

Yaremchuk I. V.

Internal Audit of the Effectiveness of the Use of Budgetary Funds in Health Care Institutions.....	180
---	-----

Shevchuk O. A.

Features of Formation and Development of Finances of the United Territorial Communities in Ukraine.....	190
--	-----

УДК 336.71

JEL G 220

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.13-21

О. Г. Агрес,*к.е.н., доцент**e-mail: oksana_agres@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-3398-0933;****Ю. М. Томашевський,***к.е.н., доцент,**Львівський національний**аграрний університет**e-mail: tomashum@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-4039-8271**

BANCASSURANCE ЯК ВИГІДНА МОДЕЛЬ СПІВПРАЦІ БАНКІВ І СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Обґрунтовано «bancassurance» як процес співпраці банків і страхових компаній. Досліджено ефект цієї кооперації – продаж страхового захисту разом з банківськими продуктами. Виділено переваги та недоліки bancassurance для обох суб'єктів такої співпраці. Виявлено важливий аспект щодо утворення bancassurance – нові канали дистрибуції страхових компаній. Проаналізовано стан ринку банківсько-страхового співробітництва у розвинених країнах Європи. Визначено проблемні моменти розвитку bancassurance в Україні. Перелічено компанії-лідери українського ринку банкострахування. Вказано на причини недостатнього розвитку bancassurance в Україні. Запропоновано напрями подальшого розвитку bancassurance в Україні.

Ключові слова: *bancassurance, банкострахування, фінансовий супермаркет, інтеграція, банк, страхова компанія.*

О. Г. Агрес, Ю. М. Томашевский. Bancassurance как выгодная модель сотрудничества банков и страховых компаний

Обосновано «bancassurance» как процесс сотрудничества банков и страховых компаний. Исследован эффект этой кооперации – продажа страховой защиты вместе с банковскими продуктами. Выделены преимущества и недостатки bancassurance для обоих субъектов такого сотрудничества. Выявлен важный аспект при создании bancassurance – новые каналы дистрибуции страховых компаний. Проанализировано состояние рынка банковско-страхового сотрудничества в развитых странах Европы. Определены проблемные аспекты развития bancassurance в Украине. Перечислены компании-лидеры украинского рынка банкострахования. Указано на причины недостаточного развития bancassurance в Украине. Предложены направления дальнейшего развития bancassurance в Украине.

Ключевые слова: *bancassurance, банкострахование, финансовый супермаркет, интеграция, банк, страховая компания.*

Постановка цілей. Нині існує три види спільної діяльності банків і страховиків. Assurbanking – надання банківських послуг через страхові компанії, Bankassurance – надання страхових послуг через банківські установи, а також надання банківських і страхових послуг через торговельні мережі [8]. Основна мета нашого дослідження полягає у визначенні домінуючих чинників для необхідності використання bancassurance на сучасному фінансовому ринку.

Постановка проблеми. Нові правила розвитку фінансового ринку призводять до жорстокої конкуренції, що, в свою чергу, сприяє до розширення пропозиції товарів (послуг) для максимального задоволення потреб споживачів, а також досягнення поставлених перед собою цілей як банків, так і страхових компаній. Проаналізуємо динаміку обох секторів, зокрема, щодо банків: станом на 1 січня 2020 року в Україні нараховувалося 75 діючих банків, що на два менше порівняно з 1 січня 2019 року; кількість діючих структурних підрозділів за 2019 рік зменшилась на 507 – з 8 509 до 8 002 відділень. Ще п'ять років потому кількість банків нараховувала 163 одиниці, а це на 88 од. більше станом на сьогодні [1]. Кількість страхових компаній теж має тенденцію до зменшення, зокрема, за дев'ять місяців 2019 року, порівняно з аналогічним періодом 2018 року, кількість компаній зменшилася на 51, або на 18 % [2]. Таке стрімке скорочення банків і страхових організацій докорінно змінює господарські та фінансові відносини, спрямовуючи їх у бік посилення взаємодії та поєднання різних типів фінансових інституцій. Тому досить доцільно дослідити такий вид співпраці, як банкострахування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні bancassurance лише починає розвиватися. Окремі аспекти розвитку bancassurance висвітлені в роботах ряду науковців. В. М. Кремень [3] під bancassurance розуміє залучення банківських установ у процес виробництва, маркетингу та розповсюдження страхових послуг.

Банківське страхування – набір фінансових послуг, які можуть задовольнити як банківські, так і страхові потреби клієнта одночасно, вважає Н. Є. Аванесова [4]. Також наголошує, що основним недоліком bancassurance може бути падіння довіри до банківської установи з боку тих клієнтів, які вважатимуть інтегровані продукти непотрібними чи нав'язливими. Факт розголошення банком конфіденційних даних клієнтів останніми також сприйматиметься з недовірою [4, с. 5].

Сучасні науковці Н. Л. Івашук, О. В. Івашук [5, с. 64–71] висловили думку, що bancassurance – це стратегія, яку застосовують банки з метою надання фізичним особам інтегрованих фінансових послуг. Першопричиною банківсько-страхової співпраці була ідея комплексного обслуговування, тобто задоволення фінансових потреб клієнта в одній фінансовій установі.

Доцільно розглянути дефініцію bancassurance з боку закордонних учених. Н. Т. Bednarczyk [6] визначає цей процес як «використання банку до продажу страхувань (в основному життєвих і пенсійних), при цьому та ініціатива походить від комерційних банків». Крім багатьох визначень, спільною ознакою співробітництва банків зі страховими компаніями є черпання вигоди через обидві сторони у вигляді зисків [7].

У зарубіжних країнах цей вид співпраці є предметом зацікавлення багатьох фахівців та дослідницьких установ. Проте питання можливості більш ґрунтовного запровадження та використання bancassurance з метою збільшення прибутку для банків та страхових компаній досліджено на сьогодні ще недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Банківське забезпечення, надання полісів банками або кредитними установами є однією з найбільш значних змін, що відбулися у страховій галузі за останні роки. У широкому трактуванні bancassurance розглядається як інтеграція фінансових посередників – банків та страхових компаній з розподілу страхових продуктів через банківську мережу [9]. На нашу думку, bancassurance – це взаємовигідна співпраця між банками та страховими компаніями, яка спрямована на залучення клієнтів з метою збільшення прибутку, конкурентоспроможності та довіри населення.

Дослідивши банківське страхування, визначили, що воно пропонує безліч переваг для клієнтів, одна з яких – зручність. Банк – це єдине вікно для всіх фінансових потреб. Для банків і страхових компаній банківське страхування збільшує диверсифікацію доходів для банку та приносить більший обсяг і прибуток обом гравцям. Розглянемо, що ж являє собою взаємодія банків та страхових компаній для кожного з них. Для банків це можливість: отримання додаткової комісійної винагороди; розширення клієнтської бази; зниження вартості послуг та можливості комплексного обслуговування будь-якого клієнта; отримання доступу до страхових резервів страхової компанії; мінімізації власних ризиків і зменшення витрат на ведення банківського бізнесу. Страховій компанії ж вигідно здійснювати співпрацю з банком виходячи з таких факторів: можливість отримання доступу до загальної бази клієнтів; використання бренду або репутації банку; зменшення витрат фінансових ресурсів на реалізацію страхових послуг; підвищення ефективності роботи мереж страховиків.

Крім звичних прямих продажів, міжнародних брокерів і кептивне агентство, серед каналів дистрибуції існує також прямий маркетинг (direct marketing) і банкострахування (bancassurance), які сьогодні займають більше 19 % від загальних премій. Прямий маркетинг – це можливість надати клієнту послугу в зручний для нього час, оплачену зручним для нього способом і оформлену через зручний для клієнта канал продажу. Основний секрет успішних проєктів прямого маркетингу – це кастомізований підхід і сегментація – те, що допомагає зрозуміти клієнтів і, як результат, адаптувати продукти під кожен окремий випадок. Основними характеристиками будь-якої програми за проєктами прямого маркетингу мають бути такі показники, як доступність, простота сприйняття, фокус на сегментації, можливість швидкого налаштування і працюючі механізми оплати. Підсумовуючи, прямий маркетинг – це унікальний спосіб продажів, вигідний як для банку, так і для страхової компанії [10].

Оцінюючи співпрацю цих двох фінансових посередників на цьому етапі розвитку, варто зазначити, що великі банки, які спеціалізуються на наданні послуг фізичним та юридичним особам, такі як ПриватБанк, Ощадбанк, Райффайзен банк Аваль, мають певний спектр страховиків партнерів.

Банки, у свою чергу, налагоджують співпрацю з успішними вітчизняними страховими компаніями, які лідирують за обсягами страхових премій, таким чином створюючи позитивне ставлення до продуктів, що продаються. Їх основними партнерами є МЕТ ЛАЙФ, РЗУ Україна, АСКА – Життя, Уніка та інші.

Проте, незважаючи на наявність таких партнерів, кредитна активність банків залишається все ще досить низькою, що викликано вузьким колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності розвитку економіки та завищених вартостей кредитних ресурсів.

Однією з основних послуг страхових компаній, які найбільш активно користуються банківськими установами, є страхування майна, яке передається компаніями як

забезпечення для повернення позик. Зростає також попит на іпотечне та лізингове страхування, фінансування проєктів та цивільно-правову відповідальність (іпотека, лізинг). Останнім часом важливе значення має страхування у наданні споживчого кредиту фізичним особам з поширенням цього виду страхування як предмета кредитування, а також життя та дієздатності позичальника. Тарифи страхових послуг у різних компаній приблизно однакові і часто відрізняються на соті частки відсотка. У цьому контексті на перший план виходять привабливість програми взаємодії з певною фінансовою структурою та грамотна співпраця з різними управліннями і відділами банку чи небанківської кредитної установи. Тому, забезпечуючи заставу, банки зосереджуються на страхуванні майна, обладнанні та практично ігнорують страхування фізичних осіб – менеджерів компанії, які часто дають особисту гарантію повернення позики. Крім того, термін договору страхування фізичних осіб повинен відповідати терміну договору страхування майна, тобто, як мінімум, на два місяці більший за термін дії договору кредитування.

Активність на ринку споживчих кредитів останнім часом значно зросла. Багато банків активно кредитують споживачів на автомобілі чи обладнання. У цьому випадку обидві сторони зацікавлені у тому, щоб людина вчасно виконала свої зобов'язання. Страхова компанія може запропонувати свої послуги як продавцям, так і кредиторам. Пакет страхових послуг знову буде всебічним, включаючи страхування від пожежі, повені, механічного впливу, протиправних дій третіх осіб, страхування життя та нещасних випадків прямого позичальника, тобто фізичної особи. Співпраця банківських і страхових структур у сфері обміну та розширення клієнтської бази набуває все більшого значення. Усвідомлення банком діяльності конкурентів, потреб та уподобань клієнтів має особливе значення для роботи підрозділів обслуговування клієнтів.

Проаналізуємо досвід інших країн, який висвітлює наявність передумов для розвитку інтеграції банків і страхових компаній. Найбільш багатий прикладами успішних проєктів bancassurance досвід Франції, Великобританії, Іспанії, Португалії, Італії і Бельгії, а також Швейцарії. Така співпраця зумовлена наявністю спільного інтересу в bancassurance з обох сторін фінансового ринку. Реалізація страхових продуктів за допомогою банківської мережі стала природним вибором для масового споживача, який шукає прості, доступні та недорогі продукти від надійного фінансового інституту [13].

Проаналізувавши досвід за кордоном, можемо стверджувати, що уже понад 75 % європейських банків реалізують страхові продукти, і майже 40 % страхових організацій пропонують банківські послуги. На відміну від України, іноземні банки значну частину прибутку отримують від реалізації страхових продуктів. У Європі таким шляхом продається кожен третій поліс страхування життя. У країнах з розвинутою економікою банків займають перше місце серед продавців страхових продуктів (рис. 1).

Співпраця страхових компаній з банками в Україні – явище досить поширене, але, на жаль, реалізується воно далеко не у формі класичного bancassurance. Якщо свідчити про це в загальноприйнятому сенсі, bancassurance полягає в тому, що банк виступає повноцінним каналом продажу страхової послуги. Саме продажу послуги як такої, а не виключно предметів застави. У цьому випадку для співробітників банку ця операція така сама, як, наприклад, відкриття кредитного рахунку або видача пластикової картки. Вони проходять спеціальні тренінги і добре знають продукти, які пропонують.

За кордоном, де банківське страхування працює давно й успішно, продаж страхових продуктів у банку сприймається клієнтами як абсолютно звичайна практика – вони не

відчувають різницю, купуючи страхові продукти в банку або безпосередньо у страховій компанії.

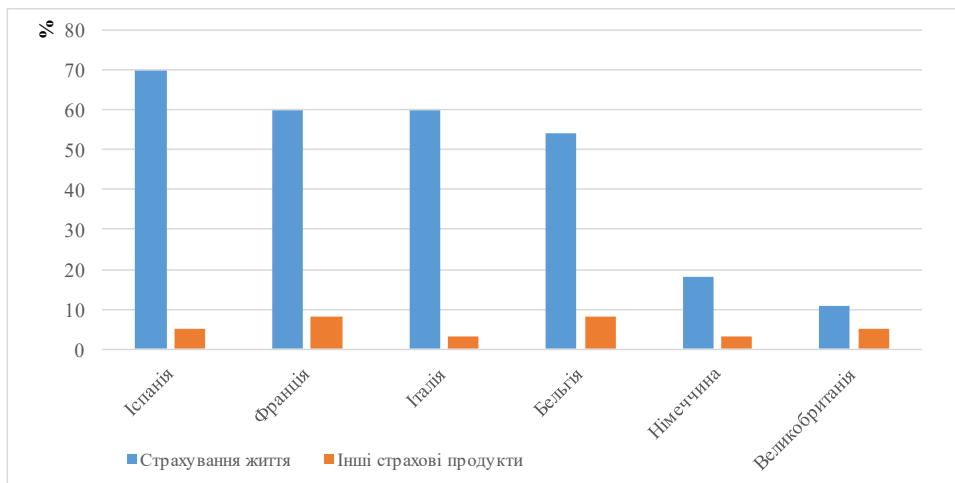

Рис. 1. Поширення страхових продуктів через банківські установи в країнах Європи

Джерело: розроблене автором на основі [14; 16].

Так, історично склалося, що в Україні bancassurance тісно пов'язаний зі страхуванням предмета застави. Нещодавно на ринку спостерігається незначний розвиток в Україні класичної для Європи схеми bancassurance, а саме незаставного страхування. Саме таке страхування стане найактуальнішим трендом найближчого часу. Безумовно, це – питання довгострокової перспективи, й основною перешкодою на цьому шляху є загальна незрілість ринку.

Співпраця з банками для страхових компаній – це не тільки стабільний канал збуту страхових послуг і взаємне користування загальною базою клієнтів. Однозначно відповісти на питання, наскільки велика зацікавленість обох фінансових структур у цьому виді співробітництва, складно, оскільки все залежить від ставлення до співпраці обох партнерів. Деякі банки сприймають bancassurance як допоміжну операцію, необхідну для здійснення основної – отримання кредиту. На нашу думку, однією з головних і безумовних переваг bancassurance для страхової компанії і її клієнтів є отримання додаткових точок продажів і, відповідно, каналів доступу до страхових послуг. Клієнт отримує можливість придбати поліс у зручному для нього місці: в офісі компанії, банку або, наприклад, у автодилера. Перспективи успішної моделі банківського страхування важко недооцінити, адже в своєму класичному вигляді вона вигідна всім сторонам: і банку, і страховій компанії. А їхні клієнти при цьому отримують повний набір послуг з максимальним комфортом [17].

Незважаючи на деякі поліпшення, українські банки все ще не дотримуються багатьох положень Закону України «Про споживче кредитування». Про це свідчить третє дослідження у сфері споживчого кредитування – Проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору». Зазначається, що жоден з досліджених банків не отримав

повністю позитивної оцінки дотримання вимог закону 2017 року. Найчастіше порушення законодавства стосувалися розкриття інформації на переддоговірному етапі, незаконних умов договорів, розрахунку реальної вартості кредиту і питань послуг третім особам.

Під час укладання кредитного договору споживачам відмовляли в їх законному праві вибирати страхову компанію. Вимога банків укладати договори страхування також значно підвищує фактичні витрати щодо кредиту. За кредитними договорами, укладеними «таємними покупцями», заявлена реальна річна процентна ставка банків (враховує всі платежі на користь банку і не враховує страхування) становила від 54 до 338 %, а середня ставка становила 119 %. «Це наше третє дослідження у сфері споживчого кредитування. Його результати незадовільні, але вони не здивували нас. Дотримання банками та іншими кредиторами чинного законодавства фактично є добровільним. Але це зміниться в січні 2020 року, коли наберуть чинності положення нового закону про захист прав споживачів, що передбачають санкції за порушення у сфері споживчого кредитування. Банкам треба підготуватися», – зазначила заступник керівника Проєкту USAID «Трансформація фінансового сектору» Юлія Вітка [18]. Дослідження свідчить про те, що розвитку споживчого кредитування в Україні заважає відсутність прозорості і приховані витрати.

Висновки. За сучасних умов розвиток bancassurance в майбутньому може стати потужним фундаментом для подальшого стабільного зростання, формування прозорого фінансового ринку, де основними пріоритетами стане захист інтересів громадян та зміцнення довіри до страхування як засобу захисту суспільства від нових викликів і підвищення добробуту населення в цілому. Можна припускати, що наступними роками банківсько-страхове співробітництво розвиватиметься ефективно, а купівля страхового захисту за посередництва банку стане звичною річчю для клієнта.

Основними рекомендаціями у напрямі розвитку банкострахування будуть такі: удосконалення законодавчої бази з питань регулювання діяльності взаємодій банків і страхових компаній; збільшення довіри населення до фінансових посередників шляхом забезпечення прозорості та передбачуваності державної політики щодо страхового ринку; зниження вартості кредитних ресурсів для створення фундаменту розвитку bancassurance в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість банків в Україні (2008–2020). 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count>
2. Finpost. Кількість страхових компаній в Україні зменшилась на 18 %. 2020. URL: <https://finpost.com.ua/news/15582>
3. Кремень В. М. Особливості використання концепції «bancassurance» у діяльності фінансових конгломератів. *Економічний простір*. 2008. № 20. С. 99–106.
4. Аванесова Н. Е. Bancassurance як форма співпраці страхових компаній та банківських установ. *Вісник національного технічного університету «ХПИ»*. 2012. № 45 (951). С. 3–9.
5. Івашук Н. Л., Івашук О. В. Причини утворення та форми банківсько-страхових груп. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2012. Вип. 611. С. 64–71.
6. Messyaszh-Handsche A. Formy współpracy towarzystw ubezpieczeniowych i banków. *Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe*. 2001, nr 9–10.

7. Bednarczyk H. T. & Korzeniowska A. Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 2018. S. 35–36.
8. Bancassurance и assurbanking набирают обороты в Украине благодаря взаимовыгоде банков и страховщиков. URL: <https://forinsurer.com/news/07/10/18/13203?hl=bankassurance>
9. Лилик О. Bancassurance та перспективи його розвитку в Україні. *Вісник НБУ*. 2017. № 2 (132). С. 32–34.
10. Прямой маркетинг – уникальный способ продаж, выгодный как для банка, так и для страховой компании. URL: <https://forinsurer.com/public/13/01/25/4535?hl=bankassurance>
11. Офіційний сайт Національного банку України. 2020. URL: <https://bank.gov.ua>
12. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Банківська система України: результати 2019 року та ключові тенденції розвитку. 2020. URL: <http://www.rurik.com.ua>
13. Харламов П., Бутенко О. Гонка на виживання: рейтинг страхових компаній. *Mind*. 2019. URL: <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2019>
14. Bancassurance Market 2018 Global Industry. Key players, Size, Trends, Opportunities, Growth. 2018. URL: <http://www.digitaljournal.com/pr/3832917>
15. Арутюнян Р. Р. Фінансовий супермаркет і його роль в активізації інвестиційної діяльності регіону. 2014. URL: <https://works.doklad.ru/view/X7k8B9NvMs4.html>
16. Огляд ринку BANCASSURANCE: стратегічний напрямок розвитку страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/public/04/11/21/1762>
17. Успешная модель банковского страхования. Украинский опыт построения bancassurance. URL: <http://bancassurance.com.ua/review/747>
18. Банки продолжают отказывать украинцам в праве выбирать страховую компанию при получении кредита. Исследование USAID. URL: <https://forinsurer.com/news/19/12/02/37455>

REFERENCES

1. Kilist bankiv v Ukraini (2008–2020). (2020). [Number of banks in Ukraine (2008–2020)]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>
2. Finpost. (2020). Kilist strakhovykh kompanii v Ukraini zmenshyalas na 18 %. [Number of insurance companies in Ukraine decreased by 18 %]. URL: <https://finpost.com.ua/news/15582>
3. Kremen V. M. (2008). Osoblyvosti vykorystannia kontseptsii «bancassurance» u diialnosti finansovykh konhlomerativ. [Features of the use of the concept of «bancassurance» in the activity of financial conglomerates.] *Ekonomichniyi prostir*, 20, s. 99–106.
4. Avanesova N. E. (2012). Bancassurance yak forma spivpratsi strakhovykh kompanii ta bankivskykh ustanov. [Bancassurance as a form of cooperation between insurance companies and banking institutions]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. 2012, № 45 (951), С. 3–9.
5. Ivashchuk, N. L. ta Ivashchuk, O. V. (2012). Prychyny utvorennia ta formy bankivsko-strakhovykh hrup. [The reasons for the formation and forms of banking and insurance groups], *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*, 611, s. 64–71.
6. Messyasz-Handsche, A. (2001). Formy wspólny towarzystw ubezpieczeniowych i banków. [Forms of cooperation of insurance companies and banks]. *Wiadomości Ubezpieczeniowe, Zeszyty Naukowe*, nr 9–10.

7. Bednarczyk H. T., & Korzeniowska A. (2018). Sektor bankowy i ubezpieczeniowy w dobie niestabilności. *Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*. 2018. S. 35–36.
8. Bancassurance i assurbanking nabirayut oboroty v Ukraine blagodarya vzaimoviyode bankov i strahovschikov [Bancassurance and assurbanking are gaining momentum in Ukraine due to the mutual benefit of banks and insurers]. URL: <https://forinsurer.com/news/07/10/18/13203?hl=bancassurance>
9. Lylyk O. (2017). Bancassurance ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini. [Bancassurance and its prospects in Ukraine], *Visnyk NBU*, № 2 (132) С. 32–34.
10. Pryamoy marketing — unikalnyiyy sposob prodazh, vyigodnyiyy kak dlya banka, tak i dlya strahovoy kompanii [Direct marketing is a unique method of sales, beneficial for both the bank and the insurance company]. URL: <https://forinsurer.com/public/13/01/25/4535?hl=bankassurance>
11. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy. (2020). [Official site of the National Bank of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua>
12. Natsionalne reitynhove ahenstvo «Riurik». (2020). Bankivska systema Ukrainy: rezultaty 2019 roku ta kliuchovi tendentsii rozvytku. [Banking system of Ukraine: 2019 results and key development trends]. URL: <http://www.rurik.com.ua>
13. Kharlamov P., Butenko O. (2019). Honka na vyzhyvannia: reitynh strakhovykh kompanii. [Race for survival: rating insurance companies], *Mind*. URL: <https://mind.ua/publications/20172756-gonka-na-vizhivannya-rejting-strahovih-kompanij-2019>
14. Bancassurance Market 2018 Global Industry. (2018). Key players, Size, Trends, Opportunities, Growth. URL: <http://www.digitaljournal.com/pr/3832917>
15. Arutiunian R. R. (2014). Finansovyi supermarket i yoho rol v aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti rehionu. [Financial supermarket and its role in activation of investment activity of the region]. URL: <https://works.doklad.ru/view/X7k8B9NvMs4.html>
16. Ohliad rynku BANCASSURANCE: stratehichniy napriamok rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy. [BANCASSURANCE market overview: strategic direction of development of the Ukrainian insurance market]. (2020). URL: <https://forinsurer.com/public/04/11/21/1762>
17. Uspeshnaya model bankovskogo strahovaniya. Ukrainskiy opyt postroeniya bancassurance [Successful banking insurance model. Ukrainian experience in building bancassurance]. URL: <http://bancassurance.com.ua/review/747>
18. Banki prodolzhayut otkazyivat ukraintsam v prave vyibirat strahovuyu kompaniyu pri poluchenii kredita. Issledovanie USAID [Banks continue to deny Ukrainians the right to choose an insurance company when obtaining a loan. Study]. URL: <https://forinsurer.com/news/19/12/02/37455>

Oksana H. Agres, PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National Agrarian University;

Yurii M. Tomashevskiy, PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National Agrarian University

Bancassurance as a Profitable Model of Cooperation Between Banks and Insurance Companies

In recent years, banks and insurance companies have faced an increasingly complex set of domestic and international problems. Increasing competition, innovation and meeting new requirements are a growing challenge for both sectors. In Ukraine, bancassurance is just

beginning to develop. The urgency and objectives of the work are the need to expand and improve the interaction of financial intermediaries, to improve the quality and increase the volume of financial services provided. The object of the study is the integration of banks and insurance companies for the distribution of insurance products through the banking network both in Ukraine and abroad. It should be noted that for Ukraine this will be a new step towards the development of the country's economy, as the interaction of the two capitals can be a promising cooperation that will lead to financial stability of these sectors in Ukraine. The main purpose of our study is to identify new prospects and the need to use bancassurance in today's financial market. Banking, the provision of policies by banks or credit institutions, is one of the most significant changes that have taken place in the insurance industry in recent years. Cooperation with banks for insurance companies is not only a stable sales channel for insurance services and mutual use of a common customer base. The prospects of a successful model of bank insurance are difficult to overestimate, because, in its classic form, it is beneficial to all parties: both the bank and the insurance company. And their clients at the same time receive a full range of services with maximum comfort. The development of bancassurance in the future can be a powerful foundation for further stable growth, the formation of a transparent financial market, where the main priorities will be to protect the interests of citizens and their welfare and strengthen confidence in insurance as a means of protecting society from new challenges. Research has determined that the highest form of integration is a financial supermarket – the most common and effective strategy for the implementation of banking insurance, which is inherent in the world leaders in financial services markets.

Key words: *bancassurance, financial supermarket, integration, bank, insurance company.*

Стаття надійшла до редакції 14 травня 2020 року

УДК 336.1.012

JEL M40

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.22-32

Я. В. Белінська,*д.е.н., професор,**Університет ДФС України**e-mail: 071065@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-9685-0434;****О. І. Дікарев,***к.п.н., доцент,**Київський національний університет**культури і мистецтв**e-mail: dikariev_oi@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-1203-2168**

КРИПТОВАЛЮТИ: СУТНІСТЬ, ВИНИКНЕННЯ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ПОШИРЕННЯ І ЦІНОУТВОРЕННЯ

У статті досліджено сутність і процеси виникнення криптовалют биткоїна. Проаналізовано переваги його застосування та масштаби поширення. Досліджено процес видобутку биткоїна та розподіл його поміж країнами. Оцінено тенденції та закономірності коливань вартості биткоїна і кількості монет на основі використання мережесих ефектів закону Меткалфа. Показано, що биткоїн створює власну глобальну мережу, що вигідно для інвесторів у зв'язку з децентралізацією та меншим рівнем маніпуляцій з боку урядів і банків на відміну від паперових грошей і золота.

Ключові слова: биткоїн, валюта, криптовалюта, майнінг, мережесі ефекти, закон Меткалфа, смартконтракти.

Я. В. Белинская, А. И. Дикарев. Криптовалюта: сущность, возникновение и закономерности распространения и ценообразования

В статье исследовано сущность и процессы возникновения криптовалют биткоина. Проанализированы преимущества его применения и масштабы распространения. Исследован процесс добычи биткоина и распределение его между странами. Оценены тенденции и закономерности колебаний стоимости биткоина и количества монет на основе использования сетевых эффектов закона Меткалфа. Показано, что биткоин создает собственную глобальную сеть, что выгодно для инвесторов в связи с децентрализацией и меньшим уровнем манипуляций со стороны правительств и банков в отличие от бумажных денег и золота.

Ключевые слова: биткоин, валюта, криптовалюта, майнинг, сетевые эффекты, закон Меткалфа, смартконтракты.

Мета статті. Проаналізувати сутність, особливості виникнення, поширення та формування ціни криптовалют на прикладі біткойна.

Постановка проблеми. Стрімке поширення криптовалют у фінансових мережах економічної сфери та соціального життя сформувало специфічну сферу – криптоекономіку, актуалізує завдання вивчення сутності, природи походження та тенденцій поширення криптовалют. Якщо економіку традиційно вивчає соціально-економічна наука, сенс якої полягає в дослідженні економічної активності для кращого розуміння організації та управління матеріальним виробництвом, ефективного використання ресурсів, розподілу, обміну, збуту і споживання товарів та послуг, то криптоекономіка є формальною сферою, що базується на цифрових протоколах, які керують виробництвом, збутом і споживанням товарів та послуг у децентралізованій цифровій економіці, яка керується дещо іншими законами і характеризується іншими закономірностями розвитку. Відмінність криптоекономіки полягає в тому, що вона «пласка», глобальна та цифрова, з низьким акцентом на репутацію, ідентичність або традиційну надійність вузлів і низькими вхідними бар'єрами. Функціонування криптосистеми відбувається децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі. Її основою є криптовалюта – вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні та застосуванні різних криптографічних методів захисту.

Складна економіко-математично-правова сутність криптовалюти зумовлює її основні переваги, а саме конфіденційність, а отже, безпеку власників, незалежність від держави, відсутність територіальних та часових обмежень у транзакціях, низьку вартість обслуговування тощо. Принципова нова природа криптовалюти та її поширення викликає потребу у вивченні, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Хоча за останні роки було опубліковано майже 300 академічних статей щодо біткойнів та криптовалют, проте ці публікації мають специфічний характер. Серед них виділяється: 1) глобальне дослідження ринку криптовалют Кембриджського університету в партнерстві з VISA, де результати на лютий-березень 2017 року отримані з досліджень інформації про ринок, криптогаманця, криптобірж, платежів, майнінг; 2) книга Поля Віньї та Майкла Кейсі «Епоха криптовалют: як Bitcoin та блокчейн змінюють світовий економічний порядок» [9]. Варто відмітити також таких дослідників, як Хілеман Гаррік (Hileman Garrick) та Мішель Раухс (Michel Rauchs) з науковою працею «Бенчмаркінг глобальних криптовалют» [10], Г. Джерелі (Gereffi G.), К. Фернандо-Старка (Fernandez-Stark K.) [11]. Займаються дослідженням сутності криптовалют і вітчизняні вчені, зокрема Т. Желюк, О. Бречко, В. Сословський, Е. Молчанова, Ю. Солодковський та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні немає єдиної думки щодо визначення терміна «криптовалюта». Деякі науковці відносять криптовалюту до «віртуальної валюти» та називають новим видом грошей, інші заперечують належність криптовалют до грошей та називають «цифровим активом». Узагальнюючи підходи різних авторів до визначення криптовалюти [1; 2; 3; 4; 5; 6], її можна позиціонувати як універсальний світовий засіб платежу, обігу та інвестування, що існує у вигляді програмного коду з високим ступенем захищеності та характеризується вільним ринковим курсом.

Отже, Bitcoin (англ.) – похідне від слів bit – «біт», одиниця інформації і coin – «монета». Пірінгова платіжна система, однойменна одиниця для обліку операцій, а також однойменний протокол передачі даних. Для забезпечення функціонування та захисту платіжної

системи використовуються криптографічні методи. Зокрема, під біткоїном розуміють: 1) валюту, цифрову одиницю вартості, яка використовується людьми для обміну товарами, послугами або обміну на інші валюти, курс яких має тенденцію до значних коливань щодо випущених урядом традиційних грошових знаків; 2) не просто валюту, а й технологію (виникла професія, пов'язана з розвитком ринку цифрових валют і Bitcoin (BTC) зокрема – майнер криптовалют¹); 3) своєрідний товар, але з дедалі меншою реальною корисністю (тут регулятор США зайняв подвійну позицію: заявивши, що не вважає її валютою і не збирається її регулювати, а також не виступати в будь-яких судових суперечках, які можуть виникнути у зв'язку з нею, але при цьому визнав криптовалюту товарним активом); 4) електронну систему грошових розрахунків, де операції проводяться безпосередньо між користувачами без участі третьої довіреної сторони (саме так зазначалося в листі, який отримали 31 жовтня 2008 року декілька сотень фахівців з криптографії та ентузіастів цієї науки, включених у закритий список розсилки з криптографії від невідомого, який назвався Сатоши Накамото. У листі містилося посилання на дев'яносторічковий текст доповіді, розміщеного на новому сайті, який Сатоши зареєстрував двома місяцями раніше. У доповіді описувалася грошова система, яку він назвав Bitcoin. Автори концептуалізують цей процес як технології «alt monets» та блокчейнів (технологія Blockchain тут розглядається в парадигмі «децентралізованої технології ведення бухгалтерського обліку» в корпоративних практиках і як похідна технічного дизайну Bitcoin та його похідних у контексті програмних функцій «розумних контрактів»).

Процеси, пов'язані з криптовалютами, породили науковий порівняльний дискурс у вимірі пропозицій Ф. Хайєка. Зокрема: цифрова валюта не вимагає фізичної присутності трейдерів для транзакції, тому використання біткоїнів заощаджує багато часу [16, с. 387]; операції можна здійснювати будь-де, забезпечуючи гнучкість бізнесу; запобігаються витрати на випуск, а також на транспортування, зберігання та безпеку, що виникають під час введення традиційної грошової одиниці в обіг; щороку в США витрачається близько 60 мільярдів доларів на такі заходи.

Про невинновість процесу появи приватних валют, криптовалют стверджував дослідник Дурден Тайлер (Durden Tyler) ще 30 років тому в своєму аналізі пропозицій щодо створення валюти фенікс [7]. Банківський аналітик Арнольд Мартін (Arnold Martin) [8] зазначає, що шість найбільших банків 2017 року приєдналися до проекту створення нової форми цифрових готівкових коштів для проведення клірингових та фінансових транзакцій за технологією блокчейнів. Такі банки, як Barclays, Credit Suisse, HSBC Holdings plc, «Эйч-ес-би-си», MUFG² та State Street, об'єднали зусилля для роботи над монетою, яка була створена UBS Швейцарії.

Варто зауважити, що, на думку Поля Вінні та Майкла Кейсі [9], необхідно розрізняти біткоїн-валюту і біткоїн-технологію. Біткоїни існують, тому що мають цінність. Біткоїн-адреса – унікальний мінірахунок, через який користувачі (індивідууми і компанії) отримують і відправляють валюту. Отже, блокчейн (англ. Blockchain, або block chain) – вибудований за певними правилами, безперервний послідовний ланцюжок блоків, що

¹Процес випуску Bitcoin називається «майнінг» (від англ. mining – «видобуток») – спосіб отримання криптовалюти, побудований на рішенні комп'ютерами математичних задач і пошуку можливих комбінацій одного єдиного правильного коду, який називається хеш, і отримання за це винагороди.

²MUFG Bank, Ltd. – японський банк, що утворився в результаті злиття банків Tokyo-Mitsubishi та UFJ у січні 2006 р. для потреб компанії Mitsubishi UFJ Financial Group.

містять інформацію [10]. Найчастіше копії ланцюжків блоків зберігаються і незалежно один від одного обробляються на великій кількості різних комп'ютерів. Електронні платежі між учасниками системи проводяться без посередників. При цьому ніхто, крім власника, не може заблокувати (заарештувати) кошти, навіть тимчасово. Теоретично це означає, що більше не потрібні банки та інші фінансові посередники, щоб гарантувати необхідний рівень довіри між учасниками угоди. Це може принципово змінити порядок фінансових розрахунків.

Наприклад, програму Bitcoin Core встановлюють люди з усіх країн на свої комп'ютери, забезпечуючи цим децентралізацію системи. Програму розробляють програмісти з різних країн, віддалено приєднуючись до команди розробників через Інтернет. Немає єдиного центру розробки програми-вузла, який можна закрити.

Програма-вузол Bitcoin Core має відкритий програмний код. Якщо код програми буде змінено таким чином, що робота цієї програми порушуватиме загально прийняті в системі правила, ці зміни одразу будуть виявлені та оголошені загалу. Вузли системи Біткоїн ігноруватимуть результати роботи такої програми і ця програма буде відкинута мережею Біткоїн. При цьому Bitcoin Core не єдина програма-вузол, існують програми-вузли від інших виробників, наприклад Bitcoin Knots тощо.

Програма-вузол є одиницею мережі Біткоїн, носієм усіх правил системи Біткоїн та контролером відповідності правилам системи. Більшість вузлів, які працюють за однаковими правилами, обумовлюють правила всієї системи. Впровадження змін до правил функціонування системи Біткоїн відбувається через оновлення програмного коду більшості програм-вузлів (нод).

На сьогодні у світі існує 9 454 активних вузлів. У табл. 1 зображено рейтинг першої десятки найбільших за кількістю вузлів країн. До першої п'ятірки увійшли США, Німеччина, Франція, Нідерланди та Великобританія. (Україна в цьому рейтингу займає 17 місце).

Таблиця 1

Глобальний розподіл вузлів Bitcoin 2019 р.

Рейтинг	Країна	Кількість вузлів
1	США	2 459 (25.99 %)
2	Німеччина	1 909 (20.18 %)
3	Франція	611 (6.46 %)
4	Нідерланди	496 (5.24 %)
5	Великобританія	341 (3.60 %)
6	Сінгапур	341 (3.60 %)
7	Канада	328 (3.47 %)
8	Китай	282 (2.98 %)
9	Росія	233 (2.46 %)
10	Японія	191 (2.02 %)

Джерело: складено за [17].

Чим вища кількість таких вузлів у світі, тим, відповідно, і вища кількість операцій, пов'язаних з біткоїнами, їх емісією, купівлею чи продажем. Це сприяло створенню

2013 року першого криптомату¹. Популярності криптовалюти сприяє економічна криза і максимальні темпи інфляції за останні 15 років.

Згідно з даними глобального опитування споживачів 2019 року найбільше власників біткоїнів перебуває у Туреччині – майже 20 % населення (рис. 1).

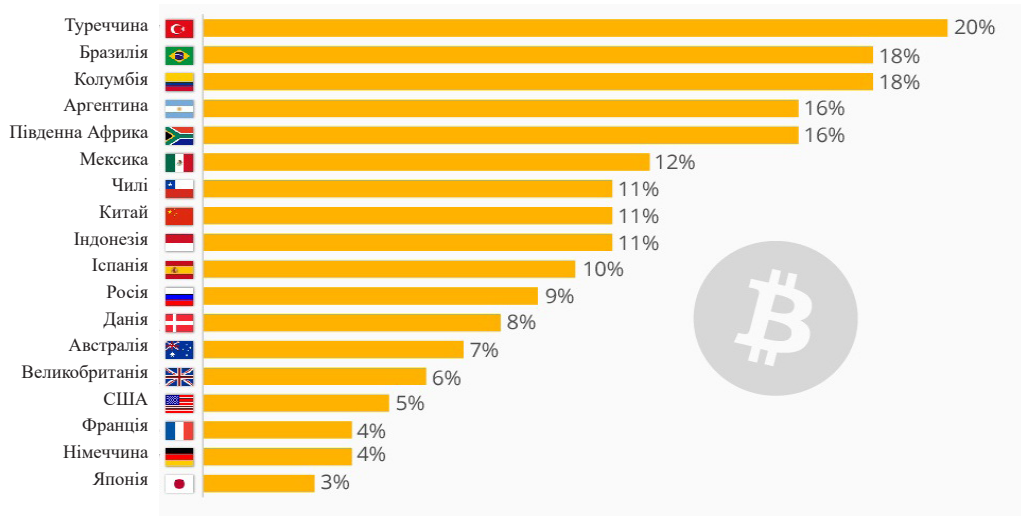

Рис. 1. Популярність біткоїна у світі (станом на кінець 2019 року)

Джерело: [18].

Таким чином, біткоїн створює власну глобальну мережу, і можливо визнати справедливості твердження дослідників Г. Джерелі (Gereffi G.), К. Фернандо-Старка (Fernandez-Stark K.) [11] про те, що криптовалюта для багатьох інвесторів стала вигідною у зв'язку з децентралізацією та меншим рівнем маніпуляцій з боку урядів і банків на відміну від паперових грошей і навіть золота. Останнім часом набула поширення гіпотеза про тісний зв'язок тенденцій поширення біткоїна та коливань його вартості із законом Меткалфа. Цю ідею висунув генеральний директор US Global Investors Франк Холмс на конференції LBMA / LPPM Precious Metals, яка відбулася в Барселоні, в доповіді під назвою «Інвестування на основі кількісного аналізу: від золота до криптовалюти». Згідно із законом Меткалфа вартість телекомунікаційної мережі є пропорційною квадрату числа підключених користувачів (n^2). Закон Меткалфа спочатку був представлений не з точки зору користувачів, а швидше «сумісних комунікаційних пристроїв» (наприклад, факсимільних апаратів, телефонів тощо). Тільки пізніше, з глобалізацією Інтернету, цей закон перенесли на користувачів і мережі, оскільки його первинна мета полягала в описі Ethernet покупок і з'єднань. Але виявилося, що він також дійсний під час описання процесів застосування криптовалют. Біткоїн виглядає «бульбашкою» на діаграмі вартості, але розміщення його в логарифмічному масштабі змінює картину, в якій пік ще не пройдено.

¹Це електронний програмно-технічний комплекс із вмонтованою спеціалізованою електронно-обчислювальною машиною, призначений для здійснення автоматизованих операцій обміну наявних грошових коштів на Bitcoin, і навпаки.

Співвідношення капіталізації біткоїнів (чорний колір), значень, отриманих на основі закону Меткалфа (червоний), і їх лінійних регресій (зелений, синій і помаранчевий), що являють собою своєрідний коридор руху розрахункових значень, представлено на рис. 2.

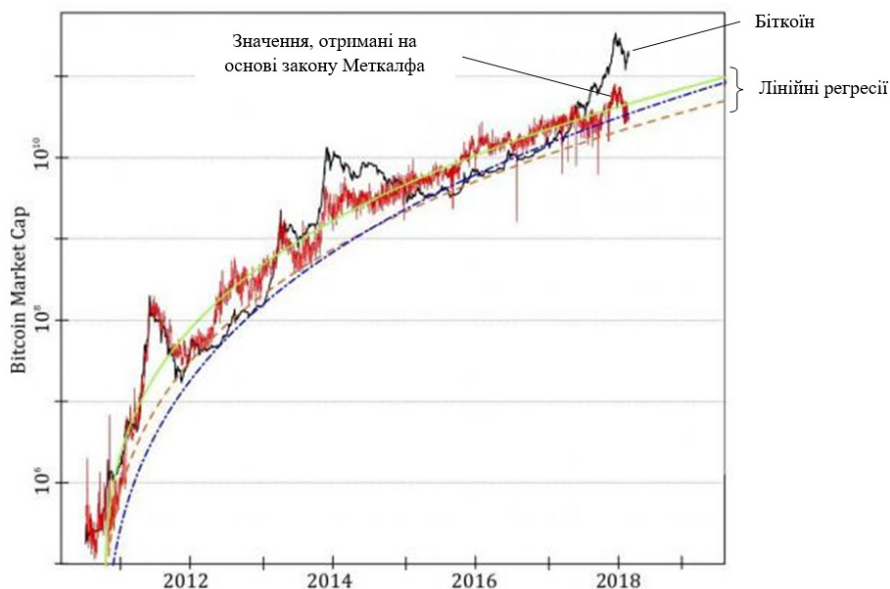

Рис. 2. Співвідношення капіталізації біткоїнів, значень, отриманих на основі закону Меткалфа, та їх лінійних регресій

Джерело: [19].

За оцінками графічного, представленого на рис. 2, капіталізація біткоїна 2018 року мала перебувати в діапазоні 39–77 млрд доларів. Проте в реальності відхилення були досить значні. Для зручності прогнозування пропонувалося розраховувати Market-to-Metcalf ratio – реальну ринкову капіталізацію, поділену на значення, отримані за допомогою рівняння Меткалфа (рис. 3).

На графіку представлені різнокольорові відхилення індикатора від рівня підтримки 1, які й ознаменовують початок виникнення «бульбашок». Таким чином, економісти схильні вважати, що фундаментальна оцінка біткоїнів набагато простіша, ніж традиційних цінних паперів, зокрема акцій, для яких були придумані різні мультиплікатори, наприклад price-to-earnings, price-to-book, or price-to-cash-flow ratios тощо. За вищезазначеним показником, капіталізація головної криптовалюти 2018 року повинна бути майже 22–44 млрд доларів, що було набагато нижче поточних ринкових значень і свідчило про наростання мильної бульбашки. Її реалізація в 2019 – початку 2020 років була, таким чином, закономірним явищем, передбаченим на основі закону Меткалфа.

На основі закону про мережеві ефекти Меткалфа виникає ефект «доказу частки» (Proof of Stake (далі – PoS). PoS відбувається в процесі під назвою «форджінг». Кожен користувач може «поставити» свою криптовалюту і мати можливість бути обраним для створення блоку й отримати нагороду. Ті, у кого більше криптовалюти, отримують більше шансів

на майнінг нових блоків. Концепція проста: чим більше монет у вас є, тим більше монет ви заробите. PoS дозволяє будь-кому брати участь у мережі без будь-яких спеціальних технічних знань і устаткування, враховуючи, що все, що необхідно, це створити свій цифровий гаманець. PoS має кілька різних реалізацій: платформа Waves використовує систему орендованого PoS, в якій майнер може «орендувати» свої маркери для отримання прибутку. Аналогічний підхід використовується для криптовалюти, що дає можливість голосувати за делегатів для створення блоків.

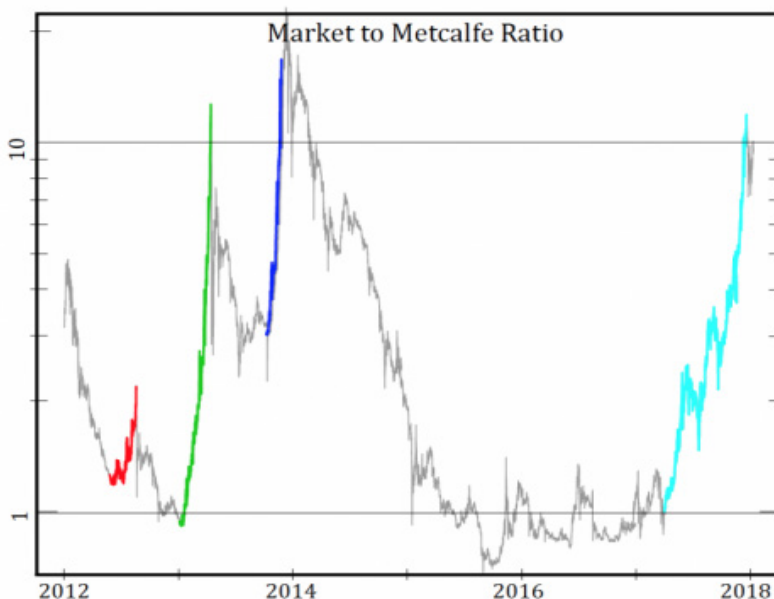

Рис. 3. Ринкова капіталізація, поділена на значення за законом Меткалфа

Джерело: [19].

Іншою альтернативою є майнінг з використанням смартконтрактів для токенів на основі Ethereum (ERC-20). Ця система залежить від безпеки блокчейну Ethereum. Незважаючи на те, що він надзвичайно привабливий, він все ще залежить від цілісності блокчейну Ethereum, який сам працює на системі Proof of Work. Відкладені докази виконання роботи (DPoW) – досить нова концепція у розробці криптовалютних систем. DPoW дозволяє будь-якій криптовалюті бути такою ж безпечною, як і сам біткоїн, без необхідності мати велику мережу майнерів. Створюється вторинна мережа нотаріальних вузлів для покращення механізму безпеки. Ще одна концепція, висунута розробником DPoW, так звана «J177», будується на генерації блоків на вимогу. Це зменшує витрати енергії на власному блокчейні [9; 15; 16]. Адже на майнінг витрачається понад 288 мегават електроенергії, що є небезпечним для екологічної сфери.

Висновки. Нині криптовалюту можна позиціонувати як принципово новий універсальний міжнародний засіб платежу, обігу та інвестування (збереження вартості). За формою криптовалюта – це програмний код, унікальність якого забезпечує високий

ступінь його захищеності. Відсутність монополії на видобуток криптовалюти забезпечує вільне формування її ринкового курсу. Переваги полягають у тому, що використання біткоїнів заощаджує багато часу, операції можна здійснювати будь-де, забезпечуючи гнучкість бізнесу; зменшуються витрати на випуск, а також на транспортування, зберігання та безпеку, що виникають під час введення традиційної грошової одиниці в обіг. Розрізняють біткоїн-валюту і біткоїн-технологію. Біткоїни існують, оскільки мають цінність. Біткоїн-адреса – унікальний мінірахунок, через який користувачі (індивідууми і компанії) отримують і відправляють валюту. Виробництво біткоїнів децентралізовано, що властиво мережевій економіці. Програму Bitcoin Core встановлюють громадяни з усіх країн на свої комп'ютери, забезпечуючи цим децентралізацію системи. Біткоїн створює власну глобальну мережу, що вигідно для інвесторів у зв'язку з децентралізацією та меншим рівнем маніпуляцій з боку урядів і банків на відміну від паперових грошей і золота. Існує тісний зв'язок закономірностей тенденцій поширення біткоїна та коливань його вартості із законом Меткалфа. У прогнозуванні розраховується Market-to-Metcalfе ratio – реальна ринкова капіталізація, поділена на значення, отримані за допомогою рівняння Меткалфа. На цій основі виникає ефект «доказу частки» (Proof of Stake – PoS). PoS відбувається в процесі під назвою «форджінг». Іншою альтернативою є майнінг з використанням смартконтрактів для токенів на основі Ethereum (ERC-20). Новою концепцією в розробці криптовалютних систем є відкладені докази виконання роботи (DPoW), що дозволяє будь-якій криптовалюти бути такою ж безпечною, як і сам біткоїн, без необхідності мати велику мережу майнерів. Створюється вторинна мережа нотаріальних вузлів, що покращує механізм безпеки використання криптовалют. Подальшим завданням є вивчення практичних аспектів використання криптовалюти у фінансових розрахунках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 3. С. 50–60.
2. Сословський В. Г., Косовський І. О. Ринок криптовалют як система. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. № 2. С. 236–246.
3. Молчанова Е., Солодковський Ю. Глобальна сервісна природа сучасних криптовалют. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1 (20). С. 60–79.
4. Проект закону про обіг криптовалюти в Україні від 06.10.2017 / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
5. Проект закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні від 10.10.2017 / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
6. Офіційний сайт Bitcoin. URL: <https://www.bitcoin.com/info/bitcoinglossary>
7. Durden Tyler. Get Ready For A World Currency By 2018. *The Economist*. 2017. Jul 9. URL: <http://www.zerohedge.com/news/2017-07-09/economist-get-ready-world-currency-2018>
8. Martin Felix (2014). *Money: The Unauthorised Biography*. Vintage. 352 p.
9. Винья П., Кейси М. Эпоха криптовалют: Как биткоин и блокчейн меняют мировой экономический порядок. 2017. 432 с.

10. Hileman Garrick, Michel Rauchs. Global Cryptocurrency Benchmarking Study. United Kingdom, Cambridge: Cambridge Centre for Alternative Finance, 2017. 115 p.
11. Finnerty J. D. Project Financing: Asset-Based Financial Engineering. 3rd ed. Wiley, 2013. 500 p.
12. Gereffi G. The organization of buyer-driven global commodity chains: how US retailers shape overseas production networks, G. Gereffi and M. Korzeniewicz (eds.), *Commodity Chains and Global Capitalism*. Westport, CT: Praeger, 1994. P. 95–122.
13. Мащенко П. Л., Пилипенко М. О. Технология Блокчейн и ее практическое применение. *Наука, техника, образование*. Олимп, 2017. № 32. С. 61–64.
14. Al igual que el bitcoin, no dependerá de ningún banco central y se comercializará por Internet. URL: <https://www.cronista.com/ripe/Bilur-la-nueva-monedavirtual-atada-al-petroleoque-competira-con-el-bitcoin-20170502-0093.html>
15. Gold, Bitcoin, And Metcalfe's Law. Tyler Durden World News. 2017. October, 24. URL: <http://buzz.wegoblog.com/home/2017/10/24/gold-bitcoin-and-metcalfes-law/>
16. Plassaras N. Regulating digital currencies: bringing bitcoin within the reach of IMF. *Chicago Journal of International Law*. 2013. Summer, vol. 14. № 1. P. 377–407
17. Сайт Bitnodes. Global Bitcoin Nodes Distribution. URL: <https://bitnodes.earn.com/#global-bitcoin-nodes-distribution>
18. Сайт Statista. How common are crypto currencies around the world. URL: <https://www.statista.com/customercloud/global-consumer-survey>
19. Мащенко М. Возможно ли предсказывать пузыри биткойна? URL: <https://www.finversia.ru/publication/experts/vozmozhno-li-predskazyvat-puzyri-bitkoina-37491>

REFERENCES

1. Zheliuk, T., Brechko, O. (2016). Vykorystannia kryptovaliuty na rynku platezhiv: novi mozhlyvosti dlia natsional'nykh ekonomik [The use of cryptocurrencies on the payment market: new opportunities for national economies]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, (3), 50–60.
2. Soslovskiy, V. H., Kosovskiy, I. O. (2016). Rynok kryptovaliut iak systema [Cryptocurrency market as a system]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, (2 (21)), 236–246.
3. Molchanova, E., and Solodkovskiy, Yu. (2014) Hlobalna servisna pryroda suchasnykh kryptovaliut [The global service nature of modern crypto currencies]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, (1 (20)), 60–79.
4. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro obih kryptovaljuty v Ukraini: Proekt zakonu Ukrainy [About the circulation of cryptocurrency in Ukraine: draft law]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
5. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro stymuljuvannja rynku kryptovaljut ta jix poxidnyx v Ukraini: Proekt zakonu Ukrainy [About stimulating the cryptocurrency market and their derivatives in Ukraine: draft law]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
6. Oficijnyj sajт Bitcoin [The official Bitcoin site]. URL: <https://www.bitcoin.com/info/bitcoinglossary>
7. Durden Tyler. (2017). Get Ready For A World Currency By 2018. *The Economist*, (Jul 9). URL: <http://www.zerohedge.com/news/2017-07-09/economist-get-ready-world-currency-2018>

8. Martin Felix. (2014). Money: The Unauthorised Biography. Vintage.
9. Vynja, P., Kejsy M. (2017). Epoha kryptovaljut: Kak bytkoyn y blokchejn menjajut myrovoj ekonomycheskij porjadok [The Cryptocurrency Age: How Bitcoin and the Blockchain Are Changing the World Economic Order]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber.
10. Hileman, G., Rauchs, M. (2017). Global Cryptocurrency Benchmarking Study. Cambridge: Cambridge Centre for Alternative Finance.
11. Finnerty, J. D. (2013). Project Financing: Asset-Based Financial Engineering. (3rd ed.). Wiley.
12. Gereffi, G., Korzenievicz, M. and other. (1994). The organization of buyer-driven global commodity chains: how US retailers shape overseas production networks. In Commodity Chains and Global Capitalism. (Pp. 95–122). Westport, CT: Praeger.
13. Maschenko, P. L., Pylypenko, M. O. (2017). Tehnologiya Blokcheyn i ee prakticheskoe primenenie [The Blockchain technology and its practical use]. *Nauka, tehnika, obrazovanie*, (32), 61–64.
14. Al igual que el bitcoin, no dependerá de ningún banco central y se comercializará por Internet. URL: <https://www.cronista.com/ripe/Bilur-la-nueva-monedas-virtual-atada-al-petroleo-que-competira-con-el-bitcoin-20170502-0093.html>
15. Tyler Durden. (2017). Gold, Bitcoin, And Metcalfe's Law. World News. URL: <http://buzz.wegoblog.com/home/2017/10/24/gold-bitcoin-and-metcalfes-law/>
16. Plassaras, N. (2013). Regulating digital currencies: bringing bitcoin within the reach of IMF. *Chicago Journal of International Law*. Vol. 14. (1), 377–407.
17. Sait Bitnodes. Global Bitcoin Nodes Distribution. URL: <https://bitnodes.earn.com/#global-bitcoin-nodes-distribution> 01.12.19
18. Sait Statista. How common are crypto currencies around the world. URL: <https://www.statista.com/customercloud/global-consumer-survey>
19. Mashchenko, M. (2018). Vozmozhno ly predskazyvat puzyry bytkoyna? [Is it possible to predict bitcoin bubbles?]. Sait Finversia. URL: <https://www.finversia.ru/publication/experts/vozmozhno-li-predskazyvat-puzyri-bitkoina-37491>

Yanina V. Belinska, Doctor of Economics, Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Alexey I. Dikarev, PhD in Politics, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts

Cryptocurrencies: Essence, Origin and Regularities of Distribution and Pricing

The article examines the essence and processes of cryptocurrency - bitcoin. The advantages of its application and scale of distribution are analyzed. The process of bitcoin mining and its distribution between countries has been studied. Trends and patterns of fluctuations in the value of bitcoin and the number of coins based on the use of network effects of Metcalfe's law are estimated. Bitcoin has been shown to create its own global network, which is beneficial to investors due to decentralization and less manipulation by governments and banks as opposed to paper money and gold.

Purpose: analyze the essence, features of the origin, distribution and formation of the price of bitcoin. Methods: analysis, comparison.

Bitcoin is building its own global network, which is good for investors due to decentralization and less manipulation by governments and banks as opposed to paper money and gold. There

is a close connection between the patterns of bitcoin distribution trends and fluctuations in its value with Metcalfe's law. The forecast calculates the Market-to-Metcalfe ratio - the real market capitalization divided by the values obtained using the Metcalfe equation. On this basis, there is a «proof of proportion» (PoS). PoS, which occurs in a process called «forging». Another alternative is mining using smart contracts for Ethereum-based tokens. A new concept in the world of cryptocurrency systems is deferred proof of performance, which allows any cryptocurrency to be as secure as Bitcoin itself, without the need for a large network of miners. A secondary network of notarial nodes is being created, which improves the security mechanism for using cryptocurrencies

Cryptocurrency can be positioned as a universal global means of payment, circulation and investment, which exists in the form of software code with a high degree of security and is characterized by a free market rate. Its advantages are that the use of Bitcoin saves a lot of time, transactions can be carried out anywhere and anywhere, providing business flexibility; production costs are reduced, as well as transportation, storage and security costs that arise when a traditional currency is introduced into circulation. It is close connection between the patterns of bitcoin distribution trends and fluctuations in its value with Metcalfe's law that allows us to predict the appearance of soap bubbles and predict crisis processes.

Key words: Bitcoin, currency, cryptocurrency, mining, network effects, Metcalfe's law, smart contracts.

Стаття надійшла до редакції 3 квітня 2020 року

УДК 342.347.152.18

JEL C51, L20, M20

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.33-41

Н. М. Боре́йко,*к.е.н., с.н.с.**e-mail: boreyko.nat@gmail.com***ORCID ID 0000-0001-5808-4823;****С. П. Параниця,***к.ю.н., доцент,**Університет ДФС України**e-mail: paranytsya@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-7907-1220**

ФІСКАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ

Одним з аспектів забезпечення податкової безпеки держави є створення ефективної системи управління цим процесом. Система управління забезпеченням податкової безпеки включає такі елементи: суб'єкти управління відносинами у сфері податкової безпеки; нормативні правові акти, що регулюють галузь податкової безпеки держави; інформаційне забезпечення системи управління податковою безпекою України.

Визначено сутність таких понять, як «податкова безпека держави» та «податкове навантаження». Проведено оцінку сучасного стану податкової безпеки України.

Ключові слова: економічна безпека держави, податкова безпека держави, індикатори податкової безпеки, податкове навантаження, ВВП.

Н. М. Боре́йко, С. П. Параниця. Фискальный интерес государства как объект налоговой безопасности

Одним из аспектов обеспечения налоговой безопасности государства является создание эффективной системы управления этим процессом. Система управления обеспечением налоговой безопасности включает такие элементы: субъекты управления отношениями в сфере налоговой безопасности; нормативные правовые акты, регулирующие отрасль налоговой безопасности государства; информационное обеспечение системы управления налоговой безопасностью Украины.

Определена сущность таких понятий, как «налоговая безопасность государства» и «налоговая нагрузка». Проведена оценка современного состояния налоговой безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, налоговая безопасность государства, индикаторы налоговой безопасности, налоговая нагрузка, ВВП.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні сутності понять «податкова безпека держави» та «податкове навантаження», формуванні й обґрунтуванні теоретико-методологічних аспектів податкової безпеки держави на сучасному етапі, а

також розробці практичних рекомендацій щодо реалізації фіскального інтересу держави як об'єкта податкової безпеки.

Постановка проблеми. Значення податкової безпеки полягає у доцільності державного втручання для забезпечення економічного зростання за допомогою реалізації фіскального інтересу. Проте чітке розмежування фіскального інтересу закріплює за податковою безпекою одне із ключових факторів. Доленосний поступ між державою і суспільством, що закріплює фіскальний інтерес, об'єктивно зумовив становлення нового інституту – податкової безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття національної безпеки і механізму її забезпечення базується на міцному фундаменті як загальнотеоретичних, так і галузевих досліджень, ця категорія досить давно увійшла у науковий обіг. Поняття податкової безпеки досліджувалося ще в працях таких учених, як В. Т. Білоус [4], В. В. Іщенко [7], Ю. Б. Іванов, Ю. В. Бережна [8], О. І. Барановський [13] та інші.

Разом з тим, незважаючи на детальну розробленість окремих аспектів національної безпеки, різноманіття наукових досліджень, присвячених викликам і загрозам національній безпеці в різних сферах суспільства, проблема розуміння природи, сутності і змісту, ролі і значення податкової безпеки в Україні в її кількісному вимірі залишається недостатньо вивченою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потреби в безпеці пов'язані з прагненням держави досягти стабільного й безпечного стану та являють собою необхідність захисту від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших небезпек з боку навколишнього середовища й впевненість у тому, що пріоритетні потреби держави та людини задовольнятимуться [1, с. 139].

З огляду на викладене вище основною метою податкової безпеки можна визначити реалізацію заходів з нейтралізації ризик-факторів, що мають негативний вплив на життєво важливі інтереси громадян, суб'єктів господарювання, держави й досягнення такого рівня економічного стану в країні, який би характеризувався фінансовою стабільністю й економічним піднесенням та позитивно впливав на загальну життєдіяльність соціуму.

На відміну від західної науки, де вивчення проблем безпеки є самостійним розділом теорії міжнародних відносин (Security studies) і навіть викладається як окрема навчальна дисципліна, в Україні ця сфера наукового знання досі перебуває на стадії становлення [2, с. 11]. У наукових колах немає одностайності щодо визначення предмета безпеки, практично не розкриті та до кінця не зрозумілі її ознаки і зміст загроз, що можуть завдати останній істотної шкоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток процесів глобалізації економіки сьогодні супроводжується посиленням зустрічних рухів, різнонаправленості тенденцій, що визначають зміст окремих процесів, що актуалізує проблему забезпечення податкової безпеки господарюючих суб'єктів на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Згідно зі ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [3]. Стаття 67 Основного Закону зазначає, що «...кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом». Податки є основним джерелом наповнення бюджету країни й основою надання послуг, пов'язаних із соціальним захистом і забезпеченням, освітою та охороною здоров'я, правоохоронною діяльністю, створенням нових робочих місць і підтримкою зайнятості населення. Значення податкової безпеки є

настільки великим, що недбалості, прорахунки та негативні тенденції у цій сфері чинять негативний вплив не тільки на фінансову, але й на національну безпеку держави [4].

Оскільки податкова безпека держави обумовлена ефективністю податкової діяльності держави, яка має оптимально поєднувати фінансові інтереси держави, індивідуальні та корпоративні інтереси платників податків, то з позицій фінансової достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним [5, с. 64]. Це – потреба у забезпеченні захисту особистої свободи громадян та втілення їхніх спільних інтересів – досягнення цілей, реалізація яких одним індивідом потребувала б занадто великих витрат.

«Врегулювання спірних питань, які виникають з платниками податків, не доводячи їх до суду, є основним підґрунтям роботи фінансової служби. При цьому варто зазначити, що кожен фахівець юридичної служби і надалі максимально відстоюватиме інтереси держави, фахово підходячи до кожної справи, що направляється до суду. Позитивна динаміка виграшних справ має стати показовою для несумлінних платників податків, оскільки своєчасне повне декларування і сплата податків та платежів є значно легшою, більш спокійною і найголовніше економічно доцільною», – наголошувала свого часу начальник юридичного управління ГУ ДФС у Хмельницькій області Олена Напорчук [6].

Небажання платити може бути викликане невідповідністю якості та кількості суспільних товарів і послуг інтересам суспільства. Звідси виникає питання, на які обсяги фінансових ресурсів претендує держава і чим зумовлений її фінансовий інтерес?

Фінансовий інтерес держави зумовлений необхідністю задоволення потреб суспільства. О. Тимченко у своїй роботі «Держава як суб'єкт податкового боргу» [7, с. 26] зазначає, що «формулюючи пропозицію суспільних благ, держава вивчає уподобання громадян і намагається економічно обґрунтувати сукупний обсяг і види суспільних товарів та послуг, а відтак рівень податкового навантаження». Такий тип фінансової держави відповідає поглядам учених, які трактують природу держави не стільки в контексті силової структури, скільки наділяють її морально-етичною цінністю, присутньою в свідомості й потрібною людям. У цій точці узгоджуються інтереси платника і держави в процесі оподаткування під час формування податкової безпеки.

Вивчаючи це питання, звернено увагу, що сьогодні немає єдиного підходу до визначення поняття «податкова безпека держави». В. Іщенко [8, с. 36] стверджує, що податкова безпека – це частина фінансової безпеки держави, яка визначається наявністю сформованої податкової системи, оптимальним рівнем оподаткування, що забезпечує достатнє наповнення за рахунок податкових надходжень дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а також забезпечує розвиток реального сектору економіки та соціальний захист населення. Науковці Ю. Іванов, Ю. Бережна [9, с. 9] схиляються до думки, що податкову безпеку варто розглядати як інтегровану підсистему економічної безпеки, яка впливає на фінансове забезпечення всіх її складових: інноваційно-технологічної, інвестиційної, енергетичної, сировинно-ресурсної, продовольчої, соціальної, експортної, імпоротної та міжнародно-інтеграційної безпеки.

На думку авторів, податкова безпека – це стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантоване надходження податкових платежів до бюджету, захист національних інтересів, соціальна спрямованість податкової політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

У літературі зазначається, що ця діяльність виникає як соціальний феномен у ході вирішення протиріччя між такою об'єктивною реальністю, як небезпека, і потребою розумної істоти, соціального індивіда, груп і спільнот запобігти їй, локалізувати, усунути наслідки небезпеки.

Одним з показників, який впливає на податкову безпеку держави, є податкове навантаження. А. Соколовська під податковим навантаженням розуміє вартісне вираження всієї сукупності податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, які повинні сплачувати юридична чи фізична особа згідно з чинним податковим законодавством країни [10, с. 6].

Засновником цього напрямку був професор Каліфорнійського університету А. Лаффер. Він вперше дослідив зв'язок між рівнем податкового навантаження і надходженнями до бюджету, а також обґрунтував положення про те, що збільшення податкового навантаження до певної межі веде до зростання податкових надходжень, а за її межею призводить до протилежних наслідків [2, с. 19].

Показник податкового навантаження на макрорівні відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати.

Для оцінювання рівня податкової безпеки використовуються індикатори, які важливі не самі по собі, а як засоби попередження негативних тенденцій та інструменти забезпечення сталого розвитку, серед них:

а) коефіцієнт покриття податковими надходженнями витрат Зведеного бюджету України. Розраховується як відношення податкових надходжень до витрат Зведеного бюджету України;

б) рівень сумлінності сплати податків. Розраховується як відношення: в чисельнику – податкові надходження мінус сума додатково нарахованих пільг, у знаменнику – податкові надходження;

в) рівень податкового боргу платників податків. Розраховується як відношення: податковий борг до додаткових надходжень;

г) загальне податкове навантаження (податкові надходження + сума ЄСВ) / ВВП;

д) коефіцієнт еластичності:

$$K_e = ((ПН2 - ПН1) / ПН1) / ((ВВП2 - ВВП1) / ВВП1), \quad (1)$$

де ПН1 – податкові надходження за базовий період;

ПН2 – податкові надходження за звітний період;

е) рівень тіньової економіки. Визначається відповідно до рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених Мінекономрозвитку;

ж) частка кількості податкових пільг, що є втратами доходів бюджету (сума податкових пільг / доходи Зведеного бюджету України);

и) рівень виконання податкових надходжень. Розраховується як відношення: фактичні податкові надходження до планових податкових надходжень;

к) коефіцієнт інвестиційної віддачі податкових пільг підприємств з інвестиціями. Розраховується як відношення: сума інвестицій до суми податкових пільг.

Отже, актуальним залишається визначення індикатора податкового навантаження. Так, податкове навантаження розглядають як на рівні держави, так і на рівні окремих підприємств. Нами було проведено аналіз визначень податкового навантаження саме на

макрорівні, тобто на рівні держави. Під час визначення сутності податкового навантаження виділяють дві сторони: якісну, кількісну [10, с. 4–5; 11, с. 78]. Якісна характеристика податкового навантаження проявляється в його визначенні як показник, що вказує на ефект від впливу податків та прирівняних до них платежів на соціально-економічне становище в країні, тобто визначає рівень ефективності втручання держави через податкову систему. Кількісна сторона податкового навантаження проявляється в тому, що завдяки останньому можна визначити рівень розподілу та перерозподілу ВВП у країні через податкові важелі.

І. Саніна стверджує, що межа податкового навантаження – це умовна точка в оподаткуванні, за якої досягається баланс урахування інтересів платників стосовно їхньої податкоспроможності, а також і стимулів для розвитку інтересів держави щодо достатності наповнення бюджету [12].

Т. Мельник доводить, що податкове навантаження як фінскальний показник демонструє ступінь централізації й усупільнення створюваного ВВП у бюджетній системі країни та перерозподілу усупільненої частини ВВП через цю систему за допомогою надання економічним агентам суспільних благ, прямої й опосередкованої фінансової допомоги. Як ціновий показник, податкове навантаження характеризує вагу обов'язкових платежів на будь-яке результуюче джерело (виручка підприємства, прибуток, витрати на оплату праці, витрати домогосподарств тощо) [13, с. 43–44].

О. Барановський серед індикаторів фінансової безпеки виокремлює рівень оподаткування громадян, підприємств, організацій установ та рівень збирання податків у державі [14, с. 94–96]. Індикатори фінансової безпеки можуть застосовуватись як компоненти моніторингу в механізмах ризик-менеджменту, операційного, фінансового менеджменту, менеджменту персоналу та маркетингу.

Так, з рис. 1 видно, що найбільше значення податкового навантаження упродовж 2010–2018 рр. (%) спостерігається у Німеччині (перше місце у рейтингу), на другій позиції – Японія, на третій – США, а найнижчий показник – в Україні.

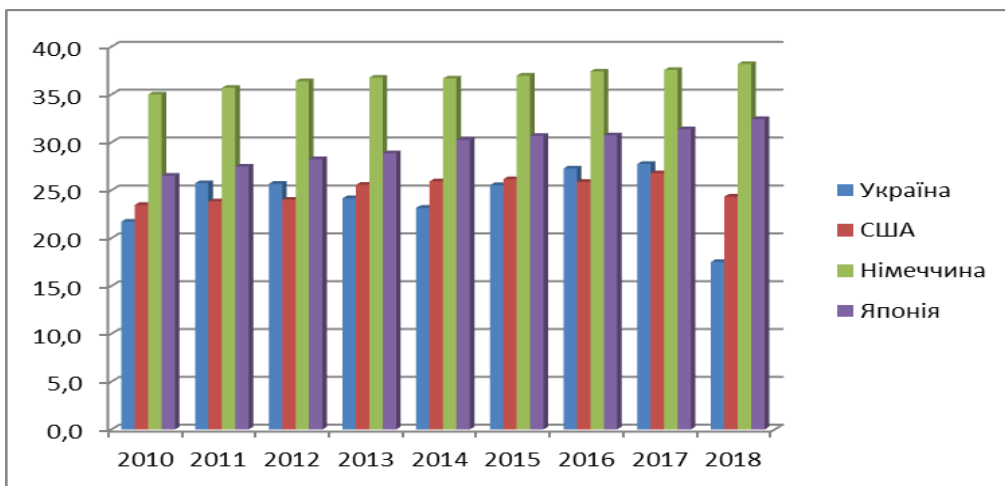

Рис. 1. Динаміка податкового навантаження за 2010–2018 рр., %

Джерело: побудовано авторами за даними [15; 16; 17].

Податкове навантаження в Україні 2018 року, порівняно з 2017 роком, знизилось на 36,9 %, що, в свою чергу, негативно вплине на економіку в цілому. Спад 2018 року податкового навантаження спостерігався також у США на 9,1 %, а в Німеччині та Японії відбулося зростання на 1,6 та 3,4 %, відповідно. Зміни співвідношення податку до ВВП зумовлені відносними змінами номінальних податкових надходжень та номіналу ВВП. З одного року на наступний, якщо податкові надходження збільшуються більше ніж ВВП (або падають менше ВВП), відношення податку до ВВП зростає. І навпаки, якщо податкові надходження зростуть менше ВВП або зменшаться далі, відношення податку до ВВП знизиться. Якщо дійсно дії держави спрямовані на покращення добробуту кожного члена суспільства і це реально відбувається через її втручання в процеси розподілу і перерозподілу ВВП та надання державних благ, то можна свідчити про те, що державні потреби – це одночасно і потреби суспільства в цілому. Тому співвідношення податку до ВВП не обов'язково означає, що сума номінальних або реальних податкових надходжень в Україні збільшилась.

Висновок. З викладеного вище виходить, що перш ніж намагатися збалансувати інтереси платників податків та держави, потрібно узгодити інтереси самих платників, тобто визначити, у чому полягає спільний інтерес суспільства.

Результати стратегічного аналізу тенденцій розвитку глобальної та української економіки свідчать про те, що сьогодні потреба у протистоянні загрозам безпеки поширюється практично на всіх господарюючих суб'єктах. При цьому особливої важливості набуває створення в державі системи забезпечення податкової безпеки. Одночасно, сучасні умови розвитку економіки і перш за все її промислового розвитку викликають об'єктивну необхідність створення всеохоплюючої системи забезпечення податкової безпеки, в якій кожна структурна складова займатиме чітко визначене й науково обґрунтоване місце та виконуватиме відповідні покладені на неї функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пашко П., Пісной П. Митна безпека України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. № 2. С. 138–144.
2. Barry Buzan, Lene Hansen. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, 27 Aug. 2009, 400 p.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червень 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
5. Білоус В. Т. Державна Фіскальна служба України як суб'єкт забезпечення податкової безпеки держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: юридичні науки. 2018. Випуск 906 (20). С. 62–68. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-5-number-906-20-2018/public-physical-service-ukraine-subject>
6. Державна фіскальна служба України / вебсайт. URL: <http://km.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/373311.html>
7. Тимченко О. Держава як суб'єкт податкового боргу. *Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2009. № 9–10. С. 23–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2009_9-10_4

8. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 35–40.
9. Іванов Ю. Б., Бережна Ю. В. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення. *Економіка розвитку: науковий журнал*. 2010. № 2 (54). С. 9–11.
10. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки. *Економіка України*. 2006. № 7. С. 4–12.
11. Канцур І. Г. Теоретичні засади податкового навантаження. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2010. № 3 (50). С. 77–82.
12. Саніна І. С., Ткачик Л. П. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 13. С. 211–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_13_49
13. Мельник Т. Вплив внутрішніх податків на зовнішній сектор економіки України. *Економіст*. 2005. № 12. С. 42–45.
14. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
15. Міністерство фінансів України / вебсайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
16. Національний банк України / вебсайт. URL: <http://bank.gov.ua>
17. Світовий банк / вебсайт. URL: <http://data.worldbank.org>

REFERENCES

1. Pashko P., Pisnoi P. (2006). Mytna bezpeka Ukrainy [Customs security of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezzydentovi Ukrainy*, vol. 2, pp. 138–144.
2. Barry Buzan, Lene Hansen. The Evolution of International Security Studies. *Cambridge University Press*, 27 Aug. 2009, 400 p.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018). The Law of Ukraine «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
5. Bilous V. T. (2018). Derzhavna Fiskalna sluzhba Ukrainy yak subiekt zabezpechennia podatkovoi bezpeky derzhavy [The State Fiscal Service of Ukraine as a subject of ensuring the tax security of the state]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu „Lvivska politekhnika“*. Seriia: yurydychni nauky, vol. 5, no. 906, pp. 62–68. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-5-number-906-20-2018/public-physical-service-ukraine-subject>
6. The official site of Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy (2020). URL: <http://km.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/373311.html>
7. Tymchenko O. (2009). Derzhava yak subiekt podatkovoho borhu. [The state as a subject of tax debt]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy. Visnyk Derzhavnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku*, vol. 9–10, pp. 23–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2009_9-10_4
8. Ishchenko V. V. (2012). Podatkova skladova finansovoi bezpeky derzhavy [The tax component of the financial security of the state]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 37, pp. 35–40.
9. Ivanov Yu. B., Berezhna Yu. V. (2010). Podatkova bezpeka: sutnist ta umovy zabezpechennia [Tax security: the nature and conditions of security]. *Ekonomika rozvytku: naukovyi zhurnal*, vol. 2 (54). pp. 9–11.

10. Sokolovska A. (2006). Teoretychni zasady vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta rivnia opodatkuvannia ekonomiky [Theoretical basis for determining the tax burden and the level of taxation of the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7. pp. 4–12.
11. Kantsur I. H. (2010). Teoretychni zasady podatkovoho navantazhennia [Theoretical principles of the tax burden]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, vol. 3 (50). pp. 77–82.
12. Sanina I. S., Tkachyk L. P. (2015). Otsinka rivnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini [Assessment of the tax burden in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Ekonomika i menedzhment*, vol. 13. pp. 211–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_13_49
13. Melnyk T. (2005). Vplyv vnutrishnikh podatkov na zovnishnii sektor ekonomiky Ukrainy [Impact of Internal Taxes on the External Sector of the Ukrainian Economy]. *Ekonomist*, vol. 12. pp. 42–45.
14. Baranovskyi O. I. (2004). Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (valuation methodology and assurance mechanisms)]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, p. 759. (in Ukrainian).
15. The official site of Ministerstvo finansiv Ukraine (2020). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
16. The official site of Natsionalnyi Bank Ukraine (2020). URL: <http://bank.gov.ua>
17. The official site of World Bank (2020), «Ukraine. Database». URL: <http://api.worldbank.org/v2/uk/country/UKR?downloadformat=excel>

Nataliia M. Boreiko, Candidate of Sciences (Economics), Senior Researcher, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Serhii P. Paranytsia, Candidate of Law, Associate Professor, University of State Fiscal Service of Ukraine

The Fiscal Interest of the State as a Facility of Tax Security

One of the aspects of ensuring the tax security of the state is to create an effective system for managing this process. The tax security management system includes the following elements: subjects of tax security relations management; normative legal acts regulating the field of tax security of the state, information support of the tax security management system of Ukraine.

The essence of such concepts as the tax security of the state and the tax burden are determined. The current state of tax security of Ukraine has been assessed.

The importance of fiscal security lies in the appropriateness of government intervention to secure economic growth through fiscal interest. However, a clear distinction between fiscal interests is one of the key factors behind fiscal security. The fateful progress between the state and society, which fosters fiscal interest, objectively led to the formation of a new institute – tax security.

Security needs are linked to the state's desire to achieve a stable and secure state and represent the need to protect against economic, environmental, technological, socio-economic and other environmental threats and the assurance that the priority needs of the state and the individual will be met.

In view of the above, the main objective of tax security can be identified as the implementation of measures to neutralize the risk factors that have a negative impact on the vital interests of

citizens, economic entities, the state and achieve a level of economic status in the country, which would be characterized by financial stability and economic uplift and positively influenced the overall life of the society.

Unlike Western science, where the study of security issues is an independent part of the theory of international relations (Security studies) and even taught as a separate discipline, in Ukraine this field of scientific knowledge is still in its infancy and has not been fully determined by its subject, but practically undefined, her symptoms and the content of the threats that could cause her significant harm are not fully understood.

Key words: *economic security of the state, tax security of the state, indicators of tax security, tax burden, GDP.*

Стаття надійшла до редакції 11 травня 2020 року

УДК 657.1.012.1:336

JEL M40

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.42-51

Н. В. Гуріна,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: G-Nataliya@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9433-069X

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КРИПТОВАЛЮТИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРЕДУМОВА ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

У статті представлені наукові позиції щодо облікового та економічного позиціонування криптовалют в Україні, узагальнено існуючі здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо дефініції поняття «криптовалюта», розмежовано поняття «криптовалюта», «гроші» та «електронні гроші».

За результатами проведеного дослідження запропоновано уточнене визначення поняття «криптовалюта», з метою раціональної побудови системи обліку визначено класифікаційні ознаки криптовалют і виокремлені їх особливості.

Ключові слова: криптовалюта, нормативне регулювання операцій з криптовалютою, віртуальний актив, цифрова валюта.

Н. В. Гуріна. Экономическая сущность криптовалюты как методологическая предпосылка отражения ее в бухгалтерском учете

В статье представлены научные позиции по учетному и экономическому позиционированию криптовалюты в Украине, обобщены существующие достижения отечественных и зарубежных исследователей по дефиниции понятия «криптовалюта», разграничены понятия «криптовалюта», «деньги» и «электронные деньги».

По результатам проведенного исследования предложено уточненное определение понятия «криптовалюта», с целью рациональной организации учета определены классификационные признаки криптовалюты и выделены их особенности.

Ключевые слова: криптовалюта, нормативное регулирование операций с криптовалютой, виртуальный актив, цифровая валюта.

Постановка завдання. Основним завданням статті є дослідження сутності поняття «криптовалюта», її основних характеристик, виокремлення класифікаційних ознак криптовалют для цілей бухгалтерського обліку.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. В умовах розвитку та удосконалення ІТ-технологій збільшуються обсяги операцій, пов'язаних з використанням електронних грошей. На сьогодні у світі нараховують близько 23,1 мільйона власників

криптовалюти з різних країн, серед яких є й Україна. Зокрема, 2019 року 42 громадянами України було задекларовано криптовалюту. І хоча використання цифрової валюти є явищем з обмеженою сферою застосування, проте все більше суб'єктів розглядають її як об'єкт інвестування [4, с. 147]. Це дає підстави розглядати криптовалюту як об'єкт обліку й обумовлює необхідність дослідження її економічної сутності, класифікаційних ознак та особливостей з метою відображення інформації в системі бухгалтерського обліку і фінансовій звітності. Зростанню зацікавленості сприяє й той факт, що інформація про криптовалюту буде актуальною у разі оподаткування доходів, отриманих у результаті її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблемних питань щодо економічної сутності криптовалют і відображення в обліку інформації про них здійснили В. Д. Базилевич, Я. В. Белінська, Р. Ф. Бруханський, Ф. Ф. Бутинець, З. С. Варналій, Н. О. Гура, І. А. Дерун, Н. І. Дорош, Л. Г. Ловінська, О. П. Новак, О. А. Петрик, О. М. Петрук, І. П. Склярчук, І. В. Спільник, В. О. Шевчук, Т. В. Яцик та інші. Серед зарубіжних учених, які займалися дослідженнями питань щодо криптовалют, можна виділити таких науковців, як: Ю. Брігхем, Д. Блейк, Б. Нідлз, Е. Хендріксен тощо.

Враховуючи тенденції розвитку і застосування криптовалют, а також нові можливості, які вони надають користувачам, питання сутності та відображення інформації в обліку про них залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява особливого виду активу, який отримав назву «криптовалюта», стала однією з новачій останніх років, яка привертає до себе значну увагу як практиків, так і науковців.

Проте необхідно зазначити, що виникнення криптоактиву – це той випадок, коли нововведення випереджає законодавство, а тому офіційне придбання (виготовлення) та використання криптовалют як об'єкта обліку залишається юридично неврегульованим [20, с. 295]. Крім того, основна увага приділяється саме технічним аспектам криптовалют, таким як видобуток (майнінг) та її використання, а це, в свою чергу, заважає повним обсягом дослідити її економічну сутність.

Не є виключенням й Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [15], у якому зазначається, що «віртуальний актив – це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей». У наведеному визначенні відсутня конкретизація, які саме активи належать до складу віртуальних. -

Дещо більше роз'яснень про складові віртуального активу можна отримати з проєкту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами», у якому зазначається, що до віртуальних активів належать криптоактиви, токен-активи та інші віртуальні активи.

На сьогодні науковці дискутують між собою з приводу того, у складі якого з об'єктів обліку можна розглядати криптовалюту: нематеріальних активів, грошових коштів чи фінансових інструментів.

Досить часто відбувається ототожнення та взаємозаміна понять «гроші», «електронні гроші», «криптоактив», «криптовалюта», «віртуальний актив». Тому перш ніж розглядати

порядок відображення криптовалюти в обліку та звітності, необхідно визначитися з термінологією, спільними та відмінними рисами.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні трактування терміна «криптовалюта» відсутнє, він має велику різноманітність тлумачень.

Узагальнені результати дослідження трактування терміна «криптовалюта» подано в табл. 1.

Проаналізувавши дані табл. 1, необхідно відмітити, що переважна більшість науковців розглядає криптовалюту як цифрову валюту, наділену певними ознаками. А відповідно до Звіту Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements) «Digital currencies» під цифровою валютою (англ. – digital currency) розуміють актив, який представлений у цифровому вигляді та має певні грошові характеристики. Тож розберемося, чи можна вважати криптовалюту грошима.

Таблиця 1

Дефініції поняття «криптовалюта»

Джерело	Характеристика терміна
Офіційний сайт Bitcoin [12]	Цифрова валюта, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки та перевірки транзакцій у своїй мережі. На відміну від традиційних валют, криптовалюта не вимагає від центрального банку чи будь-якого іншого централізованого органу влади забезпечення безпеки або підтримки контролю над грошовою пропозицією
Офіційний сайт Верховної Ради України [17]	Грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства
Белінська Я. В. [3, с. 13]	Криптовалюта – це децентралізована валюта із захистом від повторного використання, яка базується на досягненнях сучасної криптографії
Желюк Т., Бречко О. [7, с. 58]	Стабільний універсальний інструмент глобальних фінансових платежів і одночасно як фінансовий інструмент з високою капіталізацією є конкурентною формою міжнародного переливу капіталу
Вахрушев Д. С., Железов О. В. [5]	Криптовалюта – «особая разновидность электронных денег, функционирование которых основано на децентрализованном механизме эмиссии и обращении и представляющих собой сложную систему информационно-технологических процедур, построенных на криптографических методах защиты, регламентирующих идентификацию владельцев и фиксацию факта их смены»
Карчева Г. Т. [8, с. 28]	Віртуальна інноваційна валюта
Ковальчук Т., Паливода К. [9, с. 4]	Віртуальне джерело фіктивного капіталу
Лубенець І. [10]	Криптовалюта – це вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи «Proof-of-work»
Молчанова Е., Солодковський Ю. [16, с. 61]	Криптовалюта – фідуціарна цифрова валюта, валютний курс якої встановлюється на підставі вільно плаваючого режиму як результат попиту і пропозиції на валютному ринку з повною відсутністю контролю з боку центробанків

Продовження таблиці 1

Сословський В. Г., Косовський І. О. [11, с. 239]	Засіб розрахунків, який не має матеріальної форми, а існує у вигляді програмного коду, із застосуванням криптографічних методів захисту, випуск та облік якого частіше децентралізований та відомий учасникам розрахунків; а також системою платежів, яку утворюють одиниця розрахунку та операції з нею
Петрук О. М., Новак О. С. [13, с. 50]	Криптовалюта є «неперсоніфікованим платіжним інструментом та обертається поза межами банківської системи в електронному вигляді».
Дерун І. А., Склярчук І. П. [6, с. 167, 169]	Криптовалюта – це децентралізована цифрова валюта, яка є публічно доступною у певній спільноті та є засобом накопичення вартості, може бути використана для придбання реальних товарів та послуг і підтримується технологією блокчейн; криптовалюта є цифровою валютою, яка не повною мірою відповідає всім характеристикам фіатних грошей
Яцик Т. В. [19, с. 387]	Криптовалюта (цифрова валюта) – це особливий електронний платіжний засіб, курс якого підтримується тільки попитом та пропозицією

Джерело: складено автором, опрацювавши джерела [3; 5–13; 16; 17; 19].

Гроші – це загальновідома економічна категорія, під якими розуміють засіб платежу, який приймається в обмін за реалізовану продукцію, товари, виконані роботи, надані послуги.

В. Д. Базилевич під грошовими коштами розуміє «засоби, які перебувають у народному господарстві в готівковій і безготівковій формах і виконують функції засобів обігу, платежу і накопичення» [1, с. 145]. Тобто варто зазначити, що гроші – це актив, який наділений абсолютною ліквідністю.

Розглянемо детальніше, чи відповідає криптовалюта ознакам грошових коштів.

У сфері обміну гроші діють як засіб обігу. Криптовалюта як засіб обігу обслуговується біржами й обмінними пунктами. Багатьма країнами криптовалюта визнається як засіб обміну. Зокрема, у Японії біткойн є законним платіжним засобом, Швейцарський університет прикладних наук приймає оплату за навчання студентів у біткойнах, як оплату криптовалюти приймають такі компанії, як Microsoft, «The New York Times», «Tiger Direct», «CNN» та ін. В Україні близько 20 компаній дають можливість здійснити розрахунок криптовалютою за придбані товари чи отримані послуги. Тобто, здавалося б, криптовалюта цілком виправдовує себе як засіб обігу. Але під час виконання цієї функції виникають певні труднощі, зокрема нестабільність курсу відносно національних валют, яка призводить до виникнення валютного ризику, що виникає в результаті коливання курсу.

Проте, як зазначає В. М. Костюченко [19, с. 387], кожен з недоліків криптовалюти може бути розглянутий як перевага. Так, нестабільність курсу криптовалюти забезпечує максимальне виконання нею такої функції грошей, як функція засобу заощадження (накопичення), оскільки нестабільна вартість перетворює віртуальну валюту на інвестиційно привабливий актив. Але й тут є певні труднощі, які полягають у тому, що накопичення вартості активу у грошовому еквіваленті можливе лише у випадку, коли цінності є регуляторами кількості грошей в обігу [2, с. 31]. А враховувати обмеженість криптовалюти досить проблематично.

Оскільки характерною рисою грошей є їх ліквідність, тобто здатність вільно обмінюватися на будь-який товар, то їх розглядають як загальний еквівалент. Але щодо криптовалюти це не зовсім об'єктивно, враховуючи обмежену кількість компаній, готових проводити розрахунок за допомогою цифрової валюти.

Виділяють ще одну функцію грошей – «світові гроші», яка використовується під час проведення розрахунків між різними країнами. Як правило, таку функцію виконують долар або євро. Проте через відсутність інформації про емітента криптовалюта може виконувати лише роль посередника.

Одним з видів грошей є електронні гроші. Випуск та використання електронних грошей регламентуються ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Положенням про електронні гроші в Україні, де зазначається, що «електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі» [16].

Крім того, Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначено перелік операцій з електронними грошима, зокрема:

- випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк;
- випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти;
- банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів;
- банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача [14].

Як бачимо, майже всі перераховані у Положенні [14] операції передбачають взаємодію емітента електронних грошей з банком, тоді як криптовалюта є «неперсоніфікованим платіжним інструментом та обертається поза межами банківської системи в електронному вигляді» [13, с. 50]. З усього вищенаведеного, можна зробити висновок, що криптовалюта не повною мірою відповідає всім основним характеристикам фідучіарних грошей.

Спробуємо визначитися чи можна розглядати криптовалюту у складі нематеріальних активів. Відповідно до П(С)БО 8 нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Під немонетарним активом розуміють усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей. У березні 2019 р. Комітетом з інтерпретації міжнародної фінансової звітності (IFRIC) був прийнятий документ Holdings of Cryptocurrencies, у якому зазначається, що криптовалюта, яка утримується власником, може вважатися нематеріальним активом, тоді як криптовалюта, яка призначена для продажу, належить до складу запасів. Але де гарантія, що криптовалюта, яка утримується власником, через деякий час не буде реалізована?

Тому, на нашу думку, з метою стандартизації характеристик криптовалюти її доцільно віднести до складу фінансових інструментів. Так, згідно з МСБО 32 під фінансовими інструментами розуміють «будь-який контракт, який приводить до виникнення фінансового активу в одного суб'єкта господарювання та фінансового зобов'язання або інструменту капіталу в іншого суб'єкта господарювання». Відповідно до П(С)БО 13 до складу фінансових інструментів можна віднести: фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу та похідні фінансові інструменти.

Отже, за результатами проведеного дослідження, під криптовалютою пропонується розуміти вид фінансового активу, який існує у вигляді програмного коду та може бути використаний як засіб обміну або розрахунку за придбані товари чи надані послуги.

До особливостей криптовалюти можна віднести її децентралізацію та те, що її вартість формується під дією попиту і пропозиції, які залежать від зовнішніх чинників.

Це підтверджує той факт, що за березень 2020 року види криптовалюти втратили близько третини своєї вартості. Як зазначає *ua.korrespondent.net*, «...на крипторинку вплинув обвал котирувань акцій світових компаній і нафти на тлі пандемії коронавірусу і цінової війни між Росією і Саудівською Аравією». Крім вказаних особливостей, Я. В. Белінська виділяє такі властивості: «1) нематеріальність (вони містяться виключно в світовій мережі Інтернет); 2) невідконтрольність нікому (навіть самому винахіднику); 3) анонімність (власників виявити неможливо); 4) наявність вартісної основи (на майнінг біткоїнів витрачаються ресурси, але не людські, а комп'ютерні); 5) умовно обмежений ресурс завдяки введенню функції швидкості сумарно видобутих біткоїнів від часу, яка є обернено пропорційна, з часом падає і наближається до нуля. Максимальна кількість біткоїнів очікується обсягом 21 млн до 2025 року; 6) відкритість і доступність для кожного (будь-яка людина може простежити всі транзакції в процесі «майнінгу» будь-якого біткоїна)» [3, с. 13].

Перераховані особливості можна доповнити, відмітивши те, що криптовалюта не створюється органом, який виконує юрисдикційну функцію у сфері випуску грошей, а також те, що утримання криптовалюти не передбачає та не вимагає укладання договору між сторонами.

З метою раціональної побудови системи обліку було запропоновано класифікацію криптовалют (рис. 1).

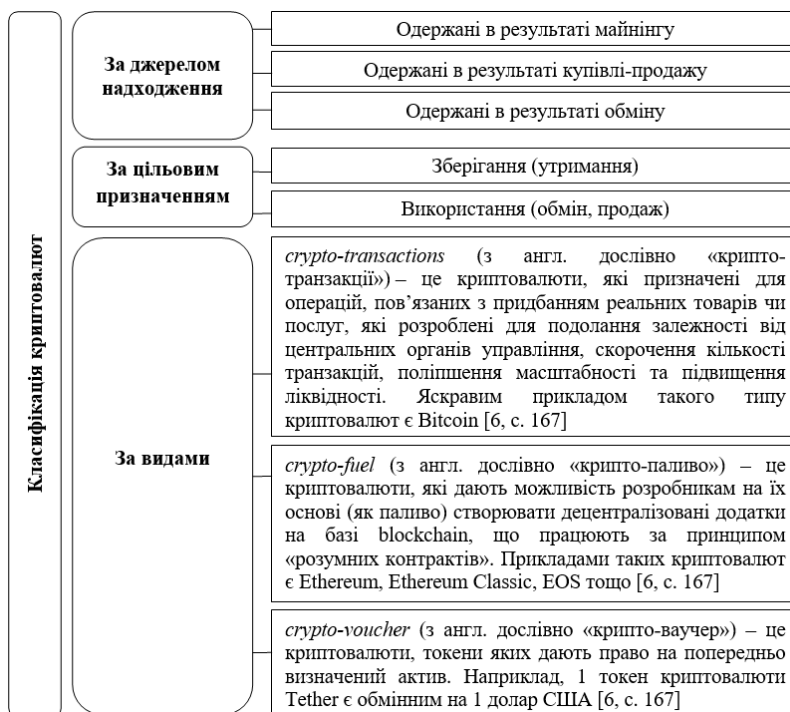

Рис. 1. Класифікація криптовалют

Джерело: запропоновано автором, опрацювавши [6, с. 167].

Запропонована класифікація криптовалют дасть змогу систематизувати облікову інформацію та підвищить оперативність обліку для забезпечення потреб управління.

Висновки. Під час визнання криптовалюти об'єктом бухгалтерського обліку можна виділити ряд проблем, зокрема: відсутність єдиного підходу до трактування поняття «криптовалюта», її класифікаційних ознак через велику кількість різновидів та мети використання.

Криптовалюту, на нашу думку, доцільно розглядати як вид фінансового активу, який існує у вигляді програмного коду та може бути використаний як засіб обміну або засіб розрахунку за придбані товари чи надані послуги.

З метою раціональної побудови системи обліку криптовалют запропоновано виокремити такі класифікаційні ознаки, як: за джерелом надходження, цільовим призначенням та видами.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей обліку криптовалют, відображенні інформації про них на рахунках бухгалтерського обліку, узагальненні у регістрах та формах звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д., Лільн В. В. Філософія економіки. Історія: монографія. К.: Знання, 2011. 1198 с.
2. Безверхий К., Кувшинова А. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 1. С. 29–38.
3. Белінська Я. В. Феномен криптовалюти: сутність, механізм виникнення, проблеми використання. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування*. 2018. Вип. 2. С. 11–20.
4. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 145–156.
5. Вахрушев Д. С., Железов О. В. Криптовалюта как феномен современной информационной экономики: проблемы теоретического осмысления. *Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ»*. 2014. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/127EVN514.pdf>
6. Дерун І. А., Склярчук І. П. Онтологічні аспекти сутності криптовалюти та її відображення в обліку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2018. № 11(39). С. 163–170.
7. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 3. С. 50–60.
8. Карчева Г. Т., Нікітчук С. М. Віртуальні інноваційні валюти як валюти майбутнього. *Фінансовий простір*. 2015. С. 24–30.
9. Ковальчук Т., Паливода К. Цифрова валюта як віртуальне джерело фіктивного капіталу. *Банківська справа*. 2014. № 1–2. С. 3–11.
10. Лубенець І. Огляд цифрових криптовалют. Блог експертів про фінанси. 2014. URL: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzheth/obzor_tsifrovyyh_kriptovalyut
11. Молчанова Е., Солодковський Ю. Глобальна сервісна природа сучасних криптовалют. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1. С. 60–79.
12. Офіційний сайт Bitcoin. URL: <https://bitcoin.org/uk/>
13. Петрук О. М., Новак О. С. Сутність криптовалюти як методологічна передумова її облікового відображення. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 4 (82). С. 48–55.

14. Положення про електронні гроші в Україні: Постанова Національного банку України від 24 грудня 2010 р. за № 1336/18631 (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10/paran19#n19>

15. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>

16. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346-III (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-142>

17. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» Bitcoin від 10.11.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0435500-14>

18. Сословський В. Г., Косовський І. О. Ринок криптовалют як система. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. 2016. № 2 (21). С. 236–246.

19. Яцик Т. В. Сутність криптовалют та етапи її розвитку у фінансовому обліку. *Молодий вчений*. 2018. № 3. С. 385–390.

20. Яцик Т. В. Поняття криптоактивів у системі фінансового обліку. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2019. № 2 (66). С. 295–298.

REFERENCES

1. Bazylevych, V. D., Il'in, V. V. (2011). *Filosofii ekonomiky. Istoriia* [Philosophy of economics. History]. Kyiv: Znannia.

2. Bezverkhij, K., Kuvshynova, A. (2018). Kryptovaliuta: hroshi chy mylna bulbashka? [Crypto-currency: money or soap bubble?]. *Bukhhalterskyj oblik i audyt*, (1), 29–38.

3. Belinska, Ya. V. (2018). Fenomen kryptovaliuty: sutnist, mekhanizm vynyknennia, problemy vykorystannia [Phenomenon crystals: satisfaction, mechanism of completion, use challenges]. *Ekonomichnyj visnyk. Serii: Finansy, oblik, opodatkuvannia*, (2), 11–20.

4. Brukhanskyj, R. F., Spilnyk, I. V. (2019). Kryptoaktyvy u systemi bukhhalterskoho obliku ta zvitnosti [Crypto Assets in the System of Accounting and Reporting]. *Problemy ekonomiky*, (2 (40)), 145–156.

5. Vakhrushev, D. S., Zhelezov, O. V. (2014). Kryptovaliuta kak fenomen sovremennoj ynformatsionnoj ekonomyky: problemy teoretycheskogo osmysleniya [Cryptocurrency as a phenomenon of the modern information economy: problems of theoretical understanding]. *Ynternet-zhurnal «NAUKOVEDENYE»*. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/127EVN514.pdf>

6. Derun, I. A., Skliaruk, I. P. (2018). Ontolohichni aspekty sutnosti kryptovaliuty ta ii vidobrazhennia v obliku [The ontological aspects of the essence of cryptocurrency and its display in accounting]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», serii «Ekonomika»*, (11(39)), 163–170.

7. Zheliuk, T., Brechko, O. (2016). Vykorystannia kryptovaliuty na rynku platezhiv: novi mozhlyvosti dlia natsional'nykh ekonomik [The use of cryptocurrencies on the payment market: new opportunities for national economies]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, (3), 50–60.

8. Karcheva, H. T., Nikitchuk S. M. (2015). Virtualni innovatsijni valiuty iak valiuty majbutnoho [Innovative virtual currency as a currency of the future]. *Finansovyyj prostir*, (2(18)), 24–30.
9. Kovalchuk, T., Palyvoda, K. (2014). Tsyfrova valyuta yak virtualne dzherelo fiktyvnogo kapitalu [Digital currency as a virtual source of fictitious capital]. *Bankivska Sprava*, (1–2), 3–11.
10. Lubenets, I. (2014). Ohliad tsyfrovyykh krypto valiut [Review of digital cryptocurrencies]. Bloh ekspertiv pro finansy. URL: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzheth/obzor_tsifrovyykh_kriptovalyut
11. Molchanova, E., and Solodkovskiy, Yu. (2014). Hlobalna servisna pryroda suchasnykh kryptovaliut [The global service nature of modern crypto currencies]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, (1 (20)), 60–79.
12. Oficijnyj sajт Bitcoin [The official Bitcoin site]. URL: <https://www.bitcoin.com/info/bitcoinglossary>
13. Petruk, O. M., & Novak, O. S. (2017). Sutnist kryptovaliuty yak metodolohichnaperedumova yii oblikovoho vidobrazhennia [The essence of cryptanalytic as a methodological prerequisite accounting reflection]. *Visnyk ZhDTU – Journal IGTU*, (4(82)), 48–55.
14. Natsionalnyi bank Ukrainy. (24.12.2010). Polozhennia pro elektronni hroshi v Ukraini: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy [Regulations on electronic money in Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10/paran19#n19>.
15. Verkhovna Rada Ukrainy. (06.12.2019). Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyschennia: Zakon Ukrainy [About prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>
16. Verkhovna Rada Ukrainy. (05.04.2001). Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini: Zakon Ukraini [About payment systems and funds transfer in Ukraine: Law of Ukraine]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14_2
17. Natsionalnyi bank Ukrainy. (10.11.2014). Roziasnennia schodo pravomirnosti vykorystannia v Ukraini «virtualnoi valiuty/kryptovaliuty» Bitcoin [Clarification on the legality of using «virtual currency / cryptocurrency» Bitcoin in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14>
18. Soslovskiy, V. H., Kosovskiy, I. O. (2016). Rynok kryptovaliut iak systema [Cryptocurrency market as a system]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, (2 (21)), 236–246.
19. Yatsyk, T. V. (2018). Sutnist kryptovaliuty ta etapy yii rozvytku u finansovomu obliku [The essence of cryptography and the stages of its development in financial accounting]. *Molodyi vchenyi*. (vol. 3 (55)), 385–390.
20. Yatsyk, T. V. (2019). Poniattia krypto-aktyviv u systemi finansovoho obliku [The concept of crypt assets in the financial accounting system]. *Molodyi vchenyi. Ekonomichni nauky*, (2 (66)), 295–298.

Nataliia V. Hurina, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Economic Essence of Cryptovoluty as a Methodological Prerequisite for Its Reflection in Accounting

The emergence of this type of asset as «cryptocurrency» can be considered one of the innovations of recent years, which attracts the attention of both practitioners and scientists.

However, it should be noted that the official acquisition (manufacture) and use of cryptocurrency as an object of accounting remains legally unregulated. In addition, research focuses on the technical aspects of cryptocurrency, such as mining and its use, which does not fully explore its economic essence as an object of accounting.

Accounting science and practice were not ready for the challenges of the crypto industry. To date, there is no clear method of cryptocurrency accounting at the legislative level. However, digital technologies and virtual markets continue to develop dynamically, and their developments – to be implemented in the practice of business entities.

The purpose of the study is to analyze such an economic phenomenon as cryptocurrency and the formation of appropriate methodological approaches to its accounting, which requires the identification of the object, the study of methods of its evaluation.

Methods: analysis, comparison.

The article examines the economic essence of the concept of «cryptocurrency», presents various scientific positions on accounting and economic positioning of cryptocurrencies in Ukraine, summarizes the existing achievements of domestic and foreign researchers on the interpretation of cryptocurrencies, distinguishes between «cryptocurrencies», «money» and «electronic money».

As a result of the study, it was proved that on a number of grounds cryptocurrencies do not meet the definition of «money». Using a functional approach to the interpretation of cryptocurrency as an object of accounting and methods of comparison and analogy, the order of its reflection as a kind of financial instruments is substantiated. In addition, in order to rationally build an accounting system, a classification of cryptocurrencies was proposed.

The results of the study will provide an opportunity to determine the valuation of cryptocurrency, the order of reflection of information about it on the accounts and generalization in the reporting forms.

Key words: cryptocurrency, normative regulation of cryptocurrency operations, virtual asset, digital currency.

Стаття надійшла до редакції 8 травня 2020 року

УДК 338.45:504:658.5

JEL L52, O25, O52, Q53

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.52-64

В. В. Гурочкіна,*к.е.н., доцент**e-mail: viktorlav2005@ukr.net***ORCID ID 0000-0001-8869-0189;****М. С. Будзинська,***Університет ДФС України**e-mail: budzinskaya2000@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-6979-4537**

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад концепції «циркулярної» економіки та становлення її в процесі виробництва та споживання ресурсів, наведені ключові принципи формування циркулярної економіки та пропозиції розвитку моделі циркулярної економіки в промисловості. Охарактеризовано сучасний стан поводження з відходами та проаналізовано показники утворення і поводження з відходами в Україні за останні вісім років. Визначені напрями поводження з відходами та наслідки для українського навколишнього середовища. Наведено найбільш привабливі галузі національного господарства та види економічної діяльності для впровадження циркулярної моделі виробництва. Визначені проблемні питання, що виникають у процесі реалізації циркулярної економіки. Сформовано пріоритетні напрями впровадження циркулярної економіки на промислових підприємствах.

Ключові слова: циркулярна економіка, економіка замкнутого циклу, екологізація, скорочення, повторне використання, переробка, відходи виробництва, безвідходна технологія.

В. В. Гурочкина, М. С. Будзинская. Циркулярная экономика: украинские реалии и возможности для промышленных предприятий

Статья посвящена исследованию теоретических основ концепции «циркулярной» экономики и становления ее в процессе производства и потребления ресурсов, приведены ключевые принципы формирования циркулярной экономики и предложения развития модели циркулярной экономики в промышленности. Охарактеризовано современное состояние обращения с отходами и проанализированы показатели образования и обращения с отходами в Украине за последние восемь лет. Определены направления обращения с отходами и последствия для украинской окружающей среды. Приведены наиболее привлекательные отрасли национального хозяйства и виды экономической деятельности для внедрения циркулярной модели производства. Определены проблемные вопросы в течение реализации циркулярной экономики. Сформированы

приоритетные направления внедрения циркулярной экономики на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: циркулярная экономика, экономика замкнутого цикла, экологизация, сокращение, повторное использование, переработка, отходы производства, безотходная технология.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад концепції «циркулярної» економіки та становлення її в процесі виробництва і споживання ресурсів, наведення пропозицій щодо її розвитку, враховуючи сучасний стан поводження з відходами та пріоритетні напрями впровадження циркулярної економіки на промислових підприємствах.

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем сьогодні на перший план виходить низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної промисловості через нестачу ресурсів, відсутність інноваційних технологій і недостатність матеріально-технічного й ресурсного забезпечення. Залишаються невирішеними питання раціонального природокористування (екологізації) вітчизняних промислових виробництв, зниження матеріаломісткості вітчизняної продукції та стабілізація ресурсного забезпечення виробництв. Унаслідок цього спостерігається скорочення кількості вітчизняних підприємств, погіршується екологічний стан виробництв, що супроводжується значним рівнем забруднення навколишнього середовища, негативно впливаючи на погіршення стану здоров'я нації. Дослідження моделі циркулярної економіки та напрями покращення поводження з відходами в Україні – один з напрямів, який може розв'язати проблеми ресурсозабезпечення, особливо коли увесь світ стикнувся з проблемами пандемії та закриття кордонів. Кожна країна має обрати шлях якісного інноваційного ресурсозабезпечення промислового виробництва, порятунком для чого є циркулярна модель виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування економічної моделі циркулярної економіки на промислових підприємствах є досить актуальною, що підтверджується інтересом відомих практиків, фахівців великих корпорацій, які здійснюють конкретні дії та впроваджують стартапи. Питання формування циркулярної економіки досліджувало багато іноземних і вітчизняних науковців. В Україні питанням промислової модернізації та інноваційного розвитку приділили увагу О. Алімов, В. Геєць, М. Войнаренко, І. Єпіфанова, А. Чухно. Серед іноземних учених, які розглядали сутність, основні принципи реалізації моделі циркулярної економіки та напрями покращення поводження з відходами, можна назвати Х. Нгуєна, М. Зілса, М. Статті. Питанням формування моделі циркулярної економіки в промисловості багато уваги приділили Н. Г. Гахович, Л. В. Дейнеко, О. О. Ципліцька, М. Шаповалова, Л. В. Шинкарук та інші.

Виклад основного матеріалу. Поняття циркулярної економіки з'явилося 1990 р. як нова стратегія сталого розвитку і можлива альтернатива класичній економіці. У той період, як структурою лінійної економіки був «take, make, waste» («добути, використати, викинути»), принципи економіки замкнутого циклу мали вигляд 3R: reduce (скорочення); reuse (повторне використання); recycle (переробка) [12].

В основі циркулярної економіки полягає формування нових бізнес-моделей, що орієнтовані на зменшення кількості використовуваних ресурсів, впровадження повторного використання або замкнутого циклу виробництва (планування потреби виробництва у матеріалах) і переробки у виробництві, що дозволяє забезпечити захист навколишнього середовища та знижує первинну потребу підприємств промисловості у зовнішніх ресурсах.

Концепція циркулярної економіки заснована на вторинній переробці практично будь-якого товару, що проявляється на етапах планування та розробки товарів для забезпечення тривалого життєвого циклу і високого потенціалу конкурентоспроможності промислового підприємства для подальшого повторного використання, модернізації, відновлення та рециклінгу. Циркулярну економіку ототожнюють з концепцією «кругової економіки» або із замкнутим циклом виробництва, що відображає доіндустріальний підхід майже до всіх форм сільського господарства та промисловості, де залишки сировини і продукції від процесів виробництва послідовними етапами переробляють для того, щоб забезпечити максимально ефективне використання сировини та зменшення кількості відходів.

Якщо вийти за рамки існуючої лінійної моделі промислових підприємств із вивезенням відходів, циркулярна економіка має на меті адаптувати виробництво під існуючу недостатність ресурсного забезпечення та досягти за таких умов сталого зростання, орієнтуючись на позитивні переваги для суспільства та природи. Це тягнє до поступового відокремлення економічної діяльності від споживання обмежених ресурсів, що вирішується шляхом зменшення відходів або нульової безвідходної технології виробництва. Підкріплена переходом до відновлюваних джерел енергії циркулярна модель охоплює економічний, природний і соціальний капітал. Вона заснована на трьох ключових принципах, що зображено на рис. 1.

Рис. 1. Принципи циркулярної економіки

Джерело: сформовано за даними [11].

За оцінками експертів фонду Еллен Мак Артур «Перевагами «циркулярної економіки» для компанії можна визначити такі фактори: суттєва економія матеріалів; стійке ресурсокористування; стимулювання інновацій; можливість задовольнити потреби постійно зростаючого населення Землі; зростання економіки і доходів: збільшення рівня переробки та повторного використання може створити додатково 1 трильйон доларів для глобальної економіки до 2025 року» [11].

Впровадження циркулярної моделі економіки засноване на створенні механізму переробки, мінімізації відходів та поступовому переході до нульового рівня відходів виробництва.

Безвідходна технологія є таким методом виробництва продукції, при якому вся сировина й енергія використовуються найбільш раціонально і комплексно в циклі: сировинні ресурси – виробництво – споживання – вторинні ресурси, і будь-які дії на навколишнє середовище не порушують її нормального функціонування. Для вирішення проблем перероблення відходів виробництва необхідним є введення паспортизації відходів, створення кадастрів, оцінювання токсичності і вивчення наслідків їх впливу на екосистеми. При цьому варто також розробити вимоги щодо їх складування та зберігання за категоріями токсичності, а також технології знешкодження та поховання токсичних відходів, створити регіональні полігони для їхнього знешкодження [4, с. 45].

Система управління відходами на підприємствах заснована на збиранні, перевезенні, переробці (включаючи відновлення, рециклінг та редизайн), контроль над цими операціями, догляд за об'єктами утилізації відходів. Українські реалії впровадження циркулярної економіки мають бути доведені до нормативів економіки замкненого циклу, побудована багаторівнева ієрархія управління відходами, здійснене планування та системний підхід під час управління відходами й ощадливе та відповідальне ставлення до ресурсів (від зберігання до споживання) [14, с. 186].

Циркулярна економіка в Україні починає своє становлення, впровадження та реалізація принципів мають значні перешкоди, перспективи її розвитку досить примарні. Адже ринок вторинної сировини є непрозорим – більше його 50 % перебуває в тіні [9]. Водночас ринок вторинної переробки та безвідходних технологій, у тому числі і технологій інноваційного типу, перебувають на початковій стадії розвитку. Крім того, другим негативним фактором для розвитку циркулярної економіки в Україні є відсутність тарифів на переробку вторинних ресурсів.

В Україні налічується 6,5 тис. санкціонованих полігонів (а це дорівнює площі Кіпру), з яких 25 % не відповідають екологічним стандартам, та 35 тис. стихійних сміттєзвалищ (еквівалент площі Бельгії) [10]. Станом на 2017 рік на території України було накопичено 36 млрд тонн відходів, з яких 1,5 млрд тонн – небезпечні відходи. Крім того, з метою ефективного управління в Україні ринком вторинної сировини та розвитку циркулярної економіки необхідно прийняти прозорі закони з питань управління відходами. Початок уже закладено, Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 25.04.2018 № 313 «Про утворення Координаційної ради з питань реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року» [8] та схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року [7].

Офіційна інформація Державної служби статистики України свідчить, що з переробки відходів протягом восьми останніх років українські реалії розвитку циркулярної економіки з відходів I–III класів безпеки від економічної діяльності підприємств та організацій мають незначні успіхи. Загальні показники за різними даними щодо відходів I–IV класів безпеки з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах, сягають обсягами сміттєзвалищ від 4 до 7 % нашої країни. Основні показники створення та поводження відходами в Україні за 2010–2018 рр. зображено на рис. 2.

В Україні динаміка поводження з відходами є нестабільною, аналіз показників статистики включає дані про утилізацію, спалювання та видалення у спеціально відведені місця чи об'єкти. За статистикою, лише невелика частка підлягає вторинній переробці.

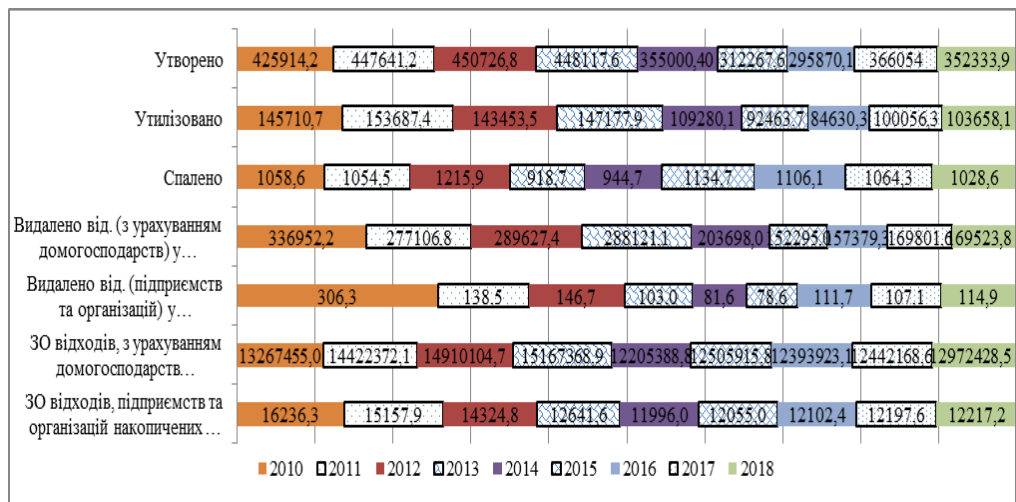

Рис. 2. Утворення та поводження з відходами в Україні у 2010–2018 рр., тис. тонн
Джерело: складено авторами на основі джерела [6].

Щодо показників загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах (I–IV класів небезпеки з урахуванням відходів домогосподарств) становить 2010 р. 13 267 455,0 тис. т починаючи, а 2018 р. показник зменшився на –295 026,5 тис. т (–2,22 %) і становить 2018 р. 12 972 428,5 тис. т. Щодо динаміки показників поводження з відходами від економічної діяльності підприємств та організацій, варто зазначити, що підприємства забруднюють довкілля менше за домогосподарства. Так, 2010 р. обсяг відходів становив 16 236,3 тис. т, а 2018 р. – 12 217,2 тис. т, що є меншим на 4 019,1 тис. т (–24,75 %).

Отже, варто виділити більш інтенсивну активність показників щодо зменшення обсягу відходів у підприємств та організацій порівняно з домогосподарствами за останні вісім років. Тому більш детально зупинимось на причинах. Так, І. В. Минчинською було проаналізовано показники кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання в економіці України упродовж 2012–2018 рр. та кількості економічно активних підприємств. «Незважаючи на негативну динаміку кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання в 2016–2017 рр., коли відбулося зменшення їх кількості до 1 865 631 од. 2016 р. та до 1 805 144 од. 2017 р. 2018 року знову спостерігалось зростання кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання до 1 839 672 од. У цілому, порівняно з 2012 р., їх кількість збільшилася на 14,97 %. Щодо кількості економічно активних підприємств в економіці України, кількість економічно активних підприємств 2018 р., порівняно з 2012 р., збільшилася з 622 538 од. до 666 986 од., тобто на 7,14 %» [13].

2018 року динаміка показників впровадження інновацій на промислових підприємствах (табл. 1) дозволяє дійти висновку, що інноваційний розвиток здійснюється екстенсивними темпами, оскільки частка кількості підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств становила 15,6 %, а частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) загальним обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств становила

всього 0,8 %. І це все у процесі впровадження у виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг) 3 843 од. Це досить низький показник впровадження інновацій на промислових підприємствах, так, порівняно з 2000 роком, серед усіх промислових підприємств впроваджували інновації 14,8 %, що дало можливість впровадити у виробництво інноваційних видів продукції 15 323 одиниць, та результатом стала частка обсягу реалізованої інноваційної продукції 9,4 %, що значно перевищує показник 0,8 % за 2018 рік. Враховуючи те, що кількість активних підприємств зростає за низьких показників інноваційних процесів та технологічних інновацій на промислових підприємствах, варто зазначити, що промислові підприємства (особливо переробна промисловість) має більшим потенціал до впровадження моделі циркулярної економіки. Тенденція скорочення відходів може бути пов'язана з активізацією процесів впровадження циркулярної економіки.

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Рік	Частка кількості підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	Впровадження нових технологічних процесів, од.	У т.ч. маловідходні, ресурсо-зберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг), од.	З них нові види техніки	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) загальним обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %
2000	14,8	1 403	430	15 323	631	9,4
2001	14,3	1 421	469	19 484	610	6,8
2002	14,6	1 142	430	22 847	520	7,0
2003	11,5	1 482	606	7 416	710	5,6
2004	10,0	1 727	645	3 978	769	5,8
2005	8,2	1 808	690	3 152	657	6,5
2006	10,0	1 145	424	2 408	786	6,7
2007	11,5	1 419	634	2 526	881	6,7
2008	10,8	1 647	680	2 446	758	5,9
2009	10,7	1 893	753	2 685	641	4,8
2010	11,5	2 043	479	2 408	663	3,8
2011	12,8	2 510	517	3 238	897	3,8
2012	13,6	2 188	554	3 403	942	3,3
2013	13,6	1 576	502	3 138	809	3,3
2014	12,1	1 743	447	3 661	1 314	2,5
2015	15,2	1 217	458	3 136	966	1,4
2016	16,6	3 489	748	4 139	1 305	... ⁴
2017	14,3	1 831	611	2 387	751	0,7
2018	15,6	2 002	926	3 843	920	0,8

Джерело: [1].

Щодо часткової утилізації відходів, то спостерігається нарощування вторинного використання шлаків доменного, сталеплавильного та феросплавного виробництва, але проблема все ще залишається гострою [2, с. 96].

Аналізуючи показники поводження з відходами у структурі їх утворення (I–IV класів небезпеки) без урахування загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах (місцях видалення відходів), що згруповано на рис. 3, можна зробити висновок про те, що утилізація становить лише третю частину від показника утворення відходів, більше половини просто видаляються у спеціально відведені місця.

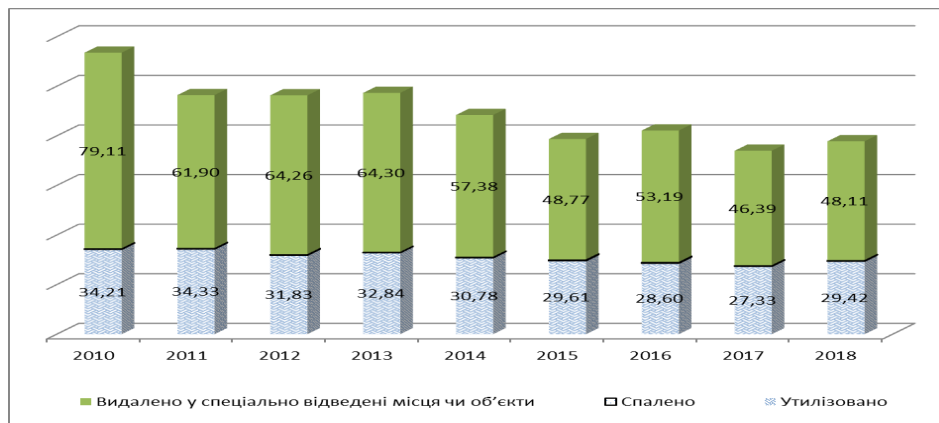

Рис. 3. Співвідношення % утилізації, спалення та видалення у спеціально відведені місця відходів до показників їх утворення за 2010–2018 рр., %

Джерело: розраховано авторами на основі джерела [6].

Варто відмітити, що тільки 2010 року сумарне значення утилізації, спалення та видалення у спеціально відведені місця відходів у структурі показників їх утворення становлять 113,57 %, тобто поводження з відходами перевищило їх утворення на 13,57 %. Це означає, що 13,57 % опрацьовано з обсягу накопичення за попередні роки, адже саме ця частина не перевезена у спеціально відведені місця чи об'єкти. Залишкова різниця між утворенням та сумарним значенням поводження з відходами накопичується у щорічних показниках завантаження спеціально відведених місць для відходів, що забруднює навколишнє середовище. Більшу частину відходів відвозять на сміттєві полігони, після чого вірогідність їх вторинної переробки суттєво зменшується через наявну проблему відсутності правильного сортування та виокремлення необхідної кількості сировини для подальшої переробки. Тому основним завданням структурної перебудови вітчизняних промислових підприємств на інноваційних засадах є виведення застарілих потужностей і впровадження у виробництво нових наукоємних технологій, створення нових виробництв для поглибленої переробки та виготовлення кінцевої промислової продукції високої якості, підвищення енергоефективності й активізація політики енергоощадження у промисловості, перехід до циркулярної моделі виробництва [5, с. 93].

Обсяги утворення відходів за видами економічної діяльності та в домогосподарствах за 2010–2018 рр. [6] упродовж останніх восьми років скоротилися на 70 216 тис. т. 2018 року

показник становив 352 333,9 тис. т, порівняно з 2010 р., коли утворено було 422 549,9 тис. т відходів, що на 16,62 % менше. Найбільше відходів утворюється за такими групами: добувна промисловість і розроблення кар'єрів, що утворюються під час проведення розкривних робіт у процесі створення шахт (копалень) та кар'єрів; відходи збагачення вугілля, переробленого на збагачувальних та брикетних фабриках.

На другому місці переробна промисловість з показником 31 523,2 тис. т 2018 року. Варто відмітити значний показник скорочення утворення відходів 2018 р. на 33,88 % порівняно з 2010 р. Значно скоротилось утворення відходів в інших видах економічної діяльності 2018 р. на 69,74 % порівняно з 2010 р. Щодо поводження з побутовими та подібними відходами в Україні, що утворюються в процесі життя і діяльності людини в житлових та нежитлових будинках і не використовуються за місцем їх накопичення, варто зазначити, що збирають удвічі більше, ніж видаляють. Для забезпечення більш якісної політики охорони навколишнього природного середовища та поводження з побутовими і подібними відходами в Україні досить важливим є фінансове забезпечення процесів утилізації та впровадження безвідходного виробництва або циркулярної економіки. Упродовж 6 років (2010–2016 рр.) обсяг капітальних інвестицій зростає, надолужуючи поточні витрати на охорону навколишнього середовища, проте 2016 року відбулося значне скорочення та показник знизився до відмітки 10 074 279,3 тис. грн під час поточних витрат у розмірі 24 317 991 тис. грн, що покривається за рахунок державних коштів і міжнародних донорів.

Основними бар'єрами інноваційного розвитку в нашій державі є відсутність фінансової підтримки наукових і дослідних установ з боку держави, відсутність достатньо сильної бази інституцій, що контролюють раціональне використання інноваційного капіталу підприємств [3, с. 56].

Важливими показниками результативності політики поводження з відходами є поточні витрати та капітальні інвестиції на поводження з відходами. Їхня динаміка упродовж 2010–2018 рр. наведена на рис. 4.

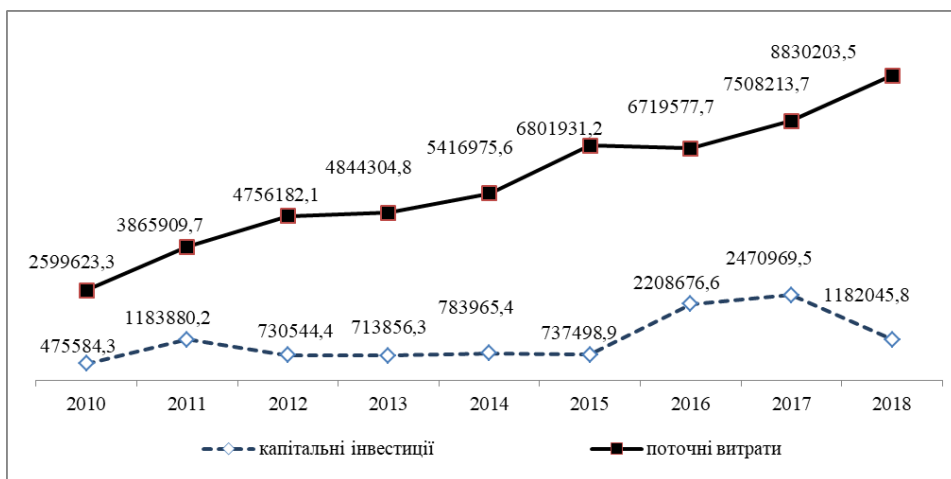

Рис. 4. Поточні витрати та капітальні інвестиції на поводження з відходами в Україні у 2010–2018 роках, тис. грн

Джерело: складено авторами на основі джерела [6].

Щодо поводження з відходами, то у відсотковому значенні спостерігається ще більший розрив між показниками поточних витрат та капітальних інвестицій на поводження з відходами (у 8 разів більше поточні витрати). На сьогодні потреба (різниця між поточними витратами та капітальними інвестиціями на поводження з відходами) становить 7 648 157,7 тис. грн. За різними оцінками, середнє значення необхідних капітальних інвестицій на розвиток циркулярної економіки було розраховано у діапазоні 3 % від ВВП на рік. До основних напрямів поводження в Україні з відходами відносять утилізацію, спалення та видалення у спеціально відведених місцях, які накопичуються там роками, зменшуючи ймовірність їхньої переробки, тобто залишається на початковій стадії розвитку. Саме тому сьогодні гостро стоїть питання активізації принципів циркулярної економіки в Україні. До першочергового завдання циркулярної економіки варто орієнтувати підприємства на осучаснення виробництв (за рахунок інноваційних технологій), розробку та впровадження маловідходних і безвідходних технологій з вертикально інтегрованими організаційними структурами управління. Саме такий процесний підхід до управління є основою стратегічного напрямку розвитку раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища країни. В основі циркулярної стратегії та політики промислових підприємств України мають стати кращі практики, такі як політика ЄС у сфері циркулярної та біоекономіки. Циркулярна стратегія та політика ЄС охоплюють різні сфери застосування: зміна клімату й енергозбереження, повторне використання та переробка пластику, збереження біорізноманіття, сталє споживання та використання, smart (розумна) спеціалізація, екосоціоінновації, ресурсоефективна та зелена економіка.

На сьогодні в Україні, спираючись на приклади ЄС, може поступово впроваджувати переробку таких матеріалів, як:

1. Папір, картон, PET і скло. В Європі переробляють майже половину всіх видів відходів та впроваджують обов'язкову переробку цих матеріалів.

2. Старий одяг. Такі компанії, як H&M та Marks&Spencer, збирають використаний одяг, використовуючи спеціальні програми стимулювання клієнтів завдяки системі знижок та пропозицій.

3. Органічні відходи. Це потенційне джерело натуральних добрив для сільськогосподарства. Впровадження переробки органічних відходів сприятиме нормалізації цінової політики сільськогосподарських виробників за рахунок підвищення конкуренції у сфері добрив та скорочення використання мінеральних добрив, які можуть чинити негативний вплив на зовнішнє середовище.

4. Метал. Цей вид сировини можна переробляти необмежену кількість разів, оскільки під час переплавки метал не втрачає своїх властивостей, на відміну від пластику. Впровадження новітніх технологій з переробки металів сприятиме скороченню обсягів імпорту сировини та більш раціональному використанню ресурсів.

Висновки. Циркулярна економіка невід'ємно пов'язана з формуванням нових бізнес-моделей, що орієнтовані на зменшення кількості використовуваних ресурсів, впровадження повторного використання або замкнутого циклу виробництва, відновлення, редизайну, рециклінгу та вторинної переробки для забезпечення тривалого життєвого циклу. Циркулярну економіку ототожнюють з концепцією «кругової економіки» або із замкнутим циклом виробництва, що відображає доіндустріальний підхід майже до всіх форм сільського господарства та промисловості. На часі українські реалії впровадження циркулярної економіки мають бути доведені до нормативів економіки замкнутого циклу

із врахуванням «кращих» практик у сфері циркулярної та біоекономіки з побудовою багаторівневої ієрархії управління відходами. В Україні динаміка поводження з відходами є нестабільною. За статистикою, лише невелика частка підлягає вторинній переробці. Більшу частину відходів відвозять на сміттєві полігони, після чого вірогідність їх вторинної переробки суттєво зменшується через наявну проблему відсутності правильного сортування та виокремлення необхідної кількості сировини для подальшої переробки. Серед підприємств промисловості найбільше відходів утворюється в добувній та переробній промисловості, проте в переробній – втричі скоротилось їх утворення, що, відповідно, надає їй більші шанси на інтенсивну реалізацію моделі циркулярної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах. Економічна статистика. *Наука, технології та інновації*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Гахович Н. Г. Екологізація промислового виробництва як необхідна умова подолання диспропорційності. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. К., 2012. С. 94–98.
3. Гурочкіна В. В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та система захисту. *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. 2015. № 5 (21). С. 51–57. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No5/51.pdf>
4. Гурочкіна В. В., Духно О. О. Замкнутий цикл виробництва: практика застосування в українських реаліях. *Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи*. УДФСУ, Ірпінь. 2018. С. 44–49. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2769/1/3005_IR.pdf
5. Гурочкіна В. В. Формування та оцінювання науково-виробничого потенціалу підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 6 (1). С. 90–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_6%281%29__20
6. Економічна статистика – навколишнє природне середовище: держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm
7. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: розпорядження КМУ від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
8. Про утворення Координаційної ради з питань реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Постанова КМУ від 25.04.2018 № 313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-2018-%D0%BF>
9. Циркулярна економіка: йти по колу, щоб піти вперед: Перемога space. URL: <https://peremoga.space/циркулярна-економіка-йти-по-колу-щоб-піти-вперед>
10. Шаповалова М. Надія на очищення. Як Україна може подолати сміття. URL: https://lb.ua/society/2018/04/28/395698_nadiya_ochishchennya_yak_ukraina_mozhe.html
11. Concept. What is a circular economy? A framework for an economy that is restorative and regenerative by design. Global partners of the ellen macarthur foundation. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>
12. Heshmati A. Review of the circular economy and its implementation. URL: <http://ftp.iza.org/dp9611.pdf>

13. Mynchynska I. Business Demography Statistics as an Indicator of Business Environment Opportuneness: Comparative Analysis of Ukraine and EU Member States. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4623>

14. Гурочкіна В. В. Менчинська О. М. Моніторинг емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств за умов посилення інтеграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 1, том 2. С. 178–187. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-31

REFERENCES

1. Introduction of innovations at industrial enterprises. *Economic statistics. Science, technology and innovation*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Ghakhovych, N. Gh. (2012). Ekologhizacija promyslovogho vyrobnyctva jak neobkhidna umova podolannja dysproporcijnosti. Svitoghospodarsjka dysproporcijnistj: osoblyvosti, tendenciji, vplyv na ekonomiku Ukrajinj [Greening industrial production as a necessary condition for overcoming disproportionality. World Economic Disproportionality: Features, Trends, Impact on the Ukrainian Economy]: naukova dopovidj / ed. by chl.-kor. NAN Ukrajinj L. V. Shynkaruk. K.: NAN Ukrajinj, In-t ekon. ta prohnozuv, 94–98.

3. Ghurochkina, V. V. (2015). Innovacijnyj potencial pidpryjemstva: sutnistj ta systema zakhystu. [Enterprise innovation potential: essence and system of protection]. *Ekonomika: realiji chasu. Naukovyj zhurnal*, (5 (21)), 51–57. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2015/No5/51.pdf>

4. Ghurochkina V. V., Dukhno O. O. (2018). Zamknutyj cykl vyrobnyctva: praktyka zastosuvannja v ukrajinsjkykh realijakh. [Closed Production Cycle: Application Practice in Ukrainian Realities. Environmental Economics: State, Problems, Prospects]. *Ekonomika pryrodokorystuvannja: stan, problemy, perspektivy*. UDFSU: Irpinj, 44–49. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2769/1/3005_IR.pdf

5. Ghurochkina, V. V. (2016). Formuvannja ta ocinjuvannja naukovo-vyrobnychogho potencialu pidpryjemstva. [Closed Production Cycle: Application Practice in Ukrainian Realities]. *Ekonomichnyj visnyk Zaporizjkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji*, (6(1)), 90–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_6%281%29__20

6. Economic statistics – environment: state statistics of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ns.htm

7. Kabinet ministriv Ukrainy. (2030). Pro skhvalennja Nacionaljnoji strateghiji upravlinnja vidkhodamy v Ukrajinj do 2030 roku. [On approval of the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>

8. Kabinet ministriv Ukrainy. Pro utvorennja Koordynacijnoji rady z pytanj realizaciji Nacionaljnoji strateghiji upravlinnja vidkhodamy v Ukrajinj do 2030 roku. (2018). [On the establishment of a Coordination Council for the implementation of the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-2018-%D0%BF>

9. Cyrkuljarna ekonomika: jty po kolu, shhob pity vpered: #Peremogha space. [Circular Economy: Go Circle to Go Forward: # Winning space]. URL: <https://peremoga.space/> циркулярна-економіка-йти-по-колу-щоб-п/

10. Shapovalova, M. Nadija na ochyshhennja. Jak Ukrajina mozhe podolaty smittja. [Hope for purification. How Ukraine Can Deal with Garbage]. URL: https://lb.ua/society/2018/04/28/395698_nadiya_ochishchennya_yak_ukraina_mozhe.html

11. Concept. What is a circular economy? A framework for an economy that is restorative and regenerative by design. Global partners of the ellen macarthur foundation. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>

12. Heshmati, A. Review of the circular economy and its implementation. URL: <http://ftp.iza.org/dp9611.pdf>

13. Mynchynska, I. Business Demography Statistics as an Indicator of Business Environment Opportuneness: Comparative Analysis of Ukraine and EU Member States. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4623>

14. Hurochkina V. V. Menchynska O. M. Monitorynh emerdzhentnykh vlastyvostei rozvytku promyslovykh pidpriemstv za umov posylennia intehratsiinykh protsesiv. [Monitoring of emergence properties of development industrial enterprises conditions strengthening integration processes]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-278-1-31

Viktoriia V. Hurochkina, PhD, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Maria S. Budzynska, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Circular Economy: Ukrainian Realities and Opportunities for Industrial Enterprises

Among the pressing problems today is the low level of competitiveness of the domestic industry due to the lack of resources, the lack of innovative technologies and the lack of logistical and resource support. The issues of rational use of nature (greening) of domestic industrial productions, reduction of material consumption of domestic products and stabilization of resource support of productions remain unresolved.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations of the concept of «circular» economy and its formation in the process of production and consumption of resources, to present proposals for its development, taking into account the current state of waste management and priority directions of the introduction of circular economy in industrial enterprises.

The article is devoted to the research and substantiation of theoretical foundations of the concept of «circular» economy and its formation in the process of production and consumption of enterprise resources. The key principles of the circular economy formation are outlined and the main proposals for the development of the circular economy model in industry are highlighted. The concept of waste-free technology is reflected. The current state of waste management in Ukraine has been investigated and characterized. The indicators of waste generation and management over the last eight years are analyzed. Also, capital investments and running costs for environmental protection were analyzed. The dynamics of capital investment and recurrent costs of waste management in Ukraine are analyzed. The main task of structural restructuring of domestic industrial enterprises on innovative principles is determined. The largest amounts of waste by type of economic activity were identified. The identified areas of waste management and consequences for the Ukrainian environment and the main barriers to innovative development in Ukraine. The tendency of production waste reduction is analyzed. The ratio of percent of utilization, incineration and disposal to specially designated waste sites to the indicators of their

generation in Ukraine for 10 years is determined. The most attractive sectors of the national economy and types of economic activity for introduction of circular production model are given. The primary tasks of circular economy are investigated. The problems that arise in the process of realization of circular economy are identified. Priority directions of introduction of circular economy at industrial enterprises have been formed.

The directions of circular strategy and policy of industrial enterprises of Ukraine on the example of best practices, such as the EU policy in the sphere of circular and bioeconomy, are offered. EU circular strategy and policies cover different areas of application: climate change and energy conservation, plastic reuse and recycling, biodiversity conservation, sustainable consumption and use, smart (smart) specialization, eco-socio-innovation, resource-efficient and green economies.

Key words: *circular economy, closed-loop economy, greening, reduction, reuse, recycling, production waste, waste-free technology.*

Стаття надійшла до редакції 10 квітня 2020 року

УДК 336.276.1

JEL H63

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.65-76

Dzhragatspanian Valeria*e-mail: ldzhragatspanian@gmail.com***ORCID ID 0000-0001-7288-1722;****Postykina Yevheniya,***Petro Mohyla Black Sea**National University**e-mail: frozen_13@bk.ru***ORCID ID 0000-0003-2675-0224**

THE IMPACT OF STATE DEBT ON THE COUNTRY FINANCIAL SECURITY

The article discusses the theoretical and practical aspects of ensuring the financial security of Ukraine, highlights the main macroeconomic indicators that determine the level of economic security. The public debt and its impact on economic security are analyzed. A practical model has been developed – the effect of GDP, inflation and budget deficits on public debt. Statistical factors are considered to give the main factors (GDP, inflation rate, budget deficit and public debt) that determine the current level of financial security and understanding of the level of their influence.

Key words: *financial security, state debt, GDP, state expenses, crises, state budget.*

В. А. Джрагацпанян, Є. Г. Постикіна. Вплив державного боргу на фінансову безпеку країни

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти забезпечення фінансової безпеки України, висвітлено основні макроекономічні показники, що визначають рівень економічної безпеки. Проаналізовано державний борг та його вплив на економічну безпеку. Розроблена практична модель – вплив ВВП, темпу інфляції та дефіциту бюджету на державний борг, яка може буде використана Кабінетом Міністрів України та інвесторами. Розглянуто статистичні дані основних факторів (ВВП, темп інфляції, дефіцит бюджету та державний борг), що обумовлюють поточний рівень фінансової безпеки та розуміння рівня їх впливу. Була розроблена теоретична модель на основі аналізу робіт різних учених і експертів, яка виділила основні показники, які впливають на економічну безпеку.

Актуальність роботи зумовлена тим, що фінансова безпека держави є важливою складовою системи економічної безпеки на макrorівні. Проблеми забезпечення фінансової безпеки та фінансової стійкості стали останнім часом надзвичайно актуальними у зв'язку не тільки з фінансовою кризою, зростанням нестабільності, але і з глобалізацією економічного простору, що призводить до збільшення загроз у світі. Фінансова безпека країни визначає рівень привабливості, конкурентної позиції на світових ринках і створює умови для економічного розвитку окремих суб'єктів у перспективні періоди. У зв'язку з цим погіршення ситуації зумовило необхідність створення дієвого державного механізму,

захисту від загроз фінансової безпеки, визначення необхідних заходів зниження негативних наслідків впливу загроз фінансовим інтересам країни. Для забезпечення стабільності державної фінансової системи перш за все потрібно, щоб держава мала власні кошти на підвищення безпеки, але, маючи в країні великий державний борг, це зробити важко.

Автори провели емпіричний аналіз для розуміння впливу державного боргу на фінансову безпеку країни, що свідчить про більш високий рівень співвідношення цих двох показників. Для створення потужної фінансової безпеки уряд повинен враховувати державний борг і намагатися знизити його рівень для підвищення безпеки в країні.

Ключові слова: фінансова безпека, державний борг, ВВП, державні витрати, кризи, державний бюджет.

The goal of this paper is to show how the state debt affects the risk of financial security.

Formulation of the problem. Today the level of financial security is going down and as result in country appeared a lot of problem that must be immediately solved. The economic security is closely connected with national confidence. Ukrainian people will trust government only when they will feel themselves in safety. That's why factors that stipulate the current situation with economic security should be examined and then trying to improve them to get better result.

Analysis of recent research and publications. The scientist M. Iermoshenko justifies the need to ensure and maintain the financial security of the state, because it concerns not only the state as a whole, but also all branches of the national economy, private entrepreneurs, the whole society. Neglect of the state of financial security can lead to catastrophic consequences: the decline of industries, the bankruptcy of enterprises and, finally, the undermining of the life support system of the state, followed by the loss of its sovereignty [1].

The study of economic security and economic sustainability was examined in the works of H. S. Baranovskaya [2], A. A. Bepalko [3], KH. S. Baranivska [4], O. V. Voronich [5]. In the works of these authors systematically reflect various aspects of ensuring the financial security of the state, comprehensively approaching the solution of this problem. Baranovskaya H. developed the theoretical basis for the formation of the financial security system, defined the methodological basis for assessing the level of financial security and proposed mechanisms for the formation of such a system. Yermoshenko M. paid special attention to the problems of Ukraine's financial security. However, in the post-crisis period, the ways of overcoming the recession and ensuring financial security have not found their sufficient reflection in the scientific literature, which indicates the relevance of ongoing research in this field of knowledge.

A lot of scientists try to define the main indicators that impact on financial security. According to the table 1.1 we can see the theoretical model that shows the determinates of economic security which was considered by different scientists.

Table 1

Theoretical model with the main determinates of financial security

	GDP	Inflation	State Debt	Deficit	Export	Import
R. W. Isakov	1	–	1	–	–	–
N. A. Budarina	1	–	1	–	–	–
A. M. Ataev	–	1	1	1	–	–
A. Zh. Esembekova	–	–	–	1	1	1

According to the Table 1 we can say that most of scientist have analyzed the state debt as the main determinates of financial security. The next option is GDP and Deficit. Based on this we will try to explain why the state debt has huge impact on financial security.

Formulation of research objectives. The tasks of paper:

- to study the meaning of financial security and its determinates;
- to substantiate the nature and structure of public debt and its role in the financial system to the state;
- to assess the level of debt burden in Ukraine as a factor of its financial security and creation of economic-mathematical model of the relationship between economic growth and the public debt;
- to make a conclusion based on all steps mentioned earlier.

For achieving the main goal of paper there were used such methods: analyses of literatures for examining the previous works of scientist and create theoretic model; economic analysis of the structure and dynamics of public debt; empiric analyses for the construction of an economic-mathematical model and analysis the relationship between quantities; comparative analysis for learning difference in financial situation and state debt based on dates; generalization method for studying the impact of public debt on the financial security of Ukraine.

Presentation of the main results and their justification. Virtually there is not one aspect of the country's national security that does not directly depend on the level of its financial security. At the same time, the level of financial security itself largely depends on the level of other aspects of national security. Consideration of interrelations and interdependencies between different aspects of national security allows finding measures to prevent or overcome threats to the national interests of the country [6].

Financial security is traditionally regarded as the most important qualitative characteristic of the economic system, which determines its ability to maintain normal living conditions of the population, sustainable provision of resources for the development of the national economy, and the consistent realization of national and state interests. As the world experience shows, ensuring economic security is a guarantee of the independence of the country, a condition for stability and effective life of the society, achievement of success. This is explained by the fact that the economy is one of the vital aspects of the activities of society, the state and the individual, and therefore the notion of national security will be an empty word without assessing the viability of the economy, its durability with possible external and internal threats. Therefore, ensuring the economic security is one of the most important national priorities [10].

Before starting the detailed analyze of financial security's determinates it is need to define the meaning of safety. Financial security (or in other words economic security) means a fundamental component of the state's economic security, since any economy is based in finance, and finance is the blood of the economic system of the state. It is one of the most important components of economic system, without which it is almost impossible to solve any of the tasks facing the state.

The main threats to the financial security of the state are:

- Imperfection of budgetary policy and misuse of budgetary funds;
- Effectiveness of the tax system, mass evasion from payment of taxes;
- Significant amounts of state and publicly guaranteed debt, problems with its servicing;
- Sharp changes in the level of prices and the exchange rate of the national currency;
- A significant difference in the ratio of income of the most and the least well-off population, and insufficient social protection of certain population groups;

- Low level of capitalization of the banking system, small volumes of long-term bank lending and a significant level of interest rates on loans;
- Dependence of reforming the country's economy on receiving foreign loans;
- Low level of investment activity;
- Growth of the “shadow” economy, strengthening of its criminalization, illegal outflow of foreign exchange funds, etc.

According to theoretic model from Table 1 the state debt is the powerful indicator that impact on financial security. The fulfillment by the state and its agents of public functions in a market economy determines the appearing of such a subjective economic phenomenon as a public (state) debt. Usually, the amount of financial resources mobilized by the state is not sufficient to meet the financial needs of social development and this gap between resources and needs leads to public debt. That's why the state debt must be considered. Additional financial resource can be mobilized in form of state loan. In this case creditor will be internal subjects (population, subjects of entrepreneurial activity that are located in the country) and external (foreign governing bodies, international organizations of economic development); and the state is a borrower. Emergence of loan facilities leads to the formation of a debt and its maintenance (payment of interest).

Based on the fact that the state has a debt from internal or external creditors, public debt is divided into internal and external. The presence of domestic debt is believed to be more favorable factor for the financial difference of the country than an increase in external borrowings. This is due to the fact that it is easier for public authorities to manage internal debt, to carry out its restructuring. In addition, payments of the state on domestic obligations are contributions to the national economy and do not cause capital outflows abroad. At the same time, foreign borrowing allows state authorities to attract additional financial resources to finance programs that can not be provided from domestic sources.

According to the Law of Ukraine “Pro derzhavnyy vnutrishniy borh Ukrainy”, the state internal debt is fixed-term promissory notes of the government of Ukraine in cash. State domestic debt is guaranteed by all property in public property [9].

Ukraine's national internal debt includes loans from the Ukrainian government and loans made with an unconditional government guarantee to ensure the financing of nationwide programs. The public debt consists of debts of past years and debts arising from debt obligations of the government of Ukraine.

External public debt is one of the most important instruments of the state's economic and fiscal policy. External government loans mitigate the impact of fiscal and fiscal policy changes on consumer spending, savings and investment, but at the same time, the state attracting foreign compensation capital becomes a debtor of other countries.

State external debt consists of loans for financing the state budget and repayment of external state debt; loans in support of the national currency; loans for financing investment and institutional projects; guarantees to foreign counterparties to fulfill contractual obligations in connection with non-commercial risks; state guarantees provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine for financing projects financed by the budget of Ukraine [4].

Usually there are two dangers in the state debt: firstly, the possibility of bankruptcy of the nation, and, secondly, the danger of the debt burden being transferred to future generations.

Concerning the first “danger”, one can note the following: no one can prohibit the government from fulfilling its obligations to service the public debt. These financial obligations are composed

of: refinancing (when the maturity of bonds the government sells new bonds and uses the proceeds to pay holders of redeemable bonds); collection of new taxes (in order to obtain sufficient income to pay interest on the debt and its principal amount), issuance of new money.

As for the second “danger”, the specifics of domestic debt are such that the country needs, as it were, to itself. In most cases, domestic debt is only a relationship between citizens of the country. It is also a state loan. The impact of external borrowing on the economy and social security of the country has a number of positive and negative factors, determining the impact of which on the socio-economic situation gives an opportunity to predict the consequences increase in external debt.

The general positive effects of government debt can be:

1. During economic downturns, state borrowing serves purposes stabilizing the economy, since it prevents a sharp fall in aggregate demand. The positive impact of deficit-financed expenditures is compounded by the growth of government expenditures and aggregate expenditures, and hence GDP.

2. Foreign debt allows the country to carry out higher total costs than the national income generated. In the country there is an opportunity to accelerate the growth of the national income of the country due to possible additional external investments.

3. State debt may be involved in order to regulate the tax burden on society. In conducting a policy of economic growth by reducing the level of taxation, the state is forced to attract loans to cover its costs at the initial stage of its implementation.

At the same time, we can observe some negative consequences.

The growth of public debt entails real negative economic consequences:

First, the payment of interest on public debt increases inequality in incomes, since a significant part of state obligations is concentrated among the wealthiest part of the population. Repayment of the state internal debt leads to the fact that money from the pockets of the less well-off strata of the population goes to the better off, that is, those who own bonds become even richer.

Secondly, the increase in tax rates as a means of paying the state domestic debt or reducing it can undermine the effect of economic incentives for production development, reduce interest in investing in new ventures, and increase social tensions in society.

Thirdly, the existence of an external debt involves the transfer of part of the product created within the country abroad (in the event of payment of interest or principal amounts).

Fourth, the growth of external debt reduces the international reputation.

And finally, as result the financial stability of country go down because of huge debts. State collect a lot amount of money. Because exist indirect connection between this two terms. If in country the level of state debt is low, the financial security will increase. And opposite, if the level of state debt is on the higher level, the financial security is go down. For example, foreign borrowing leads to a revaluation of the exchange rate of the national currency and thus causes a deepening the negative trade balance. With the payment of interest and the principal amount of debt connected with the outflow of foreign currency, which leads to a decrease foreign exchange reserves and reduction of imports. Excessive borrowing abroad makes the country vulnerable to fluctuations in the global commodity and stock markets and periodically leads to debt crises. The inappropriate structure of attracting foreign loans is also a cause currency and exchange crises.

As were earlier mentioned the state debt has huge impact on financial security of country. And for better understanding it is necessary to examine the dynamic of public debt. According

the Table 2 the highest level of state debt was in 2017 and it was the 2199 billion, in national currency. Unfortunately, the level of state debt each year is increased.

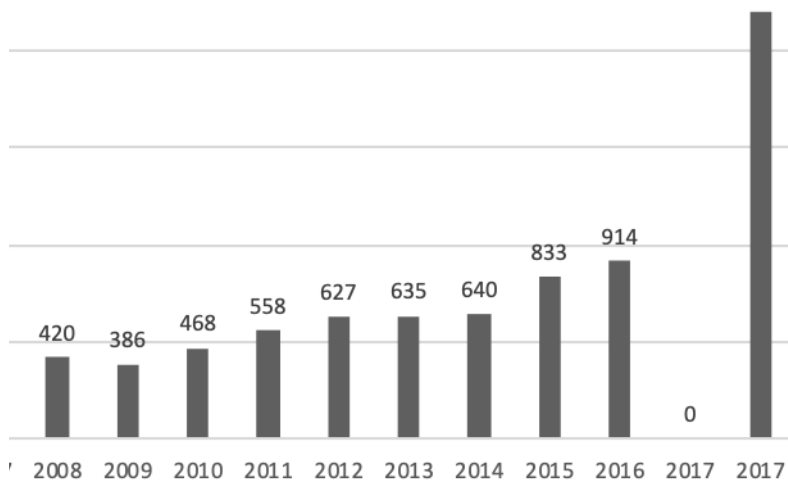
Table 2

The state debt of Ukraine, 2006–2017 years, billions UAH

Year	Volume	Changes, %
2006	81	—
2007	89	10,18
2008	195	119,52
2009	323	65,87
2010	438	35,70
2011	479	9,32
2012	527	10,00
2013	594	12,58
2014	1 116	87,96
2015	1 578	41,37
2016	1 936	22,74
2017	2 199	13,55

Source: The World Bank (2006–2017). The state debt of Ukraine, 2006–2017 years.

Better can be seen on the Fig. 1 the difference between 2006 and 2017 is 2118 billion UAH. In other words, the debt in 2017 exceeded the debt in 2006 on 27 times. The state debt we can understand better in compare with the state budget. Because in other way it is just numbers that are do not show the reality and current situation.

Fig. 1. The dynamic of Ukrainian state debt, 2006–2017, billions UAH

Source: The World Bank (2006–2017). The state debt of Ukraine, 2006–2017 years.

According Table 3 we can see that the budget of Ukraine has increased each year. From the 2006 till 2017 it has been grossed on 935 bullions UAH. To be exactly the state budget from 2017 exceed the budget in 2006 approximately 5 times.

Table 3

State budget of Ukraine 2006–2017, billions UAH

Year	Volume	Changes, %
2006	235	–
2007	302	28,23
2008	420	39,14
2009	386	–7,94
2010	468	21,19
2011	558	19,22
2012	627	12,40
2013	635	1,18
2014	640	0,78
2015	833	30,19
2016	914	9,75
2017	1 167	27,69

Source: The World Bank (2006–2017). The state budget of Ukraine, 2006–2017 years.

If the budget increased, so why does Ukraine have so huge debt. The main reason is higher level of expenses of Ukraine. For better understanding, at the Table 4 we can see that the total expenses of country increased but as for balance: in 2006 it was equal 8 billion USD with minus; in other words, it was deficit of budget. And as for 2017 the balance was equal 70 bullions UAH also with minus.

Table 4

Total expenses of Ukraine 2006–2017, UAH

Year	Volume	Changes, %
2006	243	
2007	316	30,17
2008	450	42,35
2009	444	–1,35
2010	531	19,61
2011	594	11,99
2012	688	15,79
2013	705	2,47
2014	711	0,80
2015	856	20,47
2016	967	12,99
2017	1 237	27,94

Source: The World Bank (2006–2017). The Total expenses of Ukraine, 2006–2017 years.

The constant increasing of state expenses, cyclical fluctuations in the economy (crises, economic recession), and extraordinary circumstances (for example, wars or natural disasters), the imposition of all these options on each other in recent decades, the consequences has been reflected in the growth of the budget deficit and state debt as the volume of accumulated deficits.

Having analyzed the dynamic of state debt it is necessary to understand the main factors that determined the public debt. In our opinion the state debt can be connected with such indicators as the level of GDP, the rate of inflation and the level of state budget (to be exactly the deficit of budget). The first determinate is useful because if we produce more, we can sell it and using this money we can pay off our debts. The next, the rate of inflation because it provides an opportunity to pay state debt in dollars that have a lower purchasing power than those that the state has received. Nominally, the national income and tax collections increase with inflation, and the size of the public debt does not increase. This means that inflation makes it easier for government bear the real burden of public debt. And last one is the budget. If the state has the deficit of budget it cannot cover all expenses that country needs. And government has to take credit for it. Based on this and according the dates of World Bank there will be the economic model of the state debt:

$$Y = 2777,7 - 14,75X_1 - 1,39X_2 - 0,005X_3, \quad (1)$$

Where, Y – level of state debt,

X₁ – the level of GDP;

X₂ – the rate of inflation;

X₃ – the level of state budget (deficit).

Regression statistics, presented in Table. 5, indicates that the model is qualitative that means factors account for almost 94 % of the variation of state debt; adequate (the actual value of F is more critical); and the coefficients for the X variables are statistically significant (the values of t-statistics exceed critical ones).

Table 5

Regression statistics for the model

<i>Regression statistics</i>					
Multiple coefficient of correlation	0.97				
R ²	0.94				
Adjustable R ²	0.92				
Standard error	13.3				
Observation	12				
<i>Parameter with variables</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Standard error</i>	<i>t-statistic</i>	<i>P-volume</i>	
Y-intersection	2777,69	1743,9	1,59	0.0019	
X ₁ , GDP	–14,75	7,7	–1,91	0.0119	
X ₂ , the level of inflation	–1,39	19,49	–0,071	0.036	
X ₃ , the rate of budget	0,005	0,011	0,45	0.025	

Source: The World Bank (2006-2017). Retrieved from.

Results from regression statistic of the model exist some factors show that impact on the state debt on the level 6 %. The next position is understanding the maximum level of the state

debt. The amount of state debt must not be more than 60 % of the level GDP. If the debt limit is exceeded, the Cabinet of Ministers is obliged to take urgent measures to reduce the amount of public debt to 60 % or lower. So, the next step will be analyzing the GDP and State debt together.

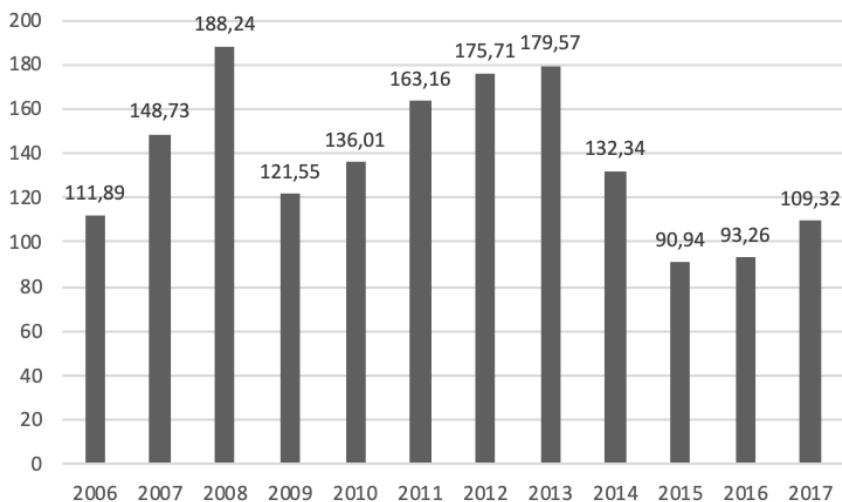
Gross Domestic Product is a macroeconomic indicator that shows the market value of all goods and services produced per year in all sectors of the economy in the state for consumption, exports and accumulation. At the Table 6 we can see the dynamic of GDP.

Table 6

The dynamic of Ukrainian GDP in billion USD

Year	Volume	Changes, %
2006	111,89	
2007	148,73	32,93
2008	188,24	26,56
2009	121,55	-35,43
2010	136,01	11,90
2011	163,16	19,96
2012	175,71	7,69
2013	179,57	2,20
2014	132,34	-26,30
2015	90,94	-31,29
2016	93,26	2,56
2017	109,32	17,22

Source: The World Bank (2006–2017). The dynamic of Ukrainian GDP, 2006–2017 years.

Fig. 2. The dynamic of Ukrainian GDP 2006–2017, in billion USD

Source: The World Bank (2006–2017). The dynamic of Ukrainian GDP, 2006–2017 years.

From Fig. 2, you can see that in the dynamics of GDP for this period there were two significant drops in GDP – in 2009 and in 2015. Accordingly, the global crisis and military-political events in Ukraine became the reasons for these falls. The peak years were 2008 and 2013, when GDP reached its highest level. Such trends demonstrate the cyclical nature of the national economy and its sensitivity to both external and internal factors. A growing economy has a greater ability to meet new needs and solve social and economic problems both domestically and internationally.

At the Table 7 we can see the summary table of GDP and state debt.

Table 7

The summary table of GDP and state debt

Year	GDP	State debt	Share, %
2006	544,153	81	14,88551933
2007	720,731	89	12,34857388
2008	948,056	195	20,56840524
2009	913,345	323	35,36451177
2010	1 082,569	438	40,45931483
2011	1 302,079	479	36,78732243
2012	1 408,889	527	37,40535983
2013	1 451,876	594	40,91258482
2014	1 566,728	1 116	71,23125393
2015	1 979,458	1 578	79,71879171
2016	2 261,886	1 936	85,59228891
2017	2 982,920	1 989	66,523519

Source: The World Bank (2006–2017). The summary table of GDP and state debt, 2006–2017 years.

According the rules that state debt must not exceed the 60 % of the volume GDP we can say that from 2006 till 2013 this ration was being followed. Till the 2013 yearn the bigger volume was at 2010 and 2013. The main reason in the 2010 is that country needed money for become again powerful after huge word crisis. But started from 2014 the state debt was more then 60 %. So, it increased a lot and step by step. Firstly, it was 71 per cent, then increased up to 80 per cent and finally in 2016 reached 85,5 per cent.

Having analyzed the state debt as the indicator that determined by GDP, rate of inflation and deficit of budget we got the adequate model. Results can be used by Cabinet of Ministry. The first reason is the necessity of decreasing the state debt. As it was analyzed the state debt is the main factor of financial security. Based on terms of Eurozone about state debt must not be more than 60 % for providing high level of economic safety. Ukraine is not follow this terms (2016 years was the 85.5 % of GDP). And it means that government must take attention for decreasing it.

The one group that can use it is investors. People who want to invest money in Ukraine need to know what is going on in here. The rate of financial stability can help to investors to make decision about making here his or her business or not. The better the economic safety is, the more investments is pulled.

Conclusion. Having detailed analyzed financial security and state debt as the main indicator we got such result:

1. Financial security determines its ability to maintain normal living conditions of the population, sustainable provision of resources for the development of the national economy. A lot of scientists make a conclusion that state debt plays main role during examining the financial security.

2. State debt can bring positive and negative consequences for country. Based on it government should create program for keeping on the high level of financial security that had achieved after positive effect of state debt, or opposite, in result of negative effect – programs for making better the situation.

3. Cabinet of Ministers is obliged to take urgent measures to reduce the amount of public debt. Because it was exceeding the normal volume and did not follow the regulated conditions. Based on model (impact of GDP, rate of inflation and deficit of budget on state debt); this model is adequate because T- criteria is more then T- critical ($3,11 > 2,44$). So, GDP, Inflation and Budget deficit impact on the state debt on the level of 94 %. And it means during the creation of programs, that will help to increase the financial security of country where the state debt will be the main indicator, government should pay attention on these three determinates. Because based on GDP, we can understand whether the state debt locates on within the permissible value (60 % from GDP) or not. The Ukrainian state debt, unfortunately, exceeds this term and it means that government to be exactly the Cabinet of Ministry has to solve this problem immediately. If country has huge credit it means that this country can not implement the financial security in the high level. Because between these 2 notions exist indirect connection. When one of them is increases, the second one will go down.

4. This model can be used by Cabinet of Ministry and Investors. Both group of people can use it for their job. So, Cabinet of Ministry used it fro creating program, and investors for examining situation and making decision for pulling money to country.

REFERENCES

1. Iermoshenko, M. M. (2015). Basic principles of improving the financial security of the state. Economic security of Ukraine: problematic and promising (material round table). *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii* [Economic Security of Ukraine: Challenges and Prospects (Round Table)].
2. Financial security of the state. Financial security of the state in the system of economic security. URL: http://pidruchniki.com/15931106/finansu/finansova_bezpeka_derzhavi [in Ukr.].
3. Zarenkova, H. M. and Ilhovska, H. V. (2014). Definition of management criteria of financial stability of economic agents, *Aktualni problemy ekonomiky: naukovyi ekonomichnyi zhurnal*, 155–163.
4. Baranivska K. S. (2010). Klasyfikatsiya stiykosti pidpryyemstva.
5. Voronich O. V. (2010). Incomplete debt. *Ukrainskiy tizhden* 41, 28–31 [in Ukrainian].
6. Boomolov, V. A. (2006). Economic security. YUNITI-Dana, 303.
7. Dzubluk, O. V. (2016). Currency policy as a factor for macroeconomic stabilization. *Finances of Ukraine*, 11, 33–51 [in Ukrainian].
8. Ministry of Finance of Ukraine (2010). NBU hryvnia emission dynamics. URL: <https://finstat.info/dinamika-emissii-grivnyi-nbu>

9. Savluk, M. I., Moroz, A. M. & Pukhovkina, M. F. (2015). Hroshi ta kredyt. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). About the state debt of Ukraine (Act No. 2604-XII, September 16). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-12>
11. Source: The World Bank (2006–2017). The state debt of Ukraine, 2006–2017 years. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
12. Source: The World Bank (2006–2017). The state budget of Ukraine, 2006–2017 years. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
13. Source: The World Bank (2006–2017). The Total expenses of Ukraine, 2006–2017 years. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
14. Source: The World Bank (2006–2017). The dynamic of Ukrainian GDP, 2006–2017 years. URL: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

В. А. Джрагацпаян, Черноморский национальный университет имени Петра Могилы;

Е. Г. Постикина, Черноморский национальный университет имени Петра Могилы
Влияние государственного долга на финансовую безопасность страны

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты обеспечения финансовой безопасности Украины, освещены основные макроэкономические показатели, определяющие уровень экономической безопасности. Проанализированы государственный долг и его влияние на экономическую безопасность. Разработана практическая модель – влияние ВВП, темпа инфляции и дефицита бюджета в государственный долг. Рассмотрены статистические данные основных факторов (ВВП, темп инфляции, дефицит бюджета и государственный долг), обуславливающих текущий уровень финансовой безопасности и понимания уровня их влияния.

Ключевые слова: финансовая безопасность, государственный долг, ВВП, государственные расходы, кризиса, государственный бюджет.

Стаття надійшла до редакції 15 березня 2020 року

УДК 657

JEL G33, M41

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.77-87

Н. І. Дорош,*д.е.н., професор**e-mail: prof.nidorosh@gmail.com***ORCID ID 0000-0001-8439-1771;****К. О. Гергель,***Київський національний університет**імені Тараса Шевченка**e-mail: katernyna.gergel@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-3391-0073**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ПРОЦЕСУ ЛІКВІДАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У роботі розглянуто процес ліквідації підприємства за рішенням власників, його нормативно-правове регулювання, а також застосування методів бухгалтерського обліку на його етапах. Зокрема, визначено особливості проведення оцінки та інвентаризації на підприємстві, що ліквідується, розкрито використання спеціальних рахунків бухгалтерського обліку та складання форм фінансової звітності, що використовуються під час ліквідації.

Ключові слова: ліквідація підприємства, оцінка, інвентаризація, кредиторська заборгованість, ліквідаційний баланс.

Н. И. Дорош, К. А. Гергель. Бухгалтерский учет процесса ликвидации предприятия

В работе рассмотрен процесс ликвидации предприятия по решению собственников, его нормативно-правовое регулирование, а также применение методов бухгалтерского учета на его этапах. В частности, определены особенности проведения оценки и инвентаризации на предприятии, которое ликвидируется, раскрыто использование специальных счетов бухгалтерского учета и составления форм финансовой отчетности, используемых при ликвидации.

Ключевые слова: ликвидация предприятия, оценка, инвентаризация, кредиторская задолженность, ликвидационный баланс.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання роботи, яке полягає у розкритті законодавчого забезпечення та особливостей ведення обліку і складання звітності суб'єкта господарювання у ході здійснення його ліквідації за рішенням власника.

Постановка проблеми. Підприємства фактично існують для задоволення потреб економіки країни, і враховуючи еволюційний розвиток та динамічність запитів ринку, закономірною є постійна поява нових підприємств і припинення діяльності діючих. Ведення бухгалтерського обліку задовольняє інформаційні потреби зацікавлених осіб від моменту створення до моменту його ліквідації. І процес ліквідації є не менш важливим,

ніж інші етапи його діяльності, водночас маючи певні продиктовані законодавством особливості.

Цивільний кодекс України передбачає можливість ліквідації підприємства за рішенням власника або за рішенням суду внаслідок допущення порушень у разі його створення, чи в інших випадках, встановлених законом, у тому числі і внаслідок визнання його банкрутом. І ліквідація за рішенням власника є найбільш типовим її видом. Наприклад, згідно з даними Міністерства юстиції України за січень 2020 року зафіксовано 971 рішення щодо припинення юридичної особи, з них 722 (або 74 %) шляхом ліквідації за рішенням власника. Тому в роботі зосереджено увагу саме на цьому способі припинення діяльності. Варто зазначити, що власники можуть проводити ліквідацію за власним рішенням з різних причин, але найчастіше це відбувається у випадку, якщо результати діяльності підприємства не відповідають їх очікуванням, у тому числі щодо рівня платоспроможності, і таке рішення є доречним. Водночас варто не забувати про те, що у випадку неспроможності суб'єкта господарювання розплатитися зі своїми зобов'язаннями усім наявним майном, власники повинні ініціювати повноцінну процедуру банкрутства, що здійснюється відповідно до нещодавно введеного в дію Кодексу України з процедур банкрутства № 2597-VIII, прийнятого 18.10.2018.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питань дослідження проблем ведення обліку в умовах припинення діяльності суб'єкта господарювання торкалися наукові дослідження таких учених, як А. В. Битківська, Л. І. Іванова, Я. М. Гринчишин, Н. І. Дорош, О. О. Григоревська, Г. М. Чепелюк та інші. Проте в дослідженнях авторів посилена увага звертається на процедуру банкрутства та пов'язані з нею законодавчі вимоги й особливості ведення обліку.

Зокрема, А. В. Битківська у своїх наукових роботах провела аналіз законодавчих та наукових підходів щодо дії принципів бухгалтерського обліку щодо взаємозв'язку основних етапів провадження справи про банкрутство та бухгалтерського обліку як джерела інформаційного забезпечення під час зазначених процедур [2, с. 962; 3, с. 247]. Крім того, в її роботах містять своє відображення питання особливостей обліку витрат під час процедур відновлення платоспроможності та визнання підприємства банкрутом [1, с. 12].

Також питання узагальнення етапів проведення процедури банкрутства та застосування її особливостей у процесі ведення обліку на підприємстві відображається у праці О. О. Григоревської «Обліково-аналітичне забезпечення ліквідаційної процедури підприємств, пов'язаної із банкрутством» [4].

Особливості відображення в обліку кредиторської заборгованості можна знайти в статтях Л. І. Іванової. Зокрема, нею запропоновано класифікацію заборгованості на основі методів визнання та оцінки умовних зобов'язань, а також визначено критерії розкриття інформації щодо видів заборгованості у фінансовій звітності боржника [12].

Що стосується процедури ліквідації за рішенням власника, то юридичні аспекти вказаного питання розкривають Л. М. Дорошенко, О. В. Макаревич, водночас проблема застосування методології обліку в умовах такої ліквідації є недостатньо розглянутою [5, с. 64; 8, с. 71].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ліквідація суб'єкта господарювання передбачає припинення його діяльності з внесенням відповідного запису до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, але, на відміну від реорганізації, не обумовлює перехід прав та зобов'язань до інших осіб.

Процедура ліквідації зумовлює виконання ряду законодавчих вимог щодо цього процесу, які безпосередньо впливають на ведення бухгалтерського обліку в процесі її здійснення. Основні вимоги до порядку проведення ліквідації визначені у ст. 111 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 [23].

Першим кроком щодо ліквідації підприємства є прийняття рішення про неї. У випадку єдиного власника він може прийняти таке рішення одноосібно. Якщо ліквідовується Товариство з обмеженою відповідальністю, Акціонерне товариство або інший суб'єкт господарювання, де є не один власник, а декілька, то збираються Загальні збори засновників, на яких також визначається склад ліквідаційної комісії, та прийняті рішення оформлюються Протоколами зборів (табл. 1).

Таблиця 1

**Прийняття рішення про ліквідацію суб'єктів господарювання
різних форм власності**

Рішення про ліквідацію	Приватне підприємство	ТОВ та ТДВ	Повне та командитне товариство	Акціонерне товариство
Хто приймає	Власник	Збори учасників	Збори учасників	Загальні збори акціонерів
Як оформлюється	Рішенням	Протоколом	Протоколом	Протоколом
Кількість голосів	X	$\frac{3}{4}$ учасників, що мають право голосу з відповідного питання	Усі учасники з повною відповідальністю	Проста більшість голосів акціонерів

Джерело: розроблено авторами на основі [12, 13, 22].

Законодавство не висуває вимог до членів ліквідаційної комісії: може бути призначено і єдиного ліквідатора. Проте, враховуючи функціональну роль цієї комісії, до вибору її складу варто відноситися відповідально.

Рішення або протокол, згідно з вимогами Цивільного кодексу України та Закону України від 15.05.2003 № 755 «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», подається до Державного реєстратора. До пакета необхідних документів входить рішення про припинення та документ, що засвідчує склад ліквідаційної комісії (оригінал або нотаріально засвідчена копія). Реєстратор вносить дані у ЄДРПОУ, публікує спеціальне повідомлення, і підприємство зазначається в ньому як таке, що перебуває у стані ліквідації. Ця послуга платна – 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Суб'єкт господарювання, що ліквідується, має повідомити кожного кредитора про факт ліквідації, а також про терміни прийняття від них вимог щодо повернення заборгованості (рис. 1) [14, 23].

З метою забезпечення достовірної облікової інформації про наявність і стан активів та зобов'язань підприємства в рамках процедури ліквідації проводиться їх інвентаризація. Згідно з Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 № 879 припинення діяльності підприємства є підставою для проведення обов'язкової суцільної інвентаризації. Вона здійснюється згідно з вимогами вказаного Положення, а її проведення і відображення результатів ідентичне встановленому порядку. Результати цієї

інвентаризації знаходять своє відображення в останній фінансовій звітності підприємства, що ліквідується [15].

Прийняття та оформлення рішення	• прийняття рішення власником або Зборами засновників; • оформлення Рішення власника/Протоколу зборів
Оцінка й інвентаризація активів та зобов'язань	• обов'язкова суцільна інвентаризація активів та зобов'язань підприємства; • оцінка за нижчою з двох: балансовою чи справедливою вартістю
Перевірка державними органами	• проведення позапланової документальної перевірки податковими органами та Пенсійним фондом; • видача Довідки про відсутність заборгованості
Передліквідаційний баланс	• складається після проведення оцінки, інвентаризації, визначення сум претензій; • складається за формою 1, 1-М або 1-МС
Задоволення вимог кредиторів	• відбувається за черговості, визначеної ЦКУ; • залишок розподіляється між власниками
Звільнення працівників	• попередження працівників за 2 місяці до звільнення; • виплата, крім зарплати, ще вихідної допомоги
Ліквідаційний баланс	• складається за формою 1, 1-М або 1-МС, додається до останньої фінансової звітності
Остаточна ліквідація	• ануляція реєстрації платників податків; • внесення держреєстратором запису в ЄДРПОУ

Рис. 1. Порядок проведення ліквідації підприємства

Джерело: складено авторами на основі [7, 9, 15, 19, 23].

Особливого значення в процесі ліквідації набуває інвентаризація дебіторської та кредиторської заборгованості. Після офіційного повідомлення контрагентів про припинення діяльності суб'єкт господарювання, що ліквідується, проводить з ними звірення заборгованості. За її результатами складається акт звірення, що підписується, і є документальним підтвердженням сум заборгованостей до погашення у ході ліквідаційної процедури. У деяких випадках може бути доцільним проведення додаткової деталізації рахунків бухгалтерського обліку зобов'язань з метою їх класифікації за більш доречними в умовах ліквідації субрахунками. Зокрема, кредиторська заборгованість може бути розподілена за субрахунками залежно від черги погашення.

Крім того, проводиться оцінка майна підприємства. Згідно із Законом України від 12.07.2001 № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» для ліквідації державних та комунальних підприємств оцінка є обов'язковою [21]. Проте навіть якщо ліквідується комерційне підприємство або товариство, визначити вартість його майна в нових умовах бажано, адже в процесі ліквідації доречно оцінити майно з точки зору ймовірного близького продажу для задоволення умов кредиторів. Питання оцінки майна з метою майбутнього продажу активів та дебіторської заборгованості в таких умовах

регулює МСФЗ 5 «Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність». Згідно з цим стандартом суб'єкт господарювання оцінює свої необоротні активи, які має намір реалізувати, за нижчою із двох оцінок: за балансовою вартістю або за справедливою вартістю з вирахуванням витрат на продаж такого майна [9].

В обліку за результатами інвентаризації необхідно створити забезпечення на погашення зобов'язань, що відображаються на рахунку 464 «Забезпечення інших виплат і платежів». Після проведення інвентаризації та переоцінки з метою продажу необоротних активів для погашення заборгованості кредиторам ці активи виводяться з експлуатації та відображаються за дебетом рахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу». Також доцільно перевести довгострокову дебіторську та кредиторську заборгованість суб'єкта господарювання у поточну.

Важливим процесом під час здійснення ліквідації підприємства є проведення звільнення працівників згідно з чинним законодавством. Відповідно до ст. 40 Кодексу законів про працю зміни в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, є причиною, за якою можна розірвати трудовий договір з працівником з повної ініціативи роботодавця [7].

Працівник має бути попередженим не пізніше ніж за два місяці до дати звільнення. Для цього у письмовій формі складається наказ та ознайомлюють з ним працівників під підпис. Упродовж цих двох місяців, які мають минути з моменту повідомлення працівникам, безпосередньо до звільнення роботодавець не має права їх звільнити без згоди [24]. Також роботодавець подає до Державної служби зайнятості спеціальний звіт за формою № 4-ПН «Інформація про заплановане масове вивільнення працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці» [20].

Безпосередньо у день звільнення оформляється наказ на звільнення. Проводиться повний розрахунок з працівниками, і, крім звичайних виплат під час звільнення, що включають заробітну плату та компенсацію невикористаних днів щорічної відпустки, у випадку ліквідації Кодексом законів про працю передбачено виплату вихідної допомоги у розмірі не меншому, ніж середній місячний заробіток працівника. Його розрахунок здійснюється згідно з вимогами Порядку обчислення середньої заробітної плати від 08.02.1995 № 100 і виконується на основі інформації про заробітну плату за 2 місяці, що передують звільненню [17].

Після цього суб'єкт господарювання, що ліквідується, з ліквідаційною комісією на чолі закриває усі відокремлені підрозділи, якщо такі були наявні, а також повертає печатки та штампи, ліцензії й інші документи дозвільного характеру органам державної влади та місцевого самоврядування.

Під час терміну подачі заяв кредиторами своїх претензій контролюючими органами мають бути проведені заходи податкового контролю, передбачені законодавством [17]. Інформацію про ліквідацію юридичної особи контролюючий орган отримує від державного реєстратора. До дня закінчення можливості для кредиторів заявити про заборгованість контролюючий орган має визначити відсутність або наявність податкової заборгованості. Для цього органами фіскальної служби, згідно зі ст. 78 Податкового кодексу України, проводиться позапланова документальна перевірка [10]. За її результатами орган фіскальної служби визначає обсяг податкової заборгованості до погашення. У випадку відсутності податкової заборгованості, а також щодо її погашення орган надає довідку

спеціальної форми, що є важливим документом для держреєстратора у процесі внесення до ЄДРПОУ даних про припинення суб'єкта господарювання.

Згідно з поясненнями Головного управління Державної фіскальної служби у м. Києві керівником ДФС може бути прийнято рішення про зняття з обліку без проведення документальної перевірки у разі, якщо суб'єкт господарювання не звітує або звітує про відсутність операцій, не має відкритих розрахункових рахунків (не відкривались або закриті більше ніж 1 095 днів або виписка банку підтверджує відсутність руху коштів), податкового боргу, працівників (усіх звільнено), анульовано свідоцтва платника ПДВ, виключено з реєстрів тощо [11].

Крім того, проводить відповідну перевірку і Пенсійний фонд. Інформацію про прийняття рішення про ліквідацію суб'єкта господарювання він також отримує від державного реєстратора. Протягом 10 днів ним має бути проведена документальна перевірка правильності нарахованих і сплачених сум єдиного соціального внеску. Складається акт перевірки, згідно з яким потім погашається заборгованість перед Пенсійним фондом. У випадку відсутності заборгованості Пенсійним фондом складається відповідна довідка й аналогічно до ситуації з органами ДФС подається держреєстратору [19].

Варто зазначити, що у період між прийняттям рішення про ліквідацію і зняття з обліку як платника податків та Єдиного соціального внеску підприємство має продовжувати нараховувати податкові зобов'язання, сплачувати їх, подавати податкову звітність у відповідні органи.

Після закінчення терміну заяви кредиторами своїх претензій ліквідаційна комісія складає проміжний ліквідаційний баланс. Ця форма звітності є достатньо інформативною, адже відображає інформацію щодо фінансового стану підприємства, що ліквідується, з високим рівнем достовірності. У ній фактично враховано результати інвентаризації активів і заборгованості, їх оцінки та переоцінки.

Потреба у складанні проміжного ліквідаційного балансу передбачена ст. 111 Цивільного кодексу України. Ця форма звітності відображає інформацію про вартість майна підприємства, що ліквідується, а також загальну суму заявленої кредиторської заборгованості, що дає можливість оцінити рівень покриття цієї заборгованості активами підприємства, визначити необхідність реалізації майна для її погашення тощо. Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками підприємства, судом та органом, що прийняв рішення про ліквідацію [23].

Для складання проміжного ліквідаційного балансу використовуються форми 1, 1-М або 1-МС, що затверджені НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та П(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» відповідно до розміру підприємства. Проте це може бути і довільна форма, адже, в першу чергу, це – внутрішній документ суб'єкта господарювання, він не подається контролюючим органам.

Цивільним кодексом України передбачено черговість виконання суб'єктом господарювання вимог кредиторів (рис. 2).

У першу чергу, виплачують ті вимоги до суб'єкта господарювання, які стосуються заподіяної шкоди здоров'ю інших людей і відшкодування відповідних витрат. Також задовольняють вимоги кредиторів, що забезпечені заставою.

У наступному порядку проводяться виплати працівникам. Особливості їх здійснення було описано вище. Варто також відмітити, що, крім заробітної плати, премій, відпускних, також проводяться виплати будь-якої іншої заборгованості працівникам.

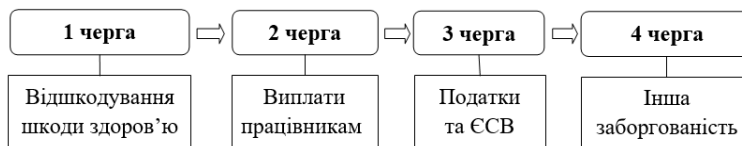

Рис. 2. Черговість задоволення вимог кредиторів підприємством, що ліквідується

Джерело: розроблено авторами на основі [16].

Після цього виплачується заборгованість перед податковими та пенсійними органами. А уже в останню чергу виплачують іншу заборгованість підприємства. Сюди входить незабезпечена заборгованість кредиторів. При цьому у ЦКУ зазначено, що всередині цієї черги теж існує певна ієрархія: спочатку виплачують заборгованість, про яку було заявлено кредиторами. Незаявлену залишають на останок.

Разом з тим, враховуючи, що ліквідація підприємства здійснюється не в рамках процедури визнання його неплатоспроможним, передбачається, що суб'єкт господарювання, що перебуває в процесі ліквідації, має змогу розрахуватися з усіма виставленими до неї вимогами. Інакше його припинення здійснюватиметься за зовсім іншою процедурою, що передбачена Кодексом з процедур банкрутства, прийнятим 18.10.2018 за № 2597-VIII.

Після того, як підприємство, що перебуває в процесі ліквідації розрахувалось зі своїми кредиторами, залишок майна використовується для розрахунку з його власниками або учасниками. Фактично за своєю сутністю кошти, що отримують власники й учасники, є частково поверненням їх внеску у статутний капітал, а усе, що понад суму їхнього внеску – це розподілений між власниками залишок від вартості майна підприємства, що ліквідується, і його як дохід потрібно оподаткувати ПДФО за ставкою 18 % та ВЗ за ставкою 1,5 %.

У підсумку у підприємства не повинно лишитися ні майна, ні зобов'язань. У цей самий момент ліквідатором (ліквідаційною комісією) складається ліквідаційний (або як його ще називають «нульовий») баланс і затверджується органом або особою, що прийняла рішення про ліквідацію [23]. Для цього використовуються звичайні форми фінансової звітності: Форма 1, 1-М або 1-МС, що затверджені НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та П(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» відповідно до розміру підприємства. Кожна стаття ліквідаційного балансу має дорівнювати нулю. Ця форма подається до органів статистики та податкового органу як остання фінансова звітність підприємства, що ліквідується. Тільки за наявності такого балансу ДФС України анулює реєстрацію платника ПДВ і приймає останню податкову декларацію платника податку на прибуток, щоб закрити всі розрахунки з ним.

Далі документи, які підлягають обов'язковому зберіганню, передаються в архівну установу. А ліквідаційна комісія складає спеціальний Акт, в якому прописує усі дії, проведені в процесі ліквідації, додає відповідні документи.

За результатами розгляду поданих документів держреєстратор вносить запис до ЄДР про припинення юридичної особи. Цей день вважається датою її ліквідації [23]. Відомості з ЄДР про держреєстрацію припинення підприємства є підставою для зняття його з обліку в органах держстатистики [14].

Висновки. Отже, у разі низької успішності підприємства може бути прийнято рішення про його ліквідацію. Таке рішення приймається або в судовому порядку з певних причин

(таких як нездатність розрахуватись з усіма зобов'язаннями чи виявлення серйозних порушень під час створення), або власниками суб'єкта господарювання з різних суб'єктивних та об'єктивних причин. При цьому процедура ліквідації є законодавчо забезпеченою та здійснюється з дотриманням вимог господарського, цивільного, трудового, податкового законодавства. Крім того, процес ліквідації передбачає певні визначені етапи її проведення від прийняття такого рішення власником чи власниками до затвердження ліквідаційного балансу та остаточного закриття підприємства. Основними завданням бухгалтерського обліку під час проведення процедури ліквідації є достовірне відображення реального стану активів підприємства, з одного боку, та реальна оцінка зобов'язань перед кредиторами, органами податків і зборів, працівниками – з іншого. З цією метою суб'єкт господарювання в особі ліквідатора / ліквідаційної комісії здійснює інвентаризацію майна і зобов'язань, використовує додаткові рахунки бухгалтерського обліку, складає ліквідаційний та передліквідаційний баланс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Битківська А. В. Бухгалтерський облік витрат підприємства-боржника в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 12–19.
2. Битківська А. В. Особливості бухгалтерського обліку підприємства-боржника на етапах провадження у справі про банкрутство. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 5. С. 962–968.
3. Битківська А. В. Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності: особливості дії в процедурах відновлення платоспроможності та банкрутства. *Економічний форум*. 2016. № 4. С. 247–256.
4. Григоревська О. О. Обліково-аналітичне забезпечення ліквідаційної процедури підприємств пов'язаної із банкрутством. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/57.pdf
5. Дорошенко Л. М. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи. *Господарське право і процес*. 2017. № 3. С. 64–68.
6. Іванова Л. І. Облік нересестрованої заборгованості в антикризовому управлінні суб'єкта-боржника у реальному секторі економіки. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 6. С. 12–23.
7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
8. Макаревич О. В. Особливості ліквідації юридичної особи за рішенням її учасників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 71–75. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/20.pdf
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 5 (МСФЗ 5). Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_023
10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Порядок припинення юридичних осіб. Територіальні органи ДФС у м. Києві / Офіційний портал. 2019. URL: <http://kyiv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/372008.html>

12. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
13. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
14. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
15. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
16. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
17. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів: наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11>
18. Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1995 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF>
19. Про затвердження Порядку взяття на облік та зняття з обліку в органах Пенсійного фонду України платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Постанова Правління ПФУ від 27.09.2010 № 21-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-10>
20. Про затвердження форми звітності № 4-ПН «Інформація про заплановане масове вивільнення працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці»: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 31.05.2013 № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-13>
21. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
22. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
23. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n605>
24. Щодо звільнення у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці: лист Міністерства праці та соціальної політики України від 25.05.2010 № 107/06/186-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107203-10/sp:max100>

REFERENCES

1. Bytkivska A. V. (2016). Accounting costs of the debtor in the procedure of solvency restoration and bankruptcy. *Young Scientist*, 4 (31), 12–19.
2. Bytkivska A. V. (2015). Features of accounting of the debtor enterprise in the context of stages of proceedings in bankruptcy. *Global and national problems of economy*, 5, 962–968.
3. Bytkivska A. V. (2016). Accounting principles and financial reporting: features of actions in the procedures of solvency restoration and bankruptcy. *Economic Forum*, 4, 247–256.

4. Hryhorevska O. O. (2018). Accounting and analytical provision of the liquidation procedure of bankruptcy enterprises. *Effective economy*, 30. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/57.pdf
5. Doroshenko L. M. (2017). State and prospects of legal entity liquidation legislation development. *Economic law and process*, 3, 64–66.
6. Ivanova L. I. (2014). Accounting of non-register debt in anti-crisis governance of the debtor in the real economy. *Accounting and audit*, 6, 12–23.
7. Verkhovna rada Ukrainy. (1971, December 10). The Labor Code of Ukraine № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
8. Makarevych O. V. (2019). Features of legal entity liquidation by the participants decision. *Legal scientific electronic journal*. 3. 71-75. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/20.pdf
9. Verkhovna rada Ukrainy. (2012, January 1). International Financial Reporting Standard 5 (IFRS 5). Non-current assets held for sale and discontinued operations. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_023
10. Verkhovna rada Ukrainy. (2010, December 2). Tax Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Territorial bodies of the State Fiscal Service in Kyiv. (2019, March 3). The procedure for termination of legal entities. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
12. Verkhovna rada Ukrainy. (2008, September 17). Joint stock company Act of Ukraine № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
13. Verkhovna rada Ukrainy. (1991, September 19). Companies Act of Ukraine № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
14. Verkhovna rada Ukrainy. (2003, May 15). State registration of legal entities, individual entrepreneurs and community groups Law of Ukraine № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
15. Verkhovna rada Ukrainy. (2014, September 02). Assets and Liabilities Inventory Regulations. № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>
16. Verkhovna rada Ukrainy. (2000, January 31). Accounting Standard 11 «Obligations». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
17. Verkhovna rada Ukrainy. (2011, December 9). Taxpayers statistics procedure № 1588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1562-11>
18. Verkhovna rada Ukrainy. (1995, February 8). Calculating average wages procedure № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF>
19. Verkhovna rada Ukrainy. (1995, February 8). Unified social tax payer register and de-register procedure № 21-6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0995-10>
20. Verkhovna rada Ukrainy. (1995, February 8). 4-PN form approval order № 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0989-13>
21. Verkhovna rada Ukrainy. (2001, July 12). Property, property rights valuation and professional valuation activities Law of Ukraine № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
22. Verkhovna rada Ukrainy. (2018, February 6). Limited and additional liability companies Law of Ukraine № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
23. Verkhovna rada Ukrainy. (2003, January 16). The Civil Code of Ukraine № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n605>

24. Verkhovna rada Ukrainy. (2010, March 25). Termination for production and labour organization changes Letter № 107/06/186-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107203-10/sp:max100>

Nina I. Dorosh, Doctor of Economics, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv;

Kateryna O. Herhel, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Accounting of Liquidation Processes of Enterprise

Process of liquidation is objectively summoned in the ongoing of public, economic, and social spheres of business activity. It represents the natural development of humanity. Due to the dynamic changes in customers' preferences and needs some entities, that could not adjust, disappear while new and more flexible, modern ones start its concern. Accounting meets the information needs of interested persons from the moment of the entities' creation until its liquidation. And the process of liquidation is no less important than other stages of business activity, at the same time, with some stated by the law features. Therefore, the chosen problem for the article is extremely important.

The purpose of this work is to investigate the liquidation procedure and the peculiarities of accounting of this process.

During the execution of the research were used the following scientific methods such as analysis and synthesis, deductive method, method of analogy, modeling, system approach, the method of abstraction.

The paper considers the process of liquidation by the owners' decision, its legal regulation and the application of the accounting method on all its stages. In particular the procedure for the liquidation of an entity from the moment when the decision on liquidation is made until the record of termination of business activity in the Unified state register is done. The features of the inventories measurement and stock-take principles of the enterprise which is liquidated are disclosed, the use of special accounts and regulations for presenting of financial statement and its forms are summarized.

The research done has shown that the liquidation procedure is clearly regulated by economic, civil, tax, labor legislation on the all relative stages. The features of accounting methods are also described in order to increase the level of reliability and timeliness of presentation of accounting information and maximizing of the amount of accounts payable settlements with the assets of the entity.

Key words: liquidation, valuation, inventory, accounts payable, liquidation balance.

Стаття надійшла до редакції 21 лютого 2020 року

УДК 336.132.1

JEL H51, I18

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.88-97

Т. В. Жибер,*к.е.н., доцент**e-mail: tzhhyber@kneu.edu.ua***ORCID ID 0000-0002-4557-023X;****Т. В. Солопенко,***ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»**e-mail: tanya060194@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-4662-6936**

СУТНІСНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ ПОКАЗНИКА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПРОГРАМИ НА ПРИКЛАДІ ФІНАНСУВАННЯ ВТОРИННОЇ ЛАНКИ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Статтю присвячено питанню досягнення ефективності програмно-цільового бюджетування виходячи з вимог чинного Бюджетного кодексу України. Виокремлено складники ефективності, які, у свою чергу, згруповані за операційною та економічною ефективністю. На прикладі бюджетної програми надання державних медичних гарантій 2020 року за кошти державного бюджету запропонований аналіз за складниками паспорту бюджетної програми аспектів ефективності та сфер відповідальності щодо діяльності відповідального виконавця та ГРК. Зроблено висновки про необхідність додаткового узгодження аспектів ефективності у паспорті бюджетної програми для забезпечення повної доступності медичних послуг.

Ключові слова: бюджетна програма, медичні гарантії, програмно-цільовий метод, ефективність, публічне бюджетування, публічне управління.

Т. В. Жибер, Т. В. Солопенко. Сущностно-правовые аспекты определения составляющих показателя эффективности бюджетной программы на примере финансирования медицинской помощи вторичного звена

Статья посвящена вопросу достижения эффективности программно-целевого бюджетирования исходя из требований действующего Бюджетного кодекса Украины. Выделены составляющие эффективности, которые, в свою очередь, сгруппированы по операционной и экономической эффективности. На примере бюджетной программы предоставления государственных медицинских гарантий в 2020 году за средства государственного бюджета предложен анализ аспектов эффективности и сфер ответственности по деятельности ответственного исполнителя и ГРК по составляющим паспорта бюджетной программы. Сделаны выводы о необходимости дополнительного согласования аспектов эффективности в

паспорте бюджетной программы для обеспечения полной доступности медицинских услуг.

Ключевые слова: бюджетная программа, медицинские гарантии, программно-целевой метод, эффективность, публичное бюджетирование, публичное управление.

Метою статті є виокремлення складових ефективності бюджетної програми, яку має забезпечувати ПЦМ, на прикладі надання медичних гарантій під час реформи другого (спеціалізованого) рівня медичної допомоги.

Постановка проблеми. Питання ефективності управління ресурсами державного бюджету лише набуває ваги через нові виклики перед сферою охорони здоров'я. Програмно-цільовий метод (далі – ПЦМ) повинен забезпечувати ефективність планування та використання бюджетних коштів через досягнення цілей. Чи ефективний ПЦМ у макробюджетуванні щодо організаційної спроможності реформи другої ланки медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Т. Станкус підкреслює, що ПЦМ у управлінні бюджетними коштами в Україні «дозволяє відстежити ефективність і результативність витрачання бюджетних коштів» [11, с. 510]. В. Наварро вивчає організацію фінансового забезпечення медичних послуг, вплив сценаріїв політики на охорону здоров'я країн ОЕСР за 50 років показано у колективній публікації за його участі [15] та нещодавньому виданні [16]. Актуальні на сьогодні публікації щодо підвищення доступності медичних послуг за допомогою інтернет-платформ [18], особливостей планування видатків на окремі групи послуг як медицину інтенсивної терапії [17] та видатків на облаштування належного середовища захисту під час медичного обслуговування [12]. Ефективність фінансування охорони здоров'я розглядали: С. І. Волохова через вимірювання завантаженості і потужності закладів [3], Д. В. Карамішев, Н. М. Удовиченко через вимірювання інтегральних показників [5], О. Н. Белл зі співавторами через організацію співфінансування медичних послуг [13]. Моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я порівнювали С. В. Онишко та Ю. В. Шевчук [6]. Реалізації бюджетування як управлінсько-фінансової технології на макрорівні присвячені публікації В. Л. Андрущенко [1], О. В. Голинської, П. В. Логвінова, І. Ю. Потеряйло, В. М. Опаріна, В. М. Федосова, І. Я. Чугунова та ін. Огляд публікацій показав, що вітчизняний досвід використання ПЦМ під час фінансового забезпечення охорони здоров'я має потенціал для більш глибокого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Програмно-цільове бюджетування вітчизняними авторами на сьогодні визнається найсучаснішою, найбільш прогресивною й ефективною формою бюджетування. Від управління публічними фінансами за допомогою інтеграції ПЦМ у бюджетуванні очікувалася система багатоаспектного аналітичного підходу до прийняття рішень щодо бюджету в державному секторі. Проаналізуємо та порівняємо складові ПЦМ, визначимо особливості їхньої організації у макробюджетуванні України та об'єднаємо аспекти ефективності у рамках системного підходу на прикладі реформування медичної допомоги вторинної ланки.

Основним призначенням спеціалізованої ланки медичної допомоги є забезпечення доступності до публічних послуг з нееластичним попитом у складі суспільного блага. Досі у правовому й організаційному сенсі медичні заклади та медичні послуги фінансувалися за кошти об'єднань, пацієнтів, благодійників і бюджетів, ці фінансові ресурси, незалежно

від джерела під час потрапляння у сферу охорони здоров'я, мають набувати властивостей публічності.

Ефективність використання «публічних фінансових ресурсів» і «державних фінансових ресурсів» в організації фінансування сфери охорони здоров'я розрізняється. Скористаємося поясненням, що державні фінанси у розпорядженні центральної влади є частиною публічних фінансів [7]. У межах ПЦМ головному розпоряднику коштів (далі – ГРК) варто ефективно використовувати кошти Державного бюджету України згідно із Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». Але у разі фінансування медичних послуг вторинної ланки повне одержавлення фінансування медичної допомоги недосяжне.

У п. 42 ст. 2 Бюджетного кодексу України «ефективність» беззаперечно вказана як необхідний атрибут ПЦМ, у принципах бюджетної системи є вимога визначення та реалізації цілей використання бюджетних коштів (поряд з цільовим використанням бюджетних коштів). Українське поняття «ефективність» охоплює багато значень, які в цілому можна узагальнити як «досягнення цілі», на відміну від «результативності» як «досягнення результату». Наприклад, англійською мовою виокремлюються як мінімум чотири значення ефективності під час використання фінансових ресурсів з певною метою: 1) Efficiency (англ.) – продуктивність організації процесу чи об'єкта, яка передбачає найвищу віддачу з наявних ресурсів; 2) Effectiveness (англ.) – а) фінансова ефективність у вимірі витрачених фінансових ресурсів на одиницю результату у вигляді продукту, заходу чи впливу; б) управлінська ефективність як результативність прийняття рішень і застосування наявних ресурсів; 3) Efficacy (англ.) – дієвість, змога як властивість досягати саме бажаного (результативно значимого) ефекту; 4) Economy (англ.) – ощадливість, бережливе використання ресурсів, прагнення отримати більше за менші ресурси [14].

Продуктивність та дієвість можна згрупувати як операційну ефективність у сенсі спроможності виконати завдання, тоді як фінансово-управлінська ефективність та економія ресурсів – це економічна ефективність. Для оцінки ефективності безпосередньо бюджетних програм поділ на фінансовий і результативний складники також пропонує О. В. Голинська [4].

Згідно із Законом України від 06.12.2018 № 2646-VIII у ст. 7 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) була конкретизована ефективність у «принципі ефективності та результативності бюджетної системи». В ефективності передбачені такі аспекти: рух у напрямі цілі, забезпечення якості публічної послуги, економія, максимізація результативності.

ПЦМ у бюджетному процесі України призначений структурувати бюджети за бюджетними програмами з визначеними завданнями та стратегічними цілями, які мають бути досягнуті за бюджетні кошти. Бюджетна декларація, згідно з назвою, є документом, який жорстко встановлює фіскальні рамки для розпорядників у разі планування діяльності і розроблення показників бюджетних програм. Результатом сучасного бюджетування за допомогою ПЦМ є безкомпромісна жорстка рамка бюджетних видатків в умовах компромісного підходу до їхнього акумулювання з невизначеності внаслідок пандемії та світової кризи. Це обумовлює фактичний пріоритет економії ресурсів державного бюджету, потребу у реалістичному підрахунку вартості медичних гарантій і пошук інших джерел публічних коштів для вторинної ланки медичної допомоги.

Згідно з Бюджетним кодексом України (ст. 20 п. 2) складовими ПЦМ у бюджетному процесі є бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм [2]. Бюджетні програми формуються ГРК і відповідальними виконавцями (ст. 20 п. 3 БКУ). Показники продукту та якості можуть вказувати на операційну ефективність діяльності ГРК та виконавця бюджетних програм у межах відведеної суми коштів за програмою. Однак в українському бюджетному процесі не втілене стимулювання ГРК за результативне використання граничних видатків за бюджетною програмою (операційну ефективність).

Під час планування видатків на медицину у план повинна закладатися гранична максимальна вартість медичної послуги за калькуляцією на випадок для забезпечення певного рівня якості ведення пацієнта [10]. На противагу освіті, наприклад, де у разі планування можливо і доцільно закладати середню вартість послуги на учня. Для цього у бюджетній програмі передбачено резерв коштів, але він мало пов'язаний з граничною вартістю усіх запланованих медичних послуг і становить не більше 1 % видатків за програмою медичних гарантій. Доступність медичної послуги, згідно з критеріями МОЗУ, пропонуємо вимірювати й оцінювати у трьох складниках: доступність цінова (можливість отримати повну чи часткову компенсацію вартості медичної послуги за бюджетний кошт); доступність територіальна (пацієнт має змогу вчасно отримати медичну послугу засобами, що гарантують її фізичну та фінансову досяжність); доступність належної якості медичної послуги.

Головним розпорядником коштів щодо медичних гарантій вторинної ланки на 2020 рік є Міністерство охорони здоров'я України, відповідальним виконавцем – НСЗУ. Під час організації планування за ПЦМ критично важливо пов'язати його наслідки та відповідальність, але відповідальність за надання послуг покладається на заклади медицини та медичних працівників, тоді як повноваження планування їхньої вартості централізоване органом влади і підпорядковується економічній ефективності (граничним видаткам на ГРК та максимальній кількості послуг із запланованих) без належної підзвітності медичних установ, створюючи передумови для слабкої відповідальності безпосередніх надавачів послуг.

Через комплексні причини, які залежали не тільки від політики МОЗУ, частина населення має ускладнений фізичний доступ до медичних послуг вторинної ланки. Пропозиція реформи за принципом калькуляції випадків посилила соціальну напругу через очікуване подальше скорочення медпрацівників та медичних закладів на певних територіях. Унаслідок превалювання економічної ефективності потенційно реформа стимулює кращих надавачів медичних послуг там, де є медична інфраструктура вторинної ланки, і сприяє зниженню фізичного доступу до якісних медичних послуг там, де невисока щільність населення.

Разом з тим конкурентний підхід з розділенням обліку потреб між різними суб'єктами у медичних закупівлях (функція МОЗУ) та прийняття рішень про угоди з постачальниками та медичних закладів (НСЗУ) показав економічну ефективність зниженням цін закупівель у 2018–2019 рр. Однак операційна ефективність процедур закупівель викликала зауваження [9] і критично знизилася у перші 5 місяців 2020 року через право МОЗУ не узгоджувати закупівлі НСЗУ. Інституційну систему медичних закупівель в Україні досі не вдалося побудувати.

НСЗУ у процесі виконання бюджетної програми забезпечує цільове та ефективне використання бюджетних коштів (ст. 20 п. 4 БКУ) [2]. За об'єктним підходом до елементів паспорту бюджетної програми ГРК МОЗУ «Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення» на 2020 рік згрупуємо у табл. 1 вимоги до ефективності діяльності відповідального виконавця НСЗУ та ГРК МОЗУ з фінансування медичних послуг первинної та вторинної ланок медичної допомоги.

Таблиця 1

**Аспекти ефективності та сфера відповідальності МОЗУ та НСЗУ
за складниками бюджетної програми «Реалізація програми державних гарантій
медичного обслуговування населення»**

Елемент паспорту бюджетної програми	Аспект ефективності, який відображає елемент бюджетної програми	Сфера відповідальності ГРК та відповідального виконавця бюджетної програми
Ціль державної політики «Люди, які захворіли, швидше одужують». <i>Пропонуємо ціль «Люди отримують гарантовану медичну допомогу» з огляду на спроможність забезпечення державними фінансовими ресурсами</i>	Ефективність управління відповідає спроможності та продуктивності організаційної ефективності. Економічна ефективність у вигляді економії небажана	Ця ціль не лежить повністю у сфері відповідальності МОЗУ, оскільки зазнає додаткових впливів: від екологічних до джерел фінансового забезпечення
Мета бюджетної програми «Збереження та зміцнення здоров'я населення, збільшення тривалості та покращення якості життя» <i>Пропонуємо мету: «Забезпечення охорони здоров'я населення згідно з медичними стандартами»</i>	Ефективність управління у рамках цієї бюджетної програми виміряти (оцінити) неможливо. Економічна ефективність не вимірюється через моральний аспект	Мета для бюджетної програми занадто широка, належить до політики МОЗУ, але опосередкована до діяльності НСЗУ як гаранта економічної ефективності
Назва програми «Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення»	Ефективність охоплює всі аспекти, їх переважно можна виміряти у межах бюджетної програми	Назва програми відображає її реальне призначення, охоплює та поєднує відповідальність МОЗУ і НСЗУ
Завдання бюджетної програми у межах програми медичних гарантій: забезпечення доступних та якісних медичних послуг; забезпечення доступних, раціонально призначених, ефективних і безпечних ліків	Ефективність не охоплює організаційний аспект <i>фізичної доступності усіх</i> медичних послуг, що стало перепорою для вчасного запровадження другого етапу медичної реформи	Насправді НСЗУ не може вплинути ні на якість, ні на доступність медичних послуг. Не всі з них навіть є у переліку гарантій. Сферою відповідальності МОЗУ тут є перевірка правильності планування державних фінансових ресурсів, а НСЗУ – організація фінансування гарантій у межах програми згідно з договорами
Цільове спрямування за напрямками витрачання коштів: оплата послуг, витрат, ліків та запланований окремо резерв максимізації витрат	Економічна ефективність стає пріоритетною до операційної, кошти мають бути використані в межах напрямів програми за призначенням	Повністю охоплює сферу відповідальності НСЗУ у організації і розрахунку виділення державних фінансових ресурсів

Продовження таблиці 1

Результативні показники затрат – кількість договорів з надавачами медичних послуг, зокрема допомоги вторинної ланки	Організаційна ефективність. Продуктивність вимірюється кількістю укладених договорів, рівень до плану показує спроможність НСЗУ	Сфера відповідальності НСЗУ за умови відсутності перепон від МОЗУ
Результативні показники продукту – кількість пролікованих осіб за групами медичної допомоги; кількість виписаних рецептів; кількість електронних рецептів	Організаційна ефективність. Продуктивність вимірюється кількістю пролікованих. Ця ефективність не співвідноситься з метою і завданнями бюджетної програми, тому що кількість випадків обмежена, не враховує фізичну доступність послуги	Сфера відповідальності НСЗУ різко звужується до фіксації випадків медичних послуг у рамках передбачених на них коштів та вартості кожної послуги. Неможливо забезпечити відповідальність за якість, доступність та достатність медичної допомоги, як очікується з мети програми
Результативні показники ефективності – середня тривалість лікування за групами допомоги; середня вартість паперового чи електронного рецепту	Значно переважає економічна ефективність, прагнення до економії часу та використання фінансових ресурсів у межах середнього показника	Відповідальність НСЗУ за облік і моніторинг часу перебування у закладах і витрачання коштів на рецепти. Формулювання ефективності надання послуг стимулює ощадливість
Результативні показники якості – частка осіб, пролікованих у межах програми гарантій, до загальної кількості людей з такими хворобами; темп зростання кількості осіб, що звернулися за лікарськими засобами у рамках програми до попереднього (2019) року; повне погашення оперативної заборгованості перед пацієнтами	Організаційна ефективність показує охоплення населення медичними гарантіями, яке можна оцінювати як фінансову та фізичну доступність медичної послуги	Деяке протиріччя із змістом відповідальності за попередніми показниками ефективності, оскільки як якість (продуктивність) вимірюється збільшення кількості звернень за ліками та збільшення кількості пролікованих випадків

Джерело: власна розробка авторів.

Ефективність досягнення цілі державної політики, яку виконує програма, і мети програми важко оцінити за змістом бюджетної програми. Завдання програми сформульовані ширше, ніж напрями використання коштів. Показники ефективності та якості бюджетної програми показують одночасно економію та продуктивність, поєднуючи різні аспекти ефективності. Разом з тим якістю програми вважається отримання більше медичних послуг у певних межах часу та суми коштів. У зв'язку із заявленими у програмі цілями до якості варто було віднести показники рецидивів хвороб на пацієнта, кількості ускладнень (випадків на пацієнта) або переформулювати мету, як запропоновано в таблиці. Наразі ефективність вимірюється для частини завдання фінансової доступності, але зробити висновки про фізичну доступність чи якість послуг, достатність їхнього фінансування за показниками паспорта неможливо.

Додатково паспорт затверджений 20 лютого 2020 року, отже, майже два місяці фінансове відшкодування медичним закладам не проводилося, організаційної ефективності не існувало. Як приклад, люди з потребою у паліативній допомозі вдома на початку року

не могли її отримати не тільки через відсутність відповідного медичного персоналу на території проживання, а і через відсутність потенціалу появи медиків без фінансування такої допомоги.

Висновки. Реалізація спеціалізованої медичної допомоги вторинної ланки через програму медичних гарантій враховує лише плановану вартість груп медичних послуг і забезпечує певною мірою їхню фінансову доступність. Відповідна бюджетна програма на 2020 рік не має інструментів забезпечення фізичної (територіальної) доступності медичних послуг другої ланки та їхньої якості. Досягти ефективного виконання заявлених у програмі завдань неможливо; виникло соціальне напруження та відтермінування запровадження другого етапу медичної реформи. НСЗУ, та навіть МОЗУ, не мають інструментів для створення медичної інфраструктури у регіонах з низькою щільністю населення, оскільки лише формують впливи. Для досягнення заявленої ефективності медичної допомоги потрібна координація на рівні КМУ щодо територіальної доступності медичної допомоги. З іншого боку, до створення медичної інфраструктури доцільно застосовувати конкурентний підхід, передбачений у діяльності НСЗУ. Важливою для ефективності вторинної ланки є підзвітність закладів щодо кількості і змісту медичних послуг, забезпечення прозорості використання всіх публічних коштів. Організаційна ефективність НСЗУ полягає в обліку та підрахунку економічної ефективності випадків з продукуванням індивідуальних рекомендацій щодо організаційної ефективності фінансування медичних закладів.

Подальші наукові розвідки можуть стосуватися аспектів забезпечення ефективності медичного персоналу під час бюджетування видатків медичних закладів. Вона, на нашу думку, має ґрунтуватися на прозорій підзвітності спеціалізованим фаховим аналітичним органам як НСЗУ. Організаційна ефективність, як у випадку із запровадженням другого етапу реформи вторинної ланки медичної допомоги, може переважати економічну доцільність, тоді як економічна доцільність може виступати рушієм до покращення організаційної ефективності установи-виконавця завдань бюджетної програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко, В. Імператив фіскальної солідарності. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2019. Вип. 3. С. 13–19. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.3.2019.13-19>
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. Редакція: від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print>
3. Волохова І. С. Оцінка ефективності фінансування закладів охорони здоров'я в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка*. 2017. № 22, вип. 1. С. 130–135.
4. Голинська О. В. Базові підходи та категорії управлінської оцінки ефективності бюджетних програм. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 78–85.
5. Карамішев Д. В., Удовиченко Н. М. Сутність розуміння ефективності управління системою охорони здоров'я в сучасних умовах. *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/2/03.pdf>
6. Онишко С., Шевчук Ю. Особливості функціонування моделей фінансування медичного страхування. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2019. Вип. 3. С. 171–179. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.3.2019.171-179>

7. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 110–128.
8. Потеряйло І. Ю. Проблеми визначення сутності програмно-цільового методу в бюджетному процесі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2010. Вип. 1. С. 444–451.
9. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених у 2017–2018 роках Міністерству охорони здоров'я України для здійснення державних закупівель із залученням спеціалізованих організацій за бюджетною програмою «Забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру»: звіт Рахункової палати, затверджений рішенням Рахункової палати від 23.04.2019 № 10-2. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/10-2_2019/Zvit_10-2_2019.pdf
10. Програма національного стратегічного планування розвитку системи медичних стандартів в Україні / за заг. ред. Г. Росс та ін. / Проєкт TACIS в Україні «Підтримка розвитку системи медичних стандартів в Україні». URL: https://dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2006_prog.pdf
11. Станкус Т. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів. Х.: Фактор, 2017. 128 с.
12. Anderson, D. M., Cronk, R., Best, L., Radin, M., Schram, H., Tracy, J. W., & Bartram, J. Budgeting for Environmental Health Services in Healthcare Facilities: A Ten-Step Model for Planning and Costing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. 17(6). P. 2075.
13. Bell, O. N., Hole, M. K., Johnson, K., Marcil, L. E., Solomon, B. S., & Schickedanz, A. Medical-financial partnerships: cross-sector collaborations between medical and financial services to improve health. *Academic pediatrics*. 2020. 20(2). P. 166–174.
14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
15. Navarro, V., Muntaner, C., Borrell, C., Benach, J., Quiroga, Á., Rodríguez-Sanz, M., ... & Pasarín, M. I. (2006). Politics and health outcomes. *The Lancet*, 368(9540), 1033–1037.
16. Navarro, V. (2020). Neoliberalism, globalization, and inequalities: Consequences for health and quality of life. Routledge.
17. Taha, A., & Rodríguez-Vega, G. (2020). Planning and Budgeting. In *Critical Care Administration* (pp. 21–41). Springer, Cham.
18. Yang, Y., Zhang, X., & Lee, P. K. (2019). Improving the effectiveness of online healthcare platforms: An empirical study with multi-period patient-doctor consultation data. *International Journal of Production Economics*, 207, 70–80.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2019). Imperatyv fiskalnoi solidarnosti. *Ekonomichniy visnyk. Serii: finansi, oblik, opodatkovannia*, 3, 13–19. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.3.2019.13-19>
2. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 8 lypnia 2010 roku № 2456-VI: Redaktsiia vid 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print>
3. Volokhova, I. S. (2017). Otsinka efektyvnosti finansuvannia zakladiv okhorony zdorovia v Ukraini. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Ekonomika*, 22 (1), 130–135.
4. Holynska O. V. (2017). Bazovi pidkhody ta katehorii upravlinskoï otsinky efektyvnosti biudzhetnykh prohram. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3, 78–85.

5. Karamyshev D. V., Udovychenko N. M. (2008). Sutnist rozuminnia efektyvnosti upravlinnia systemoiu okhorony zdorovia v suchasnykh umovakh. *Derzhavne budivnytstvo*, 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/2/03.pdf>
6. Onyshko, S., & Shevchuk, Yu. (2019). Osoblyvosti funktsionuvannia modelei finansuvannia medychnoho strakhuvannia. *Ekonomichnyi visnyk. Serii: finansy, oblik, opodatкування*, (3), 171–179. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.3.2019.171-179>
7. Oparin, V. M., Fedosov, V. M., Yukhymenko, P. I. (2017). Publichni finansy: geneza, teoretychni kolizii ta praktychna kontseptualizatsiia. *Finansy Ukrainy*, 2, 110–128.
8. Poterailo, I. Yu. (2010) Problemy vyznachennia sutnosti prohramno-tsilovoho metodu v biudzhetnomu protsesi. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1, 444–451.
9. Pro rezultaty audytu efektyvnosti vykorystannia koshtiv derzhavnoho biudzhetu, vydilenykh u 2017–2018 rokakh Ministerstvu okhorony zdorovia Ukrainy dlia zdiisnennia derzhavnykh zakupivel iz zaluchenniam spetsializovanykh orhanizatsii za biudzhetnoiu prohramoiu «Zabezpechennia medychnykh zakhodiv okremykh derzhavnykh prohram ta kompleksnykh zakhodiv prohramnoho kharakteru»: Zvit Rakhunkovoi palaty zatverdzhenyi Rishenniam Rakhunkovoi palaty: vid 23.04.2019 № 10-2. Retrieved 08.05.2020 from: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/10-2_2019/Zvit_10-2_2019.pdf
10. Ross, H. (Ed.). Prohrama natsionalnoho stratehichnoho planuvannia rozvytku systemy medychnykh standartiv v Ukraini. Proekt TESIS v Ukraini «Pidtrymka rozvytku systemy medychnykh standartiv v Ukraini». Retrieved 10.05.2020 from: https://dec.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/2006_prog.pdf
11. Stankus, T. (2017). Prohramno-tsilovyi metod u biudzhetnomu protsesi na rivni mistsevykh biudzhetiv. Kh.: Faktor, 128 s.
12. Anderson, D. M., Cronk, R., Best, L., Radin, M., Schram, H., Tracy, J. W., & Bartram, J. (2020). Budgeting for Environmental Health Services in Healthcare Facilities: A Ten-Step Model for Planning and Costing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(6), 2075.
13. Bell, O. N., Hole, M. K., Johnson, K., Marcil, L. E., Solomon, B. S., & Schickedanz, A. (2020). Medical-financial partnerships: cross-sector collaborations between medical and financial services to improve health. *Academic pediatrics*, 20(2), 166–174.
14. Cambridge Dictionary. Retrieved 08.05.2020 from <https://dictionary.cambridge.org/>
15. Navarro, V., Muntaner, C., Borrell, C., Benach, J., Quiroga, Á., Rodríguez-Sanz, M., ... & Pasarín, M. I. (2006). Politics and health outcomes. *The Lancet*, 368(9540), 1033–1037.
16. Navarro, V. (2020). Neoliberalism, globalization, and inequalities: Consequences for health and quality of life. Routledge.
17. Taha, A., & Rodríguez-Vega, G. (2020). Planning and Budgeting. In *Critical Care Administration* (pp. 21–41). Springer, Cham.
18. Yang, Y., Zhang, X., & Lee, P. K. (2019). Improving the effectiveness of online healthcare platforms: An empirical study with multi-period patient-doctor consultation data. *International Journal of Production Economics*, 207, 70–80.

Tetiana V. Zhyber, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman;

Tetiana V. Solopenko, Postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Essential and Legal Aspects of Determining an Effectiveness Indicator of Budget Program Components by the Example of Secondary Level Medical Care Financing

Medical reform of state guarantees for specialized medical services in Ukraine has been postponed. The paper considered insufficient availability of the medical services under the program of medical guarantees for the second level of medicine as one of the reasons. Efficiency problem with financing of these services in program-target budgeting appeared. The authors purpose was to identify and analyze the components of the effectiveness of the program-targeted method of managing budget funds on the example of medical guarantees, ensuring the availability and quality of medical services in accordance with public policy objectives. Research methods are empirical observation, analysis and synthesis of the budget program components content, the theoretical method of convergence from the abstract to the specific characteristics of the medical guarantees effectiveness in general; the proposals were made using the method of specification. The main results of the research were to identify the components of the efficiency of the program-target method in budgeting, grouping them by organizational efficacy and economic effectiveness aspects. It was assumed that the second-level medical reform did not take into account the full accessibility of medical services as part of medical guarantees. This assumption was confirmed by analyzing the content of medical guarantees program for financial support components; subsequent synthesis of the budget program's each components effectiveness aspects was processed. The conclusion is about a weak operational efficiency as well as a combination of performance indicators of the opposite in terms efficiency of budget savings for each case and efficiency in terms of the services quality in the budget program with an increase in the number of medical guarantees. This creates the ultimate effectiveness of the program as a guarantee of more cases. However, the task of the program is to provide affordable, high-quality and effective medical services; it is impossible to achieve it with the current content of the program and the responsible executor's powers. We offer further scientific research to ensure the effectiveness of medical services through competitive activities, but in terms of guaranteed support of the medical infrastructure system.

Key words: budget program, medical guarantees, program-targeted method, effectiveness, public budgeting, public management.

Стаття надійшла до редакції 10 травня 2020 року

УДК 657.4: 338.32

JEL L74, M40, O10, O33

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.98-107

В. М. Краєвський,*д.е.н., професор**e-mail: kraevskyyvm@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-3513-3666;****К. С. Пінчук,***Університет ДФС України**e-mail: k_pinchuc@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-5160-8126**

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ У БУДІВНИЦТВІ

Ефективно налагоджений управлінський облік та внутрішньогосподарський контроль у будівництві є базою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. Обґрунтовано організаційно-методичні аспекти будівництва, що впливають на побудову системи обліку та внутрішньогосподарського контролю. Доведено, що для запобігання порушень у будівництві потрібно посилити узгодженість між управлінським обліком і внутрішньогосподарським контролем. Визначено, що ефективно налагоджена система управлінського обліку і внутрішньогосподарського контролю в будівництві дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Ключові слова: управлінський облік, внутрішньогосподарський контроль, бухгалтер, контролер, будівельно-монтажні роботи, будівництво.

В. Н. Краевский, Е. С. Пинчук. Совершенствование управленческого учета и внутрихозяйственного контроля в строительстве

Эффективно настроенный управленческий учет и внутрихозяйственный контроль в строительстве является базой для принятия экономически обоснованных управленческих решений. Обоснованно организационно-методические аспекты строительства, которые влияют на построение системы учета и внутрихозяйственного контроля. Доказано, что для предотвращения нарушений в строительстве нужно усилить системность взаимоотношений между управленческим учетом и внутрихозяйственным контролем. Определено, что эффективно настроенная система управленческого учета и внутрихозяйственного контроля в строительстве предоставит возможность принимать обоснованные управленческие решения.

Ключевые слова: управленческий учет, внутрихозяйственный контроль, бухгалтер, контролер, строительно-монтажные работы, строительство.

Метою статті є дослідження існуючих проблем та удосконалення організаційно-методичних аспектів управлінського обліку і внутрішньогосподарського контролю в будівництві.

Постановка проблеми. Конкуренція і ризик у новій системі господарювання неминучі, а тому їм повинна протидіяти ефективна організація внутрішнього управління підприємством. Доцільність управлінських рішень має прямо пропорційну залежність від достатності, об'єктивності та достовірності отриманої обліково-аналітичної інформації. Особливо це стосується підприємств будівельного комплексу, тому що разом з іншими галузями вони забезпечують економіку України основними засобами.

Будівництво є провідною галуззю економіки, де вирішуються життєво важливі проблеми структурної перебудови матеріальної бази усього виробничого потенціалу країни, а також розвитку невиробничої сфери. Від ефективного функціонування будівельного комплексу багато в чому залежать як темп виходу з глобальної кризи, так і конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Кожне будівельне підприємство та його структурний підрозділ повинен володіти повною інформацією про рівень і структуру поточних витрат на виробництво будівельної продукції. У цих умовах виникає потреба у подальшому удосконаленні системи управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю виконаних будівельно-монтажних робіт у будівництві, що й обумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага науковців до розвитку управлінського обліку викликана його унікальним значенням для кожного підприємства та галузевими особливостями, які визначають його організацію і провадження. Так, питанням удосконалення формування облікової інформації для різних потреб управління присвятили свої праці як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Зокрема, необхідність й ефективність децентралізації обліку розглядали Дж. Беббінгтон та ін. [11], а свої пропозиції щодо класифікації та систематизації видів обліку надає Е. А. Супрунова [12]. У праці М. Холла [13] піднімаються актуальні проблеми організації системи обліку, яка забезпечить індивідуальні інформаційні потреби зацікавлених осіб. Також серед зарубіжних авторів заслуговують на увагу праці Х. Андерсона, Г. Александера, С. Барнеса, Г. Бірмана, Г. Велша, Р. Г. Еклеса, Я. В. Соколова, М. Фрідмана, Е. Хендріксена, У. Шарпа, С. Шмідта, Р. Шортріджа та інших, в яких висвітлено різні аспекти бухгалтерського обліку й контролю у будівництві.

Ставлення до методики та організації обліку і контролю виконання будівельно-монтажних робіт у вітчизняних учених-економістів різне. Так, професор М. І. Бондар [1] зробив вклад в розвиток методики та організації обліку будівельно-монтажних робіт через удосконалення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. Водночас інвестиційна діяльність підприємств включає операції з капітальними та фінансовими інвестиціями, а будівельно-монтажні роботи є складовою капітальних інвестицій. Професор В. М. Діба [4] досліджував організацію обліку й аналізу виконання будівельно-монтажних робіт через операції з необоротними активами. Професор Я. О. Ізмайлов [5] розглядав методику та організацію обліку й аналізу капітального інвестування, що є більш узагальненим процесом, який включає в себе будівельно-монтажні роботи. Професорка С. В. Свірко [8] досліджувала організацію і методику обліку будівельно-монтажних робіт у бюджетних установах, які мають іншу специфіку, ніж приватні суб'єкти господарювання.

Враховуючи напрацювання українських і зарубіжних фахівців з обліку та контролю, варто констатувати, що організаційно-методичні питання, які пов'язані з обліком і

контролем у будівництві, не знайшли однозначного вирішення і потребують більш детального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Будівельний комплекс сьогодні – це досить розгалужена, без можливостей управління з єдиного чи декількох центрів велика кількість самостійних господарюючих суб'єктів, що мають свої специфічні особливості та окремі системні цілі. У межах недостатнього будівельного ринку України, за відсутності конкуренції, коли переважну частину будівельних підрядів отримують, минаючи тендери (торги), не відбуваються зміни у напрямі досконалої конкуренції, а також вирівнювання умов функціонування та підвищення суспільних вимог до підрядників. Це визначає істотні як регіональні, так і внутрішньорегіональні відмінності в рівнях цін, зобов'язаннях сторін, рівнях рентабельності, у складі договірних цін, тривалості будівництва і ряді інших факторів.

Складності вивчення аспектів будівництва полягають у різноманітності організаційних і господарських форм процесу будівельного виробництва, великій кількості учасників, що мають різні функціональні цілі і завдання, а також залежно самого процесу будівельного виробництва від природних умов. У процесі будівельного виробництва, як правило, беруть участь: інвестори – замовники – проєктувальник – генпідрядник – спеціальні субпідрядні організації. Крім цих безпосередніх учасників будівельного процесу, у створенні будівельної продукції беруть участь десятки заводів-виробників технологічного устаткування, будівельних машин і матеріалів тощо, кожний з яких прагне насамперед одержання максимально можливого доходу (прибутку).

Будівельна галузь має певні особливості, які притаманні тільки їй, а саме:

- процес виробництва має тривалий термін будівництва, а готова продукція повинна відповідати проєктному рівню вимог замовника;
- процес проєктування передбачає розгляд різних варіантів для вибору найбільш економічно доцільного;
- наявність кошторисів у вигляді калькуляції вартості будівельної продукції;
- продукція будівництва має тривалий термін експлуатації, капіталомістка, матеріаломістка, багатодетальна та складна, має індивідуальний характер, масштабна за обсягом, територіально закріплена, має особливий характер розрахунків за готову продукцію;
- порядок формування договірної ціни на виконання будівельно-монтажних робіт (далі – БМР) має ряд етапів, у склад яких входить кошторисна вартість БМР, що підлягає виконанню генеральним підрядником відповідно до контракту.

Управлінський облік визначають як внутрішній облік, який ведеться для задоволення потреб інформації керівництва всього підприємства та його структурних підрозділів [2; 3; 6]. На відміну від фінансового обліку, який регулюється державою та міжнародними стандартами, управлінський облік регулюється самим підприємством. Основним критерієм організації управлінського обліку є корисність одержуваної інформації для оцінки, контролю й прийняття управлінських рішень. Підприємства й організації організовують управлінський облік виходячи з особливостей діяльності, структури і розмірів підприємств, потреб управління.

Поліпшення економічної роботи на будівельних підприємствах, економія матеріальних, трудових і фінансових ресурсів значною мірою залежать від якісної організації управлінського обліку і, зокрема, від належної організації обліку витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг). Таким чином, рівень організації обліку все ще

відстає від рівня розвитку виробництва. Таке відставання викликане наявністю ряду недоліків у діючій системі виробничого обліку на будівельних підприємствах. Основними з них є: невідповідність обліку організації і технології виробництва; відсутність науково обґрунтованих нормативів витрат; недосконалість нормативних актів, що регулюють склад собівартості і систему обліку; необґрунтованість вибору варіанта ведення обліку витрат і калькулювання собівартості продукції тощо.

Особливості організації будівельного виробництва і повсюдне затвердження господарського ринкового механізму, який прийнято називати противитратним (тобто спрямованим на гранично можливе зменшення витрат), змушують по-новому поглянути на ряд аспектів давно відомої проблеми собівартості. При цьому необхідно підкреслити, що економічне її значення, незважаючи на переважно «витратну природу» цієї категорії, ні в якому разі не зменшується. На нашу думку, який би не був господарський механізм, відмовитися від зіставлення витрат, що втілюються в собівартість, і результатів роботи колективу неможливо.

Будівельне виробництво характеризує ряд специфічних особливостей, які визначають організаційну систему його обліку та контролю. Одна з головних таких особливостей – нерухомість та територіальна розмеженість будівельної продукції, що передбачає переміщення засобів праці та робочої сили по всіх об'єктах робіт. Іншою особливістю є значна тривалість виробничого циклу, що викликає поступове зростання технічної готовності споруджених об'єктів. Відповідний вплив на організацію обліку та контролю має стан розрахункових операцій замовників з підрядними організаціями. Особливістю в цьому напрямі є розрахунки замовників у результаті повного закінчення будівництва об'єкта пускового комплексу або окремої споруди, що впливає на рівномірність надходження грошових коштів підрядної організації.

На відміну від промислових підприємств, які користуються послугами інших підприємств (енерго-, водопостачання, водовідведення, послуги з ремонту, пусконаладжувальні роботи тощо), будівельні організації вимушені створювати власні допоміжні виробництва.

Дослідження показують, що облік і контроль виконання БМР, їх якість та стан витрат є складовим елементом системи обліку та внутрішньогосподарського контролю підприємства, що поєднує в собі різні елементи управління і використовує їх у процесі вирішення проблем оперативного і стратегічного характеру.

Внутрішньогосподарський контроль БМР у діяльності будівельних підприємств є найважливішою ланкою управління. Такий контроль дає змогу оперативно дізнатися, які напрями діяльності будівельних підприємств є найефективнішими та перспективними, й відповідно до цього скоригувати дії керівництва, спрямувавши їх на використання сприятливих можливостей для отримання якомога більшого прибутку і позитивних результатів діяльності. Необхідність існування досконалої системи внутрішньогосподарського контролю пояснюється ще й суттєвими змінами в організації та методології системи інформаційного забезпечення, що відбувається у зв'язку з процесами тотальної комп'ютеризації сучасних підприємств, у тому числі і будівельних.

На основі різних видів технічної номенклатури об'єктів розроблено класифікацію об'єктів затрат для управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю за відповідними напрямками калькулювання собівартості БМР, що представлена на рис. 1.

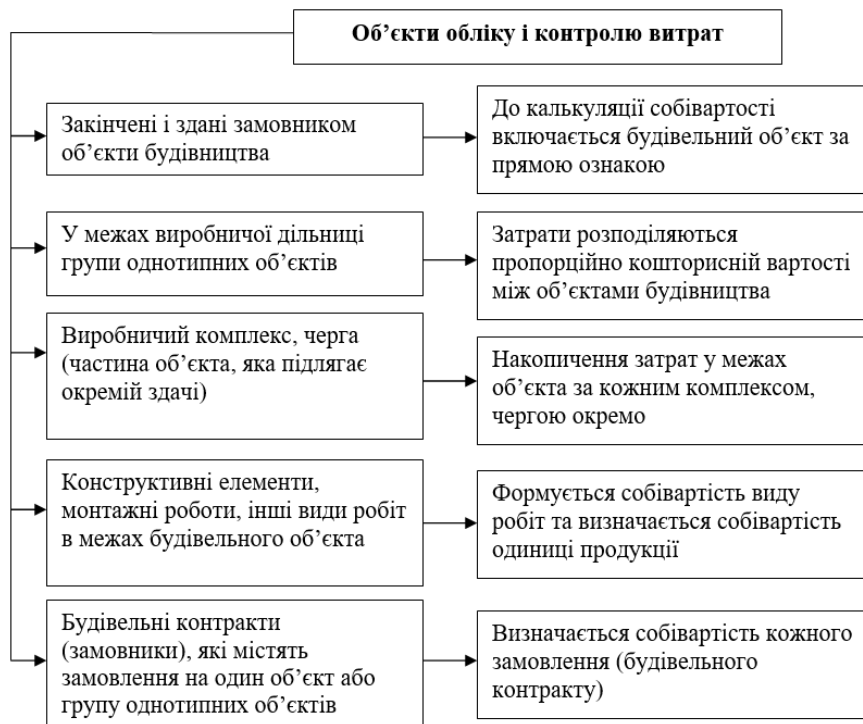

Рис. 1. Класифікація об'єктів управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю витрат за напрямками калькулювання собівартості БМР

Джерело: складено авторами.

Найбільш типовими порушеннями під час здійснення БМР у будівництві (поліпшенні) об'єктів необоротних активів можна вважати:

- виконання будівельно-монтажних робіт та робіт з проєктування нового будівництва і реконструкції підрядними та проєктними організаціями, які не мають ліцензії на виконання таких видів робіт;
- укладання договорів на виконання робіт з порушенням «Правил визначення вартості будівництва»: не вказуються документи, покладені в основу формування ціни, та не обумовлено джерело фінансування й обсяги виконаних робіт;
- неправильне застосування коефіцієнта впливу умов виконання робіт на весь обсяг робіт з урахуванням матеріальних витрат під час розрахунку вартості виконаних робіт за формою КБ-2, що порушує «Ресурсні елементні кошторисні норми на ремонтно-будівельні роботи». Цей коефіцієнт варто застосовувати лише до норм витрат праці робочих, зайнятих на ремонтно-будівельних роботах, та часу експлуатації будівельних машин і механізмів;
- понаднормове списання матеріалів;
- заниження вартості активів (основних засобів) унаслідок необґрунтованого віднесення витрат, пов'язаних з їх реконструкцією, на витрати виробництва замість збільшення вартості;

- віднесення витрат на експлуатацію машин та механізмів на рахунок 23 «Виробництво» внаслідок неякісно оформлених документів замість рахунку 151 «Капітальне будівництво», що призводить до зниження вартості активів (незавершеного будівництва);
- завищення вартості будівельно-монтажних робіт підрядними організаціями;
- зайве списання коштів на видатки всупереч законодавству внаслідок завищення вартості будівельно-монтажних робіт, що виникло за рахунок зайвого включення до вартості робіт витрат на використання машин та механізмів, що не підтверджується первинними документами.

Ведення управлінського обліку та внутрішнього контролю повинно регламентуватися безпосередньо в середині підприємства розробленими положеннями, які затверджені керівництвом. Для контролю й аналізу відхилень від норм за фактичною витратою будівельних матеріалів, заробітної плати у будівництві із зазначенням причин і винуватців використовуються «Відомості». Залежно від типу необхідної інформації бухгалтер (контролер) указує в запиті номер рахунку, період, за який необхідно одержати інформацію, а також розріз аналітичності: за підприємством, структурним підрозділом, замовленням (видом БМР), статтею витрат тощо.

Контролер повинен мати можливість проаналізувати за кожною статтею відхилення від норм, виявити причини відхилень і подати пропозиції щодо вдосконалення використання коштів. Особливо важливо мати інформацію про відхилення вже в процесі виконання БМР. Це дає можливість керівникам підприємства вплинути на процес будівництва з метою економічного використання матеріальних, трудових та інших ресурсів. Для здійснення детального контролю й аналізу непрямих витрат бухгалтер або контролер у міру необхідності може відображати у відомостях аналітичного обліку. Відображення інформації, залежно від потреб, можливе в таких розрізах: за рахунком, кодом аналітичного обліку, статтею витрат, структурним підрозділом, підприємством.

Контролер перевіряє всі статті витрат, аналізує їхнє використання, видає пропозиції щодо раціонального використання коштів за кожною статтею, установлює динаміку перевитрати за статтями витрат. Досить важливо, що бухгалтер (контролер) має можливість оперативно стежити за використанням коштів за кожною статтею витрат і вчасно пропонувати керівникам підприємства необхідні заходи щодо недопущення перевитрати за статтями непрямих витрат. На основі цієї інформації керівник може ухвалити рішення щодо ліквідації причин і факторів, що сприяють появі подібних порушень. Тому в нових умовах господарювання застосування нормативного методу обліку витрат на виробництво актуально й необхідно. Комп'ютеризація відкриває нові технічні можливості для застосування нормативного методу обліку витрат на будівництво й калькулювання собівартості продукції. При цьому нормативні витрати можна показувати в будь-яких аналітичних розрізах з будь-яким ступенем деталізації.

Залежно від цілей контролю бухгалтер (аудитор, контролер) у відомостях може відобразити інформацію в розрізі: основних рахунків, кодів аналітичного обліку (коду виробу, замовлення та ін.), структурних підрозділів тощо.

Для розрахунку й формування витрат, що списують на собівартість БМР за статтями витрат, а також для визначення незавершеного виробництва рекомендовано формувати «Оборотну відомість по виробничих рахунках». Під час формування цієї відомості бухгалтер (контролер) може вибрати інформацію в таких розрізах: до об'єкта обліку (замовлення, виробу та ін.), за статтею витрат, структурним підрозділом, підприємством, рахунком,

субрахунком, кодом аналітичного обліку. Контролер (бухгалтер) також може вказати період, за який необхідно одержати інформацію й номер рахунку. На підставі цієї відомості аналізується наявність незавершеного виробництва й динаміка за необхідний період. Також аналізуються відхилення витрат від нормативних величин і формуються пропозиції щодо вдосконалення витрати коштів за статтями і напрямками, що впливає на кінцеві фінансові результати. У цілому по підприємству бухгалтер здійснює контроль за статтями витрат з виявленням причин відхилень і факторів, що впливають на їхнє виникнення.

Для одержання інформації, що дозволяє проаналізувати й проконтролювати рух коштів і правильність віднесення витрат на відповідні об'єкти зведеного обліку, а також для аналізу господарської діяльності підприємства рекомендовано формувати «Відомість визначення фактичної собівартості готової продукції».

Важливим моментом контролю є перевірка на правильність віднесення витрат на конкретні об'єкти витрат. Для цього контролер аналізує кожну статтю й у міру потреби відображає необхідну первинну інформацію.

На основі опрацювання літературних джерел [1; 4; 5; 8] обґрунтовано, що для запобігання типовим порушенням в облікових операціях у будівництві було доцільно:

- вживати заходи щодо відшкодування підрядниками сум завищення вартості виконаних робіт;
- посилити контроль з боку адміністрації підприємств за правильністю визначення вартості виконаних робіт та витрачання інвестиційних коштів від збору за забруднення навколишнього природного середовища;
- посилити контроль за своєчасністю проведення розрахункових операцій у бухгалтерському обліку капітального будівництва;
- впорядкувати роботу з прийняття наказів по підприємствах, своєчасного ознайомлення з ними та притягнення до дисциплінарної або матеріальної відповідальності посадових осіб, які допустили порушення фінансової дисципліни.

Застосування системного підходу до визначення шляхів удосконалення важливих аспектів управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю в будівництві дозволяє досягти:

- синхронізації роботи облікової, аналітичної, прогностичної, контрольної та управлінської ланок на усьому ланцюжку обґрунтування і прийняття рішень у сфері будівництва;
- налагодження якісного контролю за дотриманням інвестиційних та інших договірних зобов'язань через полегшення доступу до потрібної обліково-аналітичної інформації з належним ступенем достовірності;
- оперативного реагування на критичні відхилення в умовах і наслідках господарської діяльності будівельного підприємства;
- запобігання непередбачуваним збоям і помилкам у процесі здійснення будівництва та їх документального оформлення.

Висновки. Доведено, що належним чином врегульована організація та якісне методичне забезпечення управлінського обліку і внутрішньогосподарського контролю забезпечать достовірне отримання інформації для прийняття управлінських рішень, ефективного управління та виявлення резервів у будівництві. Обґрунтовано, що методика управлінського обліку і внутрішньогосподарського обліку будівельно-монтажних робіт залежить від організаційних і господарських форм процесу будівельного виробництва,

великої кількості учасників, самого процесу будівельного виробництва та від природних умов.

Застосування системного підходу для удосконалення управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю в будівництві дозволить: синхронізувати роботу облікової, аналітичної, прогностичної, контрольної та управлінської ланок на усьому ланцюжку обґрунтування і прийняття рішень; налагодити якісний контроль за дотриманням договірних зобов'язань через полегшення доступу до потрібної обліково-аналітичної інформації з належним ступенем достовірності; оперативно реагувати на критичні відхилення в умовах і наслідках господарської діяльності будівельного підприємства; запобігти непередбачуваним збоєм і помилкам у процесі здійснення будівництва.

Розглянуті проблеми управлінського обліку і внутрішньогосподарського контролю в будівництві та запропоновані рекомендації щодо їх вирішення створюють базу для продовження досліджень у напрямі вдосконалення бухгалтерського обліку, аналізу і контролю діяльності будівельних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 256 с.
2. Організація бухгалтерського обліку: підручник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: ПП «Рута», 2002. 592 с.
3. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: навч.-практ. посіб. К.: Лібра, 2004. 880 с.
4. Діба В. М. Облік та аналіз необоротних активів: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 228 с.
5. Ізмайлов Я. О. Облік і аналіз капітальних інвестицій: організація і методика (на матеріалах гірничо-збагачувальних підприємств): дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04. Київ, 2009. 177 с.
6. Кужельний М. В. Організація обліку: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
7. Кузьмінський Ю. А. Обліково-аналітичні можливості системи бухгалтерського (фінансового) обліку в забезпеченні управління ризиками. Київ: КНЕУ, 2017. 30–33 с.
8. Свірко С. В. Модернізація бюджетного обліку як інструмент успішної інтеграції національної економіки до світового господарства. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 5(155). С. 478–484.
9. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2000. 578 с.
10. Сторожук Т. М. Облікова політика підприємства. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2015. 240 с.
11. Bebbington, J., Russell, S., Thomson, I. (2017). Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. Vol. 48. P. 21–34. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002>
12. Suprunova, E. (2018). Transformation of new types accounting in the context of globalization and digitalization of the economy. *International Accounting*. Vol. 21 issue 8. P. 870–886. Retrieved from: <https://doi.org/10.24891/ia.21.8.870>
13. Hall, M., O'Dwyer, B. (2017). Accounting, non-governmental organizations and civil society: *The importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society*. Vol. 63. P. 1–5. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.11.001>

14. Хэндриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф. Теория бухгалтерского учёта: пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 1997. 576 с.
15. International accounting standart. URL: <http://www.eifrs. Ifrs.org/>

REFERENCES

1. Bondar, M. I. (2008). *Investycyjna diyalnist: metodyka ta organizaciya obliku i kontrolyu* [Investment activity: accounting and control methodology and organization: monograph]. Kyiv. KNEU. 256 p. [in Ukrainian].
2. Butynec, F. F. (2002). *Organizaciya buxgalterskogo obliku* [Organization of accounting: a textbook]. Zhytomyr. Ruta. 592 p. [in Ukrainian].
3. Golov, S. F. (2004). *Buxgalterskyj oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnymy standartamy* [Accounting and Financial Reporting by International Standards: Study-Practice. tool]. Kyiv: Libra. 880 p. [in Ukrainian].
4. Dyba, V. M. (2008). *Oblik ta analiz neoborotnyx aktyviv* [Accounting and analysis of fixed assets: monograph]. Kyiv. KNEU. 228 p. [in Ukrainian].
5. Izmaylov, Ya. O. (2009). *Oblik i analiz kapitalnyx investycij: organizaciya i metodyka (na materialax girnycho-zbagachuvalnyx pidpryyemstv)*. [Accounting and analysis of capital investments: organization and methodology (on materials of mining and concentrating enterprises)] dissertation PhD. 08.06.04. Kyiv. 177 p. [in Ukrainian].
6. Kuzhelnyj, M. V. (2010). *Organizaciya obliku* [Accounting organization: a textbook]. Kyiv. Centr uchbovoyi literatury – Center for Educational Literature. 352 p. [in Ukrainian].
7. Kuzjminskyj, Jurij. (2017). *Oblikovo-analitychni mozhlyvosti systemy bukhgaltersjkoj (finansovoj) obliku v zabezpechenni upravlinnja ryzykamy* [Accounting and analytical capabilities of the system of accounting (financial) accounting in the provision of risk management]. Kyjiv: KNEU, 2017. 30–33 p. [in Ukrainian].
8. Svirko, S. (2014). Modernization of budget accounting as an instrument for the successful integration of the national economy into the world economy. *Actual problems of the economy*. Vol. 5 (155). P. 478–484. [in Ukrainian].
9. Sopko, Vasylyj. (2000). *Bukhghaltersjkyj oblik: Navch. posibnyk* [Accounting: Teaching manual]. Kyjiv: KNEU. 578 p. [in Ukrainian].
10. Storozhuk, T. M. (2015). *Oblikova politika pidpryemstva* [Company accounting policy]. Irpin: Nacionalnij universitet DPS Ukrayini. 240 p. [in Ukrainian].
11. Bebbington, J., Russell, S., Thomson, I. (2017). Accounting and sustainable development: Reflections and propositions. *Critical Perspectives on Accounting*. Vol. 48. P. 21–34. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2017.06.002> [in Eng.].
12. Suprunova, E. (2018). Transformation of new types accounting in the context of globalization and digitalization of the economy. *International Accounting*. Vol. 21 issue 8. P. 870–886. Retrieved from: <https://doi.org/10.24891/ia.21.8.870> [in Eng.].
13. Hall, M., O'Dwyer, B. (2017). Accounting, non-governmental organizations and civil society: *The importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society*. Vol. 63. P. 1–5. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.11.001> [in Eng.].
14. Hendricksen E. & Van Breda M. (1997). *Accounting Theory*. Moscow: Finance and Statistics, 576 p. [in Rus.].
15. International accounting standart. URL: <http://www.eifrs. Ifrs.org/>

Volodymyr M. Kraevsky, DSc (Economics), Professor, University of the State Tax Service of Ukraine;

Kateryna S. Pinchuk, Postgraduate student, University of the State Tax Service of Ukraine

Improvement of Management Accounting and Internal Economic Control in Construction

Each construction company, structural unit must have complete information on the level and structure of current costs of production of construction products. In these conditions, there is a need for further improvement of the system of management accounting and internal control of the completed construction works in construction.

Improvement of economic work at construction enterprises, savings of material, labor and financial resources depend to a large extent on the qualitative organization of management accounting and, in particular, on the proper organization of cost accounting and costing of products (works, services). Meanwhile, the level of accounting organization is still lagging behind the level of production development. This backlog is caused by the presence of a number of shortcomings in the current system of production accounting at construction enterprises. The main ones are: mismatch accounting of production organization and technology; lack of scientifically substantiated cost standards; imperfection of normative acts regulating cost composition and accounting system; unreasonableness of the choice of a variant of keeping of the cost accounting and costing of production etc.

The purpose of the article is to investigate the existing problems and to improve the organizational and methodological aspects of management accounting and internal control in construction.

In the course of the research the following methods were used: dialectical, generalization, comparison, system analysis, observation of economic activity, graphic, etc.

It is proved that properly regulated organization and high quality methodological support of management accounting and internal economic control will ensure reliable receipt of information for making management decisions, effective management and identifying reserves in construction. It is substantiated that the method of management accounting and in-house construction and assembly works depends on organizational and economic forms of the process of construction production, a large number of participants, the process of construction production and the natural conditions.

The application of a systematic approach to improve management accounting and internal control in construction will allow: to synchronize the work of accounting, analytical, forecasting, control and management units throughout the chain of justification and decision making; establish quality control over compliance with contractual obligations, by facilitating access to the required accounting and analytical information with the proper degree of certainty; respond promptly to critical deviations in the conditions and consequences of the economic activity of the construction company; prevent unforeseen failures and errors in the construction process.

Key words: managerial accounting, internal control, accountant, controller, construction and installation work, construction.

Стаття надійшла до редакції 13 квітня 2020 року

УКД 336.711

JEL E52

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.108-116

В. А. Ліщенко,
Університет ДФС України
e-mail: l.v.a.05.94@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-7345-3751

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті досліджено теоретичні основи грошово-кредитного регулювання економічного зростання. Визначено сутність, мету, завдання та цілі грошово-кредитного регулювання економічного зростання. Розглянуто стратегічні, проміжні та тактичні цілі грошово-кредитної політики, яка формує заходи грошово-кредитного регулювання. Обґрунтовано та проаналізовано значення інструментів грошово-кредитної політики, яка формує цілі для грошово-кредитного регулювання, спрямованого на економічне зростання.

Ключові слова: Національний банк України, грошово-кредитне регулювання, грошово-кредитна політика, центральний банк, економічне зростання, мета та інструменти грошово-кредитного регулювання.

В. А. Лищенко. Теоретические основы денежно-кредитного регулирования экономического роста

В статье исследованы теоретические основы денежно-кредитного регулирования экономического роста. Определена сущность, цели, задачи и цели денежно-кредитного регулирования экономического роста. Рассмотрены стратегические, промежуточные и тактические цели денежно-кредитной политики, формирует меры денежно-кредитного регулирования. Обосновано и проанализировано значение инструментов денежно-кредитной политики, формирует цели для денежно-кредитного регулирования, направленного на экономический рост.

Ключевые слова: Национальный банк Украины, денежно-кредитное регулирование, денежно-кредитная политика, центральный банк, экономический рост, цели и инструменты денежно-кредитного регулирования.

Мета та завдання дослідження полягають у розгляді теоретичних основ грошово-кредитного регулювання економічного зростання, визначенні його цілей і завдань, а також у дослідженні інструментарію грошово-кредитної політики центрального банку та її реалізації.

Постановка проблеми. У системі важелів, що стимулюють економічне зростання в країні, провідна роль належить грошово-кредитному регулюванню. Дослідження завдань, цілей та інструментів грошово-кредитного регулювання, якими користується

у своїй практичній діяльності центральний банк, на сучасному етапі є надзвичайно актуальним. Це пов'язано з непростими умовами функціонування національної економіки на етапі прояву кризових явищ, обмеженим припливом інвестицій на внутрішній ринок та суттєвим дефіцитом державного бюджету. Зазначені виклики актуалізують проблематику ефективності економічної політики держави в цілому, при цьому особливе значення повинно бути приділено грошово-кредитному регулюванню (далі – ГКР).

Грошово-кредитне регулювання НБУ спроможне здійснювати вплив на велику кількість економічних процесів. У першу чергу, це низький рівень інфляції, обумовлений пропозицією грошей; збереження купівельної спроможності курсу національної валюти та ефективна банківська діяльність, що є локомотивом економічного зростання. Основним напрямом грошово-кредитної (монетарної) політики окреслюється основна діяльність та підтримку цінової стабільності та економічного зростання в цілому. У всіх зазначених напрямках спостерігаються як позитивні, так і дискусійні аспекти, які не розкриті повністю та потребують вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних основ ГКР економічного зростання здійснили українські та зарубіжні науковці, зокрема: В. Базилевич, О. Береславська, М. Бурда, О. Дзюблюк, Дж. Кейнс, В. Козюк, Ф. Мишкін, А. Мороз, П. Нікіфоров, Дж. Робінсон, М. Савлук, В. Стельмах, М. Фрідмен, Дж. Хікс В. Ющенко та інші. Проте, незважаючи на наявність напрацювань за цим напрямом, варто зазначити, що у більшості з них недостатньо розглянуті теоретичні засади грошово-кредитного регулювання економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Грошово-кредитне регулювання економічного зростання відіграє важливу роль для кожної країни, оскільки через регулювання грошової пропозиції воно спрямовується на забезпечення ефективного функціонування економіки, основними цілями якої є цінова та курсова стабільність, зростання ВВП та добробуту громадян, забезпечення зайнятості, збалансування платіжного балансу тощо.

На початку XX ст. регулювання економіки держави перебуває не в тіні економічного регулювання, що нині є одним з важливих факторів державного впливу на економіку. Основна ціль трактується як подолання інфляції та допомоги економіці працювати на повну потужність, цей вид регулювання називається антиінфляційним та показує, що ГКР пов'язане з монетарною політикою.

Розглянемо та проаналізуємо основні підходи до визначення поняття «грошово-кредитне регулювання».

Склад науковців «Енциклопедія банківської справи України», яку очолює В. С. Стельмах, прирівнюють ГКР з регулюванням грошового обігу та розглядають його як «систему заходів, які реалізують з метою підтримання сталості грошового обігу, стримування інфляції, стабільності національної грошової одиниці, гнучкого забезпечення грошима потреб сфери обігу» [7, с. 98].

В окремих дослідженнях, наприклад у роботі А. Даниленко та О. Береславської, грошово-кредитне регулювання наводиться як один з механізмів державного регулювання економіки, спрямований на зміну фінансових параметрів (грошової маси, відсоткових ставок), що впливають на стан попиту і пропозиції на грошовому ринку, та на розвиток реальних економічних процесів [2, с. 211].

Автори В. Стельмах, Н. Гребеник, В. Міщенко трактують ГКР як систему заходів у галузі грошового обігу та кредиту, які направлені на підтримання економічного зростання,

вирівнювання платіжного балансу, забезпечення зайнятості, стримування негативних процесів в економіці [4, с. 138].

Проаналізувавши дослідження та публікації, присвячені проблемам ГКР економіки, можна дійти висновку, що не тільки більшість науковців та практиків, але і Національний банк України, ототожнює з грошово-кредитною політикою ГКР, а разом з тим ототожнює їх методи, інструменти та механізми.

Уточнюючи сутність грошово-кредитного регулювання, пропонуємо розуміти його як один з ключових елементів державного регулювання економіки, в межах якого вплив держави на економічне зростання монетарними інструментами поширюється через банківський, корпоративний сектори і сектор домогосподарств за допомогою монетарного трансмісійного механізму.

Вважаємо, що грошово-кредитне регулювання створює фундаментальний базис впливу держави на грошовий ринок, формуючи стратегію, ключові вектори та напрями. На нашу думку, узгодженість і цілеспрямованість дії монетарних інструментів забезпечується через їх спільне та синхронізоване використання в межах відповідної грошово-кредитної політики, яка, у свою чергу, розкриває тактику впливу держави на грошовий ринок, формує коротко- й середньострокові цілі та пріоритети грошово-кредитного регулювання, а також визначає способи і терміни досягнення поставлених цілей за допомогою засобів такої політики монетарних інструментів.

Грошово-кредитне регулювання здійснюється центральним банком країни в Україні – Національним банком України (далі – НБУ). Воно є складовою економічної політики держави і частиною загальнодержавної стратегії, орієнтири якої ґрунтуються на основних фактичних і прогнозних критеріях, а також макроекономічних показниках економічного та соціального стану країни, що розробляються Кабінетом Міністрів України. У цьому контексті доречно нагадати, що Рада НБУ щороку до 15 вересня має розробити та подати на розгляд Верховній Раді України «Основні засади грошово-кредитної політики», які є основним документом не тільки для Національного банку України, а й держави в цілому [6].

ГКР є інструментом реалізації грошово-кредитної політики і в умовах спаду виробництва покликане стимулювати ділову активність, а в умовах «перегріву» економіки – пригнічувати процеси, що сприяють її розвитку. З практичної точки зору, ГКР спрямоване на покращення грошової пропозиції у періоди спаду обсягів виробництва для заохочення видатків і відповідного зменшення такої пропозиції грошей у періоди розширення ділового циклу з метою зменшення видатків. Варто зазначити, що грошово-кредитне регулювання направлене на покращення умов для постійного економічного зростання шляхом покращення економічних показників у разі змін ділового циклу. Основним об'єктом ГКР є пропозиція грошей за допомогою певного регулювання, яке створюється на умовах підтримання стабільності цін та досягнення стабільного економічного зростання держави.

Основною метою грошово-кредитного регулювання є економічне зростання, яке також передбачає ступінь розвитку банківської системи внаслідок удосконалення її структури і технологій протягом певного часу, що знаходить прояв у позитивній динаміці ключових показників національних та міжнародних рахунків і соціально-економічних стандартів.

До основних завдань грошово-кредитного регулювання економічного зростання варто віднести:

- забезпечення стабільності курсової динаміки грошової одиниці;
- підтримка стабільності в економіці держави;

- збереження купівельної спроможності грошей;
- зниження темпів інфляції [1, с. 89].

З огляду на завдання ГКР економічного зростання формуються цілі Національного банку України, які проявляються в його грошово-кредитній політиці. Отже, заключна мета ГКР економічного зростання НБУ відповідає ключовим цілям економічної політики держави. Це означає, що НБУ, будучи основним центральним органом держави з проведення політики грошової пропозиції, формує цілі для інших політик країни, таких як бюджетна, податкова, боргова, інвестиційна, соціальна тощо.

Оскільки грошово-кредитне регулювання є методом реалізації грошово-кредитної політики центрального банку, його цілі збігаються з метою останньої. Узагальнення наукових досліджень показує, що цілі грошово-кредитної політики можна поділити на три групи: стратегічні, проміжні, тактичні (рис. 1).

Рис. 1. Цілі грошово-кредитної політики

Джерело: побудовано автором.

Стратегічні цілі грошово-кредитної політики (далі – ГКП) Національного банку України повинні збігатися з цілями економічної діяльності держави. Разом досягнути усіх стратегічних цілей важко або неможливо, тому що певні з них є суперечливими. Зокрема, наміри Національного банку України стосовно зменшення негативного сальдо платіжного балансу можуть негативно відбитися на довготривалому напрямі розвитку сукупного попиту. Крім того, діяльність центральних банків зі здійснення операцій з цінними паперами можуть мати негативний вплив на обсяги кредитування економіки.

Суперечність між стратегічними цілями ставить Національний банк України та керівні органи влади у здійсненні ГКП перед проблемою вибору. Залежно від політичної та економічної ситуації в державах пріоритети можуть приділятися певним цілям. У зв'язку з цим НБУ обирає залежно від певної економічної ситуації одну із стратегічних цілей. Нею більшою мірою є стабілізація цін (чи встановлення контролю за інфляцією), оскільки саме вона найбільше відповідає основній миті Національного банку України – підтримувати стабільність національних грошей. Через необхідність реалізації цієї цілі НБУ приймає заходи для реалізації та інших стратегічних цілей [7, с. 99].

Формування «Основних засад грошово-кредитної політики» передбачає також встановлення проміжних цілей. Потреба у визначенні проміжних цілей ґрунтується на твердженні, що для Національного банку України досягнення стратегічних цілей є доволі важким завданням; для передавання імпульсів грошово-кредитної діяльності до досягнення її кінцевих цілей потрібний певний час. Через це оцінка результативності заходів грошово-кредитної політики під час розгляду її стратегічних цілей може бути віддалена від реальних процесів у грошово-кредитній сфері. Отже, проміжними цілями грошово-кредитної політики є такі цілі, через які є можливість досягати стратегічні цілі.

Функціонування економіки на ринкових засадах передбачає перехід до економічних методів управління, складовими яких є різноманітні фінансово-кредитні інструменти та важелі. Це посилює роль банків у розбудові ефективної ринкової моделі економіки України і висуває на перший план потребу у проведенні широких трансформацій у банківській системі й створення цілісного механізму ГКР економічного зростання.

Щодо інструментів ГКП, що використовуються НБУ у його практичній діяльності, то вони визначені у ст. 25 Закону України «Про Національний банк України». Згідно з редакцією закону «Інструменти грошово-кредитної політики – це тісно пов’язані з цільовими орієнтирами грошово-кредитної політики показники, що знаходяться в сфері дії Національного банку як орган ГКР, величина яких може бути достатньо швидко скоригована» [6].

До цього визначення додамо, що інструменти грошово-кредитної діяльності – це пені регулятивні заходи, що перебувають у розпорядженні НБУ, невимуснено контролюються та використання яких має вплив на основні напрями грошово-кредитної політики. Рисою інструментів грошово-кредитної політики є те, що, використовуючи їх, НБУ має вплив на процеси, які відбуваються не тільки в грошовому секторі економіки, а й у інших відповідних секторах.

Загалом інструменти ГКП можна поділити на дві групи (рис. 2).

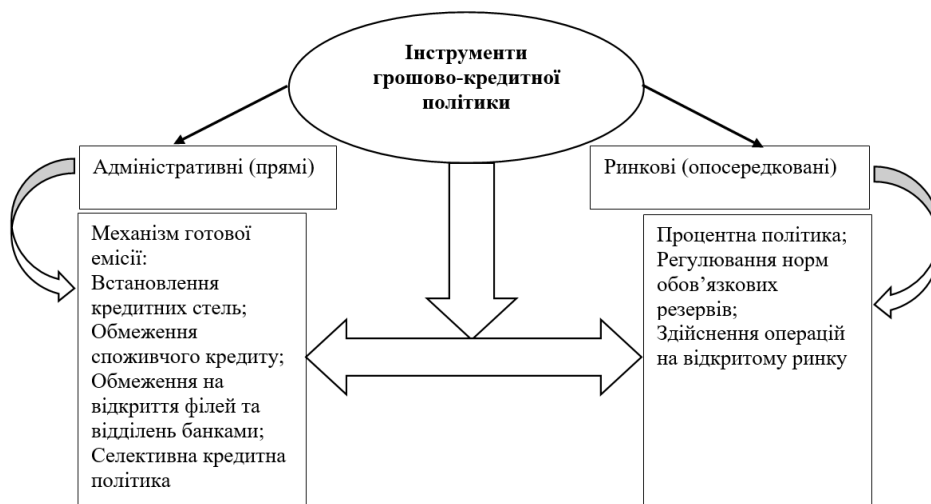

Рис. 2. Інструменти грошово-кредитної політики

Джерело: складено автором.

Адміністративні (прямі) інструменти ГКП та регулювання НБУ проявляються у формі директив, вказівок, постанов банку і спрямовані на обмеження сфери діяльності кредитних установ щодо формування пропозиції грошей. До них варто віднести такі:

- встановлення ліміту рівня відсоткових ставок за кредитами;
- обмеження обсягів кредитів, що видаються кредитним організаціям;
- відбір певних інструментів кредитної політики, яка здійснюється методом встановлення кількісних параметрів на кредити, що направляються в основні галузі економіки;
- відкриття кредитних організацій, які проводять кредитування пріоритетних галузей за прийнятними відсотковими ставками;
- портфельні обмеження, що передбачають нав'язування кредитним установам операцій з купівлі державних цінних паперів+;
- валютні обмеження, що включають обов'язковий продаж частини валютної виручки центральному банку за офіційним курсом, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, обмеження операцій кредитних організацій з купівлі-продажу валюти на внутрішньому ринку та ін. [2, с. 278].

Під ринковими (економічними) інструментами розуміють сукупність дій та способів впливу Національного банку України на грошовому ринку шляхом формування певних умов діяльності для кредитних установ. Ринкові інструменти є більш гнучкими та опосередкованими порівняно з інструментами прямого впливу, саме тому спостерігається поширеність переходу НБУ до збільшеного використання ринкових інструментів [4].

До економічних (ринкових) інструментів ГКП відносять:

- регулювання норм та визначення обов'язкових резервів для банків;
- рефінансування банків;
- управління золотовалютними резервами;
- процентну політику;
- регулювання експорту та імпорту грошових коштів;
- операції на відкритому ринку з цінними паперами, а також з казначейськими зобов'язаннями на відкритому ринку;
- валютні інтервенції;
- емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними [8].

Відбір інструментів грошово-кредитної політики, які використовує НБУ, досить великий. Використання інструментів залежить від спрямованості економічної політики держави, ступеня її відкритості, рівня розвитку грошового ринку, особливостей національної банківської системи, традицій та конкретних ситуацій в інших сферах економіки.

Узагальнення підходів науковців щодо існування спектра інструментів ГКП дозволило виокремити певні класифікаційні ознаки, за якими їх можна класифікувати. Так, за формою впливу на грошовий ринок інструменти грошово-кредитної політики поділяються на інструменти прямої дії (адміністративні) та опосередкованої, непрямой дії (ринкові). Характеристику цих інструментів було розглянуто вище.

За характером впливу на грошову пропозицію інструменти поділяються на кількісні та якісні. За допомогою використання кількісних інструментів відбувається вплив на стан кредитних можливостей банків, а отже, і на грошовий обіг у цілому. Якісні інструменти являють собою варіант прямого регулювання якісного параметра ринку, зокрема вартості банківських кредитів [5, с. 45].

За термінами впливу інструменти грошово-кредитної діяльності розподіляються на довгострокові (реалізація займає більше одного року) і короткострокові, що застосовуються відповідно до завдань реалізації найближчих і перспективних цілей цієї політики.

Не вдаючись до аналізу практики використання інструментів ГКП, яка реалізується через ГКР, зазначимо, що, оцінюючи в цілому їх ефективність у фазах ділового циклу, варто наголосити, що всі вони були спрямовані на зростання економіки і підвищення добробуту громадян. Але, як показують дослідження, в окремі періоди інструменти грошово-кредитного регулювання мали низьку ефективність, що було зумовлено недостатньо глибоким рівнем проведення структурних економічних реформ в Україні, відсутністю незалежності НБУ, слабкою банківською системою [3, с. 141].

Висновки. Грошово-кредитне регулювання – важлива складова частина державного регулювання економіки для забезпечення стабільного розвитку країни та грошової одиниці. Діяльність Національного банку України значною мірою впливає на стабільність грошової системи, національної грошової одиниці та надійність банківських установ, що певною мірою визначає ефективність функціонування всієї національної економіки.

Грошово-кредитне регулювання економічного зростання займає надзвичайно важливе місце у державному регулюванні економічних процесів у країні. Воно спрямоване на забезпечення постійного розвитку країни шляхом формування та реалізації стратегічних цілей, основними серед яких є грошова стабільність, зростання ВВП, збалансування платіжного балансу, стабільність динаміки обмінного курсу національної грошової одиниці, забезпечення зайнятості, зростання добробуту населення тощо.

Грошово-кредитне регулювання економічного зростання реалізується через сукупність заходів, форм, методів і важелів державного впливу на грошову пропозицію та діяльність кредитних установ. Завдання грошово-кредитної політики та регулювання спрямовані на створення умов, за яких економічні агенти, реалізуючи свободу вибору, здійснювали б свою діяльність, адекватну стратегічним цілям економічної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: Карт-бланш, 2007. 393 с.
2. Банківська система: навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Береславської. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. 485 с.
3. Береславська О. І. Монетарні важелі регулювання економічного циклу. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ, 2016. С. 135–165.
4. Дзюблюк О. В., Адамик Б. П., Баянт Г. Р. та ін. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 530 с.
5. Гудзовата О. О. Обґрунтування методів, інструментів та засобів державного регулювання в грошово-кредитній сфері в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Причорноморські економічні студії*. Одеса, 2018. № 32. С. 43–47.
6. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

7. Труш І. Є. Грошово-кредитний механізм у системі державного регулювання економіки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 2 (46). С. 97–102.

8. Чистов С. М. Фінансово-бюджетна та грошово-кредитна політика. *Українська електронна бібліотека*. URL: <http://libr.org.ua/book/95/2721.html>

REFERENCES

1. Adamik, B. P. (2007). Tsentralniy bank i groshovo-kreditna politika [Central bank and monetary policy]. Ternopil: Kart-blansh.

2. Bereslavska, O. I. and other. (2018). Bankivska sistema [Banking system] (ed. by O. I. Bereslavska). Irpin: Universytet DFS Ukrainy.

3. Bereslavska, O. I. (2016). Monetarni vazheli reguluyuvannya ekonomichnogo tsiklu [Monetary levers of economic cycle regulation]. In Finansova infrastruktura Ukrainy: stan, problemi ta perspektivi rozvitu (ed. by V. Oparina & V. Fedosova) (pp. 135–165). Kyiv: KNEU.

4. Dzyublyuk, O. V., Adamik, B. P., Balyant, G. R. and other. (2014). Groshovo-kreditne reguluyuvannya u mehanizmi zabezpechennya makroekonomichnoyi stabilizatsiyi i effektivnosti funktsionuvannya bankivskoyi sistemi Ukraini [Monetary regulation in the mechanism of macroeconomic stabilization and efficiency of the banking system of Ukraine] (ed. by O. V. Dzyublyuk). Ternopil: TNEU.

5. Gudzovata, O. O. (2018). Obgruntuvannya metodiv, instrumentiv ta zasobiv derzhavnogo reguluyuvannya v groshovo-kreditniy sferi v sistemi zabezpechennya finansovoyi bezpeki derzhavi [The rationale of methods, instruments and means of governmental regulation in the money-credit sphere in the system of provision of financial safety of the state]. *Prichornomorski ekonomichni studiyi*, (32), 43–47.

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy [About the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

7. Trush, I. E. (2015). Groshovo-kreditniy mehanizm u sistemі derzhavnogo reguluyuvannya ekonomiki [Monetary mechanisms in the state regulation of economy]. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo universitetu. Seriya «Ekononika»*, (2 (46)), 97–102.

8. Chistov, S. M. Finansovo-byudzhetna ta groshovo-kreditna politika [Financial and budgetary and monetary policy]. *Ukrainska elektronna biblioteka*. URL: <http://libr.org.ua/book/95/2721.html>

Victoria A. Lishchenko, University of the State Fiscal Service of Ukraine Theoretical Fundamentals of Cash and Credit Regulation of Economic Growth

The problem of theoretical bases of monetary regulation of economic growth is investigated in the article. In the system of levers that stimulate economic growth in the country, the leading role belongs to monetary regulation. The study of tasks, goals and instruments of monetary regulation, which are used in their practice by the central bank, at the present stage is extremely relevant.

The purpose of the article was to consider the theoretical foundations of monetary regulation of economic growth, to determine its goals and objectives, as well as to study the instruments of monetary policy of the central bank and its implementation.

The following methods were used in the study, namely: scientific-theoretical and analytical (in determining views on monetary regulation and monetary policy goals, as well as in studying the current state of monetary policy and monetary regulation in Ukraine); abstraction and logical interpretation (specification of the main categories of research); system-structural method (when developing proposals for improving monetary regulation of economic development of the banking system of Ukraine, determining the prospects for its development and directions of their implementation in the context of economic growth).

The results of the study substantiate and analyze the importance of monetary policy instruments that form the goals of monetary regulation aimed at economic growth.

Monetary regulation of economic growth occupies an extremely important place in the state regulation of economic processes in the country. It is aimed at ensuring the sustainable development of the country through the formation and implementation of strategic goals, the main of which are monetary stability, GDP growth, balance of payments, stability of the exchange rate of the national currency, employment, welfare and more.

Key words: *National Bank of Ukraine, monetary regulation, monetary policy, central bank, economic growth, whole and instruments of monetary regulation.*

Стаття надійшла до редакції 7 травня 2020 року

УДК 336.02
JEL E42, O23, O30
DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.117-126

В. А. Новицький,
к.е.н.,
Університет ДФС України
e-mail: vitnov11@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4072-6941

ПОДАТКОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ FINTECH-ІННОВАЦІЙ У ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ

Статтю присвячено аналізу особливостей податкового стимулювання FinTech-інновацій у платіжних системах залежно від етапу життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту. Виділено основні форми FinTech-інновацій у платіжних системах. Адаптовано загальну теорію етапів життєвого циклу товару до життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту у платіжних системах. Розглянуто необхідність і доцільність податкового стимулювання FinTech-інновацій та основні інструменти податкового стимулювання FinTech-інновацій у платіжних системах залежно від етапу життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту та типу самого продукту.

Ключові слова: FinTech, фінансові інновації, податкове стимулювання, життєвий цикл інновацій, платіжна система.

В. А. Новицкий. Налоговое стимулирование FinTech-инноваций в платежных системах

Статья посвящена анализу особенностей налогового стимулирования FinTech-инноваций платежных систем в зависимости от этапа жизненного цикла инновационного FinTech-продукта. Выделены основные формы FinTech-инноваций платежных систем. Адаптировано общую теорию этапов жизненного цикла товара к жизненному циклу инновационного FinTech-продукта для платежных систем. Рассмотрена необходимость и целесообразность налогового стимулирования FinTech-инноваций и основные инструменты налогового стимулирования FinTech-инноваций в сфере платежных систем в зависимости от этапа жизненного цикла инновационного FinTech-продукта и типа самого продукта.

Ключевые слова: FinTech, финансовые инновации, налоговое стимулирование, жизненный цикл инноваций, платежная система.

Основними цілями статті визначено модифікацію загальних положень про життєвий цикл продукту до параметрів фінансових інновацій для платіжних систем та аналіз можливості застосування окремих інструментів податкового стимулювання розвитку FinTech-інновацій у платіжних системах на окремих етапах їх життєвого циклу.

Постановка проблеми. Платіжні системи є одним із ключових елементів сучасної фінансової системи держави, оскільки саме за допомогою платіжних систем обслуговується більшість фінансових операцій, забезпечується своєчасне виконання фінансових

доручень, проводиться оплата товарів і послуг фізичними і юридичними особами. Однак процес інноватизації платіжних систем залишається недостатньо дослідженим з наукової точки зору, оскільки відсутні дослідження ряду аспектів інноватизації платіжних систем, а саме: сутності форм та параметрів інноватизації платіжних систем; життєвого циклу інноваційних FinTech-продуктів у платіжних системах тощо. Водночас у сучасних умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, карантинних обмежень та інших особливих факторів впливу викликає інтерес питання можливості податкового стимулювання FinTech-інноватизації платіжних систем у розрізі поетапності й ефективності застосування такого податкового стимулювання, що корелює із заявами урядовців про необхідність податкового стимулювання усіх галузей економіки для їх післякарантинного відновлення. Вирішення цієї проблеми й обумовило тематику проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, висвітлена у статті, є доволі новою, оскільки безпосередніх досліджень аналогічної природи не проводилось. Однак окремі питання, з яких вона складається, активно досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Так, проблематиці модифікації системи етапів життєвого циклу товару до конкретних товарів, послуг, продуктів тощо присвячено праці таких учених, як А. Дзюбіна [3], Л. Кизим [4], Л. Касьянкової [4], Ю. Мазура [7], Ю. Мискіна [8] та інших. Механізми податкового стимулювання досліджувались у працях З. Варналія [1], Л. Васільєвої [2], В. Диби [10], І. Крисоватого [5], І. Луніної [6], С. Онишко [11], В. Парнюка [10] та інших. Поєднання теоретичних, методологічних та практичних результатів досліджень перелічених учених дозволяє всесторонньо підійти до вирішення поставленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток фінансових та нефінансових корпорацій є одним з базових напрямів розвитку як фінансової системи, так і економіки України в цілому.

У загальному визначенні фінансові інновації, або FinTech-інновації, дають змогу розвивати існуючі банківські технології, проводити адаптацію для окремих категорій інвесторів і споживачів у частині співвідношення ризиковості та прибутковості, підвищувати ефективність існуючих платіжних систем, розробляти й імплементувати нові форми платіжних системи в умовах нестабільного світового та національного фінансового середовища.

Для розуміння сутності FinTech-інновацій у сфері платіжних систем важливо, в першу чергу, розібратися із загальними складовими платіжної системи. На сьогодні платіжна система являє собою спеціальну електронну систему, яка об'єднує у комплексну мережу значну кількість структурних елементів, які можна об'єднати у такі групи: функціональне ядро, архів, периферія та система взаємозв'язку елементів. Периферія представлена найчастіше офлайн- та онлайн-терміналами здійснення платіжних операцій, причому одночасна наявність обох видів терміналів не є обов'язковою, оскільки, наприклад, у криптовалютних платіжних систем відсутні офлайн-термінали як клас. Офлайн-термінали можуть бути представлені широким спектром технічних пристроїв, серед яких платіжні кіоски, каси в банках, платіжні термінали, спеціалізовані передплачені електронні гаманці тощо. Вони дозволяють здійснити платіжну операцію за участі готівкових коштів або їх електронного аналога. Онлайн-термінали представлено у вигляді інтернет-банкінгу, спеціальних цифрових гаманців та спеціальних електронних платіжних сервісів. Архів являє собою відокремлене сховище, у якому зберігається історія про усі операції користувача

з включенням інформації про час, місце, суму, залучених контрагентів, нараховані комісії тощо. Функціональне ядро є найважливішою складовою платіжної системи, оскільки забезпечує виконання тих операцій, які надходять до нього від периферії. Серед важливих внутрішніх компонентів функціонального ядра відмітимо модуль клірингу, модуль безпосередніх платіжних операцій, модуль довгострокових платіжних операцій, модуль короткотермінового зберігання інформації, криптографічний модуль, модуль обробки операцій інтернет-банкінгу, модуль внутрішнього зв'язку та модуль зовнішнього зв'язку. Система взаємозв'язку елементів представлена різними системами передачі даних для забезпечення передачі даних між усіма структурними елементами, серед яких системи дротового зв'язку (телеграф, телефон, Інтернет тощо) та бездротового зв'язку (мобільні мережі, радіомережі, інші мережі передачі даних як на надкороткі, так і надвеликі відстані).

З огляду на структуру сучасної платіжної системи FinTech-інновації можуть набувати таких форм:

- апгрейд-модулі;
- інноваційні сервіси;
- базисний FinTech;
- структурний FinTech;
- FinTech-діджиталізація;
- FinTech-екосистема.

Водночас якщо розглядати особливості кожної із наведених форм, то умовам інноваційного FinTech-продукту відповідають тільки перші два пункти, а саме апгрейд-модулі та інноваційні сервіси, оскільки решта форм орієнтовані на створення фреймворку для будовування апгрейд-модулів та інноваційних послуг у сучасні платіжні системи.

Відповідно до досліджень Н. Кизим у цілому у життєвому циклі інноваційного продукту виділяють такі етапи:

- фундаментальні науково-дослідні роботи;
- прикладні НДР;
- дослідно-конструкторські роботи (ДКР);
- впровадження інновації;
- споживання інновації (зростання, уповільнене зростання, спад, ліквідація) [4].

Виокремлення наведених стадій на основі співвідношення прибутків та вкладених коштів на кожному етапі життєвого циклу інноваційного продукту представлено на рис. 1.

Якщо ж врахувати специфіку структури платіжної системи та форм FinTech-інновацій, які досліджено, то стадії життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжної системи матимуть такий вигляд:

1. Аналіз перспектив (виникнення інноваційної ідеї).
2. Прикладні дослідження.
3. Інвестиційний прогноз.
3. Пілотний інноваційний FinTech-продукт.
4. Впровадження інноваційного FinTech-продукту.
5. Використання інноваційного FinTech-продукту.
6. Ліквідація інноваційного FinTech-продукту.

Як видно, життєвий цикл інноваційного FinTech-продукту у платіжних системах для форм «апгрейд-модулі» та «інноваційні сервіси» не містить фундаментальних та дослідно-конструкторських робіт, що пов'язано із специфікою таких інноваційних продуктів, а

саме тим, що вони є сплавом декількох новітніх технологій і їх можна характеризувати як побічний продукт цих технологій. Так, наприклад, апгрейд-модуль на оптимізацію часу доступу функціонального ядра до архіву може базуватись як на оптимізації механізмів індексування даних (software) або на оновленні серверної складової системи внутрішнього зв'язку (hardware). Як видно, у другому випадку фінансова компанія купує готовий інноваційний продукт (наприклад, комплект нових серверів), який було розроблено для загальних цілей, однією (однак не основною) з яких є пришвидшення обробки великих масивів даних. Аналогічно з інноваційними сервісами, як «оплата товарів і послуг через месенджер», який на сьогодні є надзвичайно популярним в азійських країнах. Цей інноваційний сервіс побудований на ідеї спрощення грошового обороту та зниження кількості технічних пристроїв, необхідних для проведення фінансових транзакцій. Сутність його функціонування полягає в тому, що на основі використання існуючих програмних інструментів (типу месенджер та клієнт-банк) надається інноваційна послуга за їх синхронізацією та можливістю переказу коштів з одного рахунку на інший за допомогою спеціальних «токенів», які генеруються, власне, месенджером у парі з клієнт-банком. У цьому випадку виконується ряд інноваційних умов, оскільки скорочується час на оплату товарів та послуг, відпадає необхідність реєструвати та підключати спеціальний сервіс на обслуговування платіжного терміналу, суттєво знижуються транзакційні витрати у частині мінімізації сплачених банківських комісій та абонплати за використання платіжного терміналу.

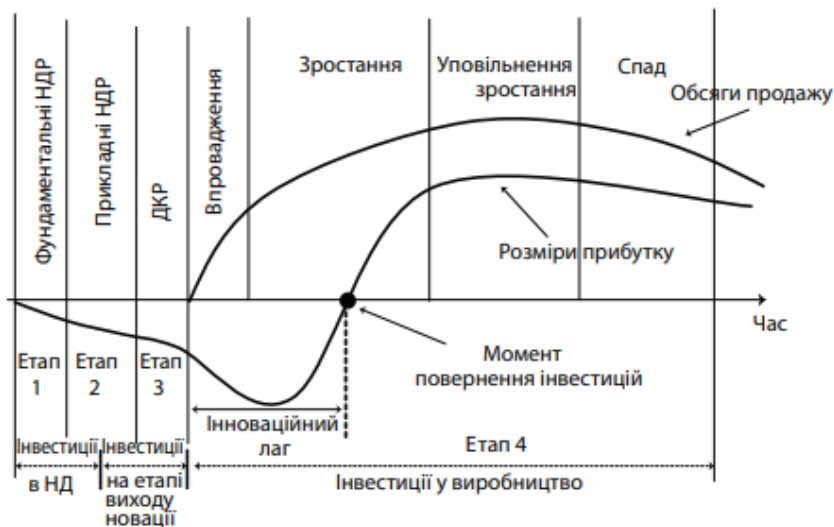

Рис. 1. Основні етапи життєвого циклу інноваційного продукту

Джерело: [4].

Грунтуючись на дослідженнях вітчизняних учених, до інструментів податкового стимулювання інноваційного FinTech-продукту належать прямі та непрямі інструменти [5; 6; 7; 8, 13]. Прямі інструменти ґрунтуються на таргетуванні ставки профільного податку на окремих етапах життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту у платіжних

системах, тоді як непрямі інструменти впливають на супутні параметри податкової системи, а саме на визначення бази оподаткування, можливість відшкодування раніше сплачених податків, цільове використання сплачених податків тощо. Особливістю прямих і непрямих інструментів податкового стимулювання є те, що вони можуть використовуватись одночасно для підсилення позитивних ефектів один одного та для нівелювання негативних, що дозволяє максимізувати позитивний синергетичний ефект податкового стимулювання інноваційного процесу на окремих етапах життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту.

Грунтуючись на розробленому життєвому циклі інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем, вважаємо можливим досягнення основної цілі проведеного дослідження, а саме ідентифікацію окремих інструментів податкового стимулювання FinTech-інновацій для окремих етапів життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем.

Першим етапом життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем визначено аналіз перспектив інноватизації окремих елементів платіжної системи. У цілому цей етап являє собою аналіз існуючих механізмів у високотехнологічних сферах, які можуть бути адаптовані для удосконалення існуючого модуля платіжної системи або створення нового, функціонал якого дозволить покращити один з аспектів функціонування платіжної системи. На цьому етапі пряме податкове стимулювання є неможливим, оскільки жодних практичних кроків до створення будь-якого інноваційного FinTech-продукту ще не зроблено. Однак непряме податкове стимулювання на цьому етапі може відігравати високу роль за рахунок як психологічних, так і фінансово-матеріальних факторів. Психологічні фактори проявляються у тому, що особи або компанії, які створюють ідею інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем, впевнені в тому, що якщо вони зможуть перейти від етапу виникнення ідеї до практичних кроків щодо розробки відповідного інноваційного FinTech-продукту, вони, за умови дотримання певних вимог, зможуть отримати податкове стимулювання. Фінансово-матеріальні фактори представлено можливістю створення спеціального цільового фонду на основі податкових відрахувань, націленого на відбір та фінансово-матеріальну підтримку інноваційних проєктів. Така підтримка може бути у вигляді грантового фінансування, цільового безвідсоткового кредитування, експертної оцінки очікуваного результату, адміністративної підтримки, допомоги у пошуку зовнішніх інвесторів тощо.

Другим етапом життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем визначено прикладні дослідження. Сутність цього етапу полягає у підготовці науково обґрунтованих пропозицій та розробки базових елементів інноваційного FinTech-продукту у сфері платіжних систем. Реалізація цього етапу може проводитися як у спеціалізованих науково-дослідних установах (наприклад, лабораторії штучного інтелекту, аналітичні інститути проблем роботи з BigData тощо), так і у приватних компаніях або окремими дослідниками як їх персональні наукові проєкти. З огляду на широту можливих виконавців, податкове стимулювання FinTech-інновацій може відбуватись різними інструментами. Для спеціалізованих науково-дослідних установ доцільним є запровадження прямих інструментів податкового стимулювання за рахунок зниження базових ставок ключових податків та зборів. На етапі прикладних досліджень найбільш ефективним буде зниження ставок митних платежів і прискорення відшкодування ПДВ за обладнання та витратні матеріали, які використовуються безпосередньо для досліджень за умови заборони продажу

такого обладнання та матеріалів для унеможливлення використання спеціалізованих науково-дослідних установ як елементів схеми незаконного імпорту товарів. Для решти можливих виконавців прикладних досліджень використання прямих інструментів податкового стимулювання є недоцільним через високий ризик корупційної складової. Однак непряме податкове стимулювання є можливим через податкове таргетування для тих приватних компаній, у яких науково-дослідна робота включена у перелік форм їх діяльності. Напрямом таргетування може бути перерахунок податків, отриманих від таких компаній, до фондів ДІФКУ (Український хаб інновацій, Фонд винаходів та корисних моделей тощо).

Етап інвестиційного прогнозу є важливим у життєвому циклі інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем, оскільки дозволяє оцінити практичний рівень ефективності проведених прикладних досліджень, обсяг первинних інвестицій, необхідних для створення функціонального пілотного зразка інноваційного FinTech-продукту та орієнтовне співвідношення між очікуваним прибутком та очікуваними витратами на імплементацію й обслуговування цього інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем. Водночас податкове стимулювання на цьому етапі є неможливим, оскільки навіть за умови залучення сторонніх аналітичних компаній для проведення інвестиційного прогнозу витрати на нього включаються до складу загальних витрат компанії.

Наступним етапом є презентація пілотного проєкту інноваційного FinTech-продукту. На цьому етапі податкове стимулювання також вважаємо недоцільним, оскільки компанія не несе суттєвих інвестиційних витрат та не має прибутків, пов'язаних з інноваційним FinTech-продуктом. Усі потенційні витрати пов'язані з рекламою інноваційного FinTech-продукту у вузькому колі потенційно зацікавлених компаній.

Четвертий етап життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем – це впровадження інноваційного FinTech-продукту у функціонуючу платіжну систему. Реалізація цього етапу життєвого циклу може відбуватися за двома сценаріями. Перший сценарій – це продаж інноваційного FinTech-продукту оператору платіжної системи з повною або частковою передачею прав на використання інноваційного FinTech-продукту. Другий сценарій – це залучення компанії-розробника інноваційного FinTech-продукту як посередника у структурі платіжної системи. Перший сценарій в основному застосовується для інноваційного FinTech-продукту типу «апгрейд-модуль», оскільки він модернізує один з існуючих модулів платіжної системи, додаючи ряд нових функцій або ефективно модернізуючи існуючі, тому логічним є отримання усіх прав на використання такого «апгрейд-модуля» для забезпечення високого рівня стабільності платіжної системи. Другий сценарій застосовується для інноваційних сервісів, оскільки вони вбудовуються у платіжну систему переважно як елементи периферії і співпрацюють з функціональним ядром платіжної системи, не здійснюючи на нього впливу.

Відповідно, у разі застосування першого сценарію податкове стимулювання може проводитись як через прямі, так і непрямі інструменти. Серед прямих інструментів ефективним буде часткове або повне зниження ставки податку на прибуток підприємств для науково-дослідних установ, які є розробниками інноваційного FinTech-продукту і здійснюють його первинний продаж та участь держави як агента-посередника під час продажу інноваційного FinTech-продукту (спеціалізовані державні виставки, державні гарантії для інвесторів, викуп державою інноваційного FinTech-продукту та продаж або передача його іншим установам тощо). Цей варіант найчастіше застосовується для розробки

програмних засобів (software), які використовуються для забезпечення виконання правил, установлених через законодавче поле. Водночас у разі застосування другого сценарію з прямих інструментів найбільш ефективним будуть податкові канікули або короткострокове зниження ставки податку на прибуток, отриманий з використанням інноваційних FinTech-сервісів для платіжних систем. Основна ціль – дати можливість FinTech-компанії показати фінансовий потенціал інноваційного сервісу і дозволити залишити такі інноваційні сервіси зареєстрованими в Україні (оскільки більшість інноваційних сервісів, що розроблені в Україні, через різні умовно легальні механізми виводяться до країн з низьким рівнем податкового навантаження або суттєвими податковими чи суміжними пільгами), що навіть у середньостроковій перспективі призведе до зростання податкового потенціалу інноваційних сервісів.

Наступний етап життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем належить до використання інноваційного FinTech-продукту. На цьому етапі обсяг додаткових інвестицій є незначним і орієнтований на утримання прибутку на стабільному рівні через проведення модернізацій базового інноваційного FinTech-продукту з метою усунення незначних недоліків або проблем взаємозв'язку з новими модулями, які постійно вбудовуються у платіжну систему. Водночас чистий прибуток наближається до максимальних значень на тривалому проміжку часу, тому використання прямих інструментів податкового стимулювання є недоцільним, оскільки будь-які спроби введення податкових пільг призведуть до виникнення ряду корупційних загроз, які можуть поставити під сумнів систему податкових пільг у цілому. Окремі непрямі інструменти мають потенціал до запровадження, а саме механізми пришвидшеної амортизації, що дозволить створити фінансовий резерв на подальшу модернізацію платіжної системи. Інші варіанти непрямих інструментів податкового стимулювання мають або зависокі корупційні ризики, або високу вартість адміністрування (наприклад, у випадку використання таргетованого перерозподілу сплачених податків завжди виникатимуть запитання, яка частина сукупного прибутку компанії сформована виключно за рахунок інноваційного FinTech-продукту, а яка – ні).

Останній етап життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем – це ліквідація інноваційного FinTech-продукту. Вона може проводитися багатьма способами, однак найпоширенішими є злиття і поглинання інноваційного FinTech-продукту іншим та повна ліквідація інноваційного FinTech-продукту як такого, що виконує непотрібні функції. Податкове стимулювання у такому випадку може бути доцільним лише у тому випадку, якщо на основі інноваційного сервісу побудовано розгалужену інфраструктуру, яка повністю втратила свою функціональність і її неможливо перекваліфікувати. У такому випадку держава може застосувати механізм пришвидшеної амортизації як непрямого інструменту податкового стимулювання, однак такий механізм містить у собі суттєву корупційну складову і повинен проводитися під наглядом наукових (оцінка можливості перекваліфікації інфраструктури), громадських (незалежний контроль) та державних органів.

Висновки. У цілому на основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Встановлено та доведено, що у частині податкового стимулювання інноваційного процесу базовими одиницями інноватизації платіжних систем є «апгрейд-модуль» та «інноваційний сервіс», оскільки вони є мінімальним елементом інноватизації внутрішніх і периферійних систем, відповідно. Водночас нами було адаптовано етапи життєвого циклу

інноваційного FinTech-продукту до визначених базових одиниць інноватизації платіжних систем і визначено, що, на відміну від класичної схеми, у випадку з інноваційними FinTech-продуктами у сфері платіжних систем можемо опустити сферу фундаментальних досліджень, оскільки практично усі інноваційні продукти сфери платіжних систем є альтернативним способом використання досягнень технічного та технологічного прогресу. Ґрунтуючись на запропонованих етапах життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем, було визначено окремі інструменти податкового стимулювання, які доцільно застосовувати. Так, серед прямих інструментів виділено введення пільгової ставки податку на прибуток підприємств для тих установ, що здійснюють виключно наукову діяльність, митні пільги для них на обладнання та матеріали (під час виконання певних вимог). До дієвих непрямих інструментів податкового стимулювання, які доцільно застосовувати упродовж окремих етапів життєвого циклу інноваційного FinTech-продукту для платіжних систем, є таргетований перерозподіл податків, отриманих від інноваційних компаній, податкові канікули, пришвидшена амортизація тощо. У цілому виділені інструменти податкового стимулювання підтримують одночасне використання і дозволяють як нівелювати негативні ефекти один одного, так і підсилювати позитивні, що дозволить досягти як короткострокові цілі податкового стимулювання, так і довгострокові цілі державної інноваційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З. С., Романюк М. В. Податкове стимулювання інноваційного розвитку України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 5 (45). С. 5–15.
2. Васильєва Л. М. Податкове стимулювання інноваційної діяльності у системі державного регулювання. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 569–572.
3. Дзюбіна А. В. Моделювання динаміки життєвого циклу інноваційного продукту. *Ефективна економіка*. № 9. С. 55–59.
4. Кизим Н. А., Касьянова Л. В. Классификация инструментов налогового стимулирования инноваций. *Проблемы экономики*. 2012. № 4. С. 23–29.
5. Крисоватий І. Напрямки вдосконалення податкового стимулювання інноваційних процесів в Україні. *Світ фінансів*. 2013. № 4. С. 28–36.
6. Луніна І. О., Білоусова О. С., Булана О. О. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 41–56.
7. Мазур Ю. О. Перспективи податкового стимулювання НДДКР в Україні: досвід інноваційно розвинених країн. *Економіка промисловості*. 2016. № 2 (74). С. 33–48.
8. Мискін Ю. І., Мискіна О. О. Ідентифікація напрямів активізації інвестиційної діяльності як об'єкта податкового стимулювання. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 112–120.
9. Мазур Ю. О. Налоговые стимулы НИОКР в условиях эмерджентной экономики: направление реформ для Украины. *Економіка промисловості*. 2017. № 2 (78). С. 61–79.
10. Никифоров А. Є., Диба В. М., Парнюк В. О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 78–86.
11. Онишко С. В. Інноватизація як передумова активізації фінансового ринку у розширенні масштабів інвестиційної діяльності. *ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*. 2017. С. 309–312.

12. Орлова М. Е., Мухаметов Ф. А. Инструменты налогового стимулирования инновационной деятельности. *Интерактивная наука*. 2016. № 4. С. 124–127.
13. Amberg M., Mylnikov L. Innovation project lifecycle prolongation method. *Innovation and Knowledge Management in Twin Track Economies: Challenges&Solutions: Proc. Of the 11th Intern. Business Inform. Management Assoc. Conf. Cairo*, 2009. P. 491–495.

REFERENCES

1. Varnaliy, Z. S., Romanyuk, M. V. (2017). Podatkove stymulyuvannya innovatsiynoho rozvytku Ukrainy. *Stratehichni priorityty*, (5; 45), 5–15.
2. Vasilyeva, L. M. (2019). Podatkove stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti u systemi derzhavnoho rehulyuvannya. *Molodyy vchenyy*, (2; 66), 569–572.
3. Dzyubina, A. V. (2012). Modelyuvannya dynamiky zhyttyevoho tsyклу innovatsiynoho produktu. *Efektivna ekonomika*, (9), 55–59.
4. Kyzym, N. A., & Kasyanova, L. V. (2012). Klassyfikatsiya instrumentov nalohovoho stimulirovaniya innovatsii. *Problemy ekonomiky*, (4), 23–29.
5. Krysovaty, I. (2013). Napryamky vdoskonalennya podatkovoho stymulyuvannya innovatsiynykh protsesiv v Ukraini. *Svit finansiv*, (4), 28–36.
6. Lunina, I. O., & Bilousova, O. S., & Bulana, O. O. (2016). Byudzhetho-podatkove stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti v Ukraini. *Ekonomika i prohnouzuvannya*, (1), 41–56.
7. Mazur, YU. O. (2016). Perspektyvy podatkovoho stymulyuvannya NDDKR v Ukraini: dosvid innovatsiyno rozvynutykh krayin. *Ekonomyka promyshlennosti*, (2 (74)), 33–48.
8. Myskin, YU. I., & Myskina, O. O. (2017). Identyfikatsiya napryamiv aktyvizatsiyi investytsiynoyi diyalnosti yak obyekta podatkovoho stymulyuvannya. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, (57), 112–120.
9. Mazur, YU. O. (2017). Nalohovye stimuly NYOKR v usloviyakh emerdzhentnoi ekonomiki: napravlenie reform dlya Ukrainy. *Ekonomyka promyshlennosti*, (2 (78)), 61–79.
10. Nykyforov, A. YE., Dyba, V. M., Parnyuk, V. O. (2009). Podatkove stymulyuvannya innovatsiynoyi diyalnosti. *Finansy Ukrainy*, (5), 78–86.
11. Onyshko, S. V. (2017). Innovatyzatsiya yak peredumova aktyvizatsiyi finansovoho rynku u rozshyrenni masshtabiv investytsiynoyi diyalnosti. *DVNZ «Kyivskyy natsionalnyy ekonomichnyy universytet imeni Vadyma Hetmana»*, (1), 309–312.
12. Orlova, M. E., & Mukhametov, F. A. (2016). Instrumenty nalohovoho stimulirovaniia innovatsionnoi deyatelnosti. *Interaktivnaya nauka*, (4), 124–127.
13. Amberg, M., Mylnikov, L. (2009) Innovation project lifecycle prolongation method. *Innovation and Knowledge Management in Twin Track Economies: Challenges&Solutions: Proc. Of the 11th Intern. Business Inform. Management Assoc. Conf. (Cairo)*, 2009), 491–495.

Vitalii A. Novytskyi, PhD, University of State Fiscal Service of Ukraine Fiscal Stimulation of FINTECH Innovations in Payment Systems

Payment systems are one of the key elements of the modern financial system of the State, because the majority of financial transactions are serviced through payment systems, timely execution of financial orders is ensured, payment for goods and services is made by both individuals and legal entities. However, the process of innovation of payment systems remains insufficiently studied from a scientific point of view, as there are no studies of the nature and

parameters of innovations in payment systems, the lifecycle of innovative FinTech products for payment systems is not studied in details and a number of other aspects of innovation of payment systems are out of researches. At the same time, in modern conditions under influence of internal and external threats, quarantine restrictions and other special factors of influence, the question on instruments of tax stimulation of innovative processes in the payment systems in terms of gradual and effective application of such tax stimulation is interesting, especially under the statements of Government on fiscal stimulation in order to restart the economics after COVID-19 quarantine.

So, we founded that FinTech innovations in payment systems can be made in many forms but only two of them can be specified as basic ones – upgrade modules and financial services. Other ones are the frameworks and different combinations of basic modules with combined functions.

Next step of our research is that we've analyzed the existing lifecycle stages of goods and services and proposed own vision on lifecycle stages of innovative FinTech products for payment systems. The most interesting thing, that was founded during research, is that fundamental researches in general are not the part lifecycle for basic innovative FinTech products for payment systems because the majority of them are the additional non-primary result of other studies.

The next key point of the research is the analysis of fiscal stimulation instruments that can be used on each lifecycle stage of innovative FinTech products for payment systems. As result of this step we founded and grounded the direct and indirect instruments of fiscal stimulation that will be most effective on each lifecycle stage of innovative FinTech products for payment systems.

Key words: *FinTech, innovations, fiscal stimulation, innovation product lifecycle, payment system.*

Стаття надійшла до редакції 8 травня 2020 року

УДК 657.372

JEL E52, H56, O42

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.127-138

Р. Е. Островерха,*к.е.н., доцент,**Університет ДФС України**e-mail: ostrov_8@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-1809-4274**

ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ УПРАВЛІННЯ

У статті досліджуються перспективи розвитку бухгалтерського обліку як інформаційної бази управління бізнесом. Критично оцінено заяви щодо непридатності облікової інформації для прийняття управлінських рішень. Доведено сутність бухгалтерського обліку як цілісної інформаційної системи, призначеної для формування інформації про господарську діяльність підприємства. Із застосуванням системного підходу запропоновано шляхи адаптування методологічного, методичного і практичного інструментарію бухгалтерського обліку до вирішення завдань управління бізнес-структурами.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управління, методологія, методика, техніка, регістр обліку, робочий план рахунків.

Р. Э. Островерхая. Подходы к развитию бухгалтерского учета как информационной базы управления

В статье исследуются перспективы развития бухгалтерского учета как информационной базы управления бизнесом. Критически оценены заявления о непригодности учетной информации для принятия управленческих решений. Доказано сущность бухгалтерского учета как целостной информационной системы, предназначенной для формирования информации о хозяйственной деятельности предприятия. С применением системного подхода предложены пути адаптации методологического, методического и практического инструментария бухгалтерского учета к решению задач управления бизнес-структурами.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, управление, методология, методика, техника, регистр учета, рабочий план счетов.

Метою статті є розробка теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на імплементацію бухгалтерського обліку у систему управління господарською діяльністю.

Постановка проблеми. Перетворення інформації на стратегічний ресурс, від якого у ринкових умовах безпосередньо залежать стабільність та динаміка розвитку бізнес-структур, закономірно загострило як проблему інформаційного забезпечення

менеджменту, так і питання пошуку оптимальної інформаційної структури, спроможної вирішити вказану проблему. Оскільки бухгалтерський облік є єдиним джерелом інформації про господарську діяльність підприємства, то питання імплементації методів, способів та прийомів обліку у практику прийняття рішень користувачами облікової інформації потребують першочергового вивчення з метою їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем теорії та практики бухгалтерського обліку присвячені роботи В. В. Валуєва, С. Ф. Голова, З. В. Гуцайлюка, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, М. В. Кужельного, С. Ф. Легенчука, Н. М. Малюги, М. С. Пушкаря, М. В. Стадника, А. В. Шайкана та інших.

Але поділ авторів концепцій на дві протилежні групи з метою визначення тенденцій розвитку бухгалтерського обліку [1, с. 91] свідчить про нездоланну суперечливість та однозначність їх підходів і призводить до невтішного висновку: «Парадоксально, проте факт, що, незважаючи на розуміння дослідниками важливості одностайної концепції бухгалтерського обліку, узгодження та єдиного висновку, їх погляди та пропозиції не мають значення, що спричиняє суттєві складності облікової діяльності та розвитку обліку в напрямі забезпечення інформаційно-аналітичних потреб сучасного бізнес-середовища» [2, с. 31].

Дискусійність і невирішеність вказаних питань зумовлює актуальність досліджень, присвячених розробкам теоретичних та практичних засад розвитку бухгалтерського обліку як інформаційної бази прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Аргументуючи безперспективність розвитку бухгалтерського обліку як інформаційної бази управління, зазначають: «Дані не релевантні для прийняття управлінських рішень та малокорисні для управління взагалі внаслідок ряду обмежень, притаманних традиційному бухгалтерському обліку» [3, с. 4]. Розглядаючи такі «обмеження», доцільно наголосити, що інформацію щодо навколишнього та ринкового середовища формують самостійні види діяльності (політологія, соціологія, статистика, менеджмент). Джерелом інформації про конкурентів та контрагентів є форми їх фінансової звітності, які оприлюднюються відповідно до законодавства, а також їх офіційні сайти, пресрелізи.

Умовою ефективності та професіоналізму кожного виду діяльності є його спеціалізація на виконанні певних функцій. Основне призначення бухгалтерського обліку полягає «саме у формуванні інформаційних потоків, необхідних для організації виробничих процесів і прийняття ефективних логічно мотивованих управлінських рішень» [4, с. 83]. Система бухгалтерського обліку підприємства може об'єктивно, за визначеннями, формувати не будь-яку інформацію, а тільки ту, яка за складом і змістом адекватна в загальному й повному складі та змісті сукупного господарського процесу [5, с. 8]. Вузька спеціалізація бухгалтерського обліку перетворює його на унікальний інструмент формування економічної інформації про діяльність підприємства та «фінансовий центр управлінської інформаційної системи, що відіграє провідну роль в управлінні потоком економічної інформації, що характеризує господарську діяльність» [6, с. 12]. Для забезпечення потреб менеджменту у різноманітній інформації потрібна управлінська інформаційна системи у складі самостійних підсистем, у тому числі бухгалтерського обліку, кожна з яких формує спеціалізований вид інформації, а підсумковий інформаційний ресурс є продуктом їх спільного взаємоузгодженого функціонування.

Переорієнтація та гіперболізація обліку на оподаткуванні змістили акценти у роботі бухгалтера, звівши його основну функцію до нарахування податків і складання декларацій, а не проведення бухгалтерських розрахунків для прийняття управлінських рішень [7, с. 60], що негативно позначилося на функціонуванні бізнесу. Повернення назви спеціальності «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» акцентує увагу на природних функціях бухгалтерського обліку: формування інформації для управління, контролю та аналізу діяльності підприємства.

Наріжним каменем осучаснення бухгалтерського обліку М. Пушкар вважає зміну назви «бухгалтерський облік» на «інформологію» (вчення про інформацію) [8, с. 16]. Проте тези «зміна назви обліку не забезпечить підвищення його змістовності, тому нині недоцільно змінювати саму назву «бухгалтерський облік» на інші: облік (не бухгалтерський), інформологія, рахунковедення тощо» [7, с. 60] та «теорія обліку повинна бути пов'язана з практикою. Якщо теорія нічого не дає для практики, вона не потрібна» [9, с. 385] доводять безпідставність такого підходу. Оскільки, крім бухгалтерського обліку, інформація формується в усіх сферах суспільства: юриспруденції, політології, соціології, то кожна з них має право претендувати на назву «інформологія». Глибинна небезпека застосування однакової назви для різних інформаційних систем криється в їх знеособленні, втраті специфіки та особливостей, природно притаманних кожному виду інформації, тому для позначення інформаційної системи, призначеної для відображення саме господарської діяльності, логічно залишити назву «Бухгалтерський облік».

Аналіз причин, якими обґрунтовують «обмеження» бухгалтерського обліку, показав, що тлумачення «фіксації фактів господарського життя (далі – ФГЖ) як мети обліку» [10, с. 650] повністю суперечить нормам закону України [11], тому є неприйнятним для вжитку у наукових розробках. З огляду на аксіому «ніщо не виникає ні з чого» для отримання вихідної підсумкової інформації як продукту облікового процесу потрібний вхідний матеріал, накопичення якого і є метою фіксації фактів ФГЖ. Причому гарантією релевантності інформації є «забезпечення суцільного, безперервного та документального відображення ФГЖ» [3, с. 9], яке разом з «традиційними дебетом і кредитом, балансом та звітом про фінансові результати» [7, с. 60] є робочими інструментами, які бухгалтер використовує для формування інформації з метою вирішення завдань, що виникають у господарській діяльності. Намагання видати прийоми, способи та методи бухгалтерського обліку за великі недоліки свідчить про необізнаність з його теоретичними засадами.

Теза «облік не існує сам для себе як об'єктивне явище, а виконує певні функції, покладені на нього суб'єктом» [12, с. 420] вказує на те, що функціональна здатність бухгалтерського обліку як штучного утворення повністю залежить від теоретичного та практичного інструментарію, що є у розпорядженні бухгалтерів на певному етапі суспільного розвитку. Це доводить, що саме ваді методологічних та методичних засад бухгалтерського обліку є причиною невідповідності сучасним потребам практики. Науковці визнають можливість використання «розвиненого методологічного інструментарію» бухгалтерського обліку для задоволення потреб менеджменту: «...інформація, що генерується системою обліку у вигляді фінансової та управлінської звітності, може бути розширена та доповнена на основі використання традиційних облікових методологічних інструментів: варіювання наявними альтернативними варіантами оцінки облікових об'єктів, збільшення кількості аналітичних розрізів, розширення показників фінансової звітності (приміток до річної звітності),

розробка нових форм управлінської звітності на основі виділених аналітичних рахунків тощо» [13, с. 22]. Це визначає актуальність наукових досліджень, основним завданням яких «має бути теоретичне обґрунтування усіх нових вимог щодо інформаційного забезпечення процесу управління господарюючими суб'єктами» [4, с. 84].

Вказуючи на міждисциплінарний і трансдисциплінарний підходи як на два основні способи проведення досліджень у бухгалтерському обліку, С. Легенчук особливо виділяє системний підхід як такий, що дозволяє виявити нові напрями розвитку бухгалтерського обліку, шляхи вирішення питань, яким на сучасному етапі приділяється значна увага бухгалтерською світовою спільнотою [12, с. 372]. Визначення метою бухгалтерського обліку «надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства» [11] дозволяє розглядати його сутність з двох позицій. З одного боку, використання облікової інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень позиціонує бухгалтерський облік інструментом управління. Але з іншого – оскільки він забезпечує формування інформації, то одночасно є технологією облікового процесу. З огляду на системний підхід оптимальне функціонування інформаційної системи можливе за умови об'єднання цих потоків у цілісну модель навколо мети управління господарською діяльністю як об'єднаного елементу, призначеного «з'єднати всі окремі елементи та підсистеми у єдиний і потужний механізм» [14, с. 47]. Сучасна парадигма обліку призначена забезпечити створення інформаційної інфраструктури, адекватної вимогам ринкової економіки, тому її сутність можна визначити як «сервісне інформаційне обслуговування системи менеджменту» [8, с. 8].

Формування облікової інформації забезпечують методи, способи, процедури та прийоми бухгалтерського обліку, тому проблеми інформаційного забезпечення менеджменту може вирішити впровадження оптимальної інформаційної структури, адаптованої до цілей і завдань управління бізнесом. Основою пошуку такої структури є «системна цінність інформаційної моделі обліку» [5, с. 6], яку можна розглядати за різними підходами (рис. 1).

Як видно з рис. 1, складовими структурної будови бухгалтерського обліку, з одного боку, є методологія та методика, а з іншого – інструменти їх практичної реалізації, кожна з яких відіграє різну роль у формуванні інформації. Методологія та методика обліку визначають змістовні характеристики інформації, для формування якої підбираються прийоми, методи і способи збирання, обробки й узагальнення інформації, адаптовані до специфіки кожного об'єкта господарювання, а також до інформаційних потреб користувачів. Актуальними напрямками розвитку методології обліку є розробка класифікаційних характеристик інформації, що за змістом, рівнем деталізації забезпечить вирішення управлінських завдань (зростання прибутків та доходів, зниження витрат, перерозподіл ресурсів між видами діяльності тощо). Розвиток методології у цьому напрямі спрямовується на відображення в обліку економічних особливостей об'єктів господарювання з урахуванням галузевих особливостей діяльності підприємства.

Оскільки у формуванні інформації беруть участь усі складові та елементи системи бухгалтерського обліку, тому кожний з них потрібно націлити на результат – формування інформації, адаптованої до запитів менеджменту шляхом системного удосконалення усіх його складових (методології, методики і техніки), забезпечення їх гармонізації, послідовності, наступності та взаємозв'язку під час вирішення завдань управління господарською діяльністю.

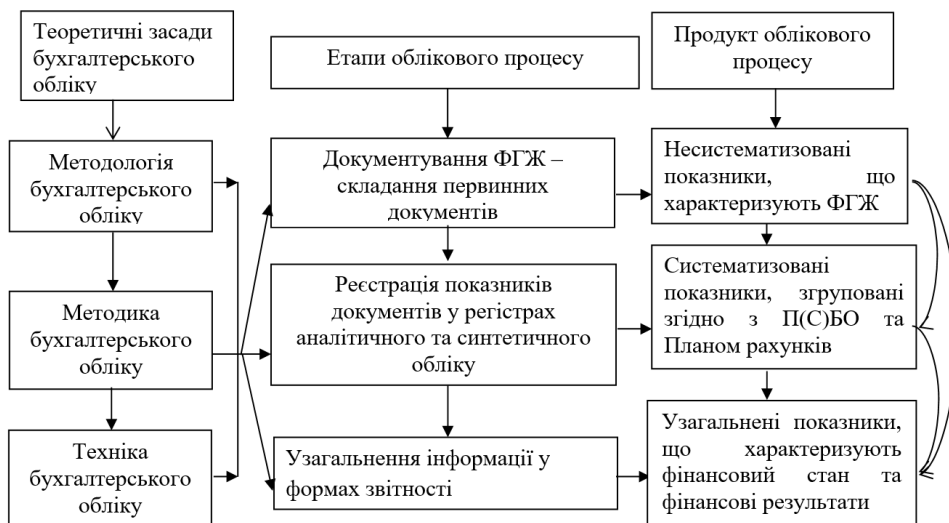

Рис. 1. Структурно-логічна схема бухгалтерського обліку як багаторівневої системи формування інформації про господарську діяльність підприємства

Джерело: розробка автора.

З огляду на роль бухгалтерського обліку як інформаційної бази управління призначенням облікової інформації є інформаційне забезпечення управлінських рішень, що свідчить про взаємозалежність концепцій управління та інформаційних ресурсів як інструментів їх реалізації. Несистематизовані показники є розрізненими відомостями, тому непридатні для використання в управлінні. Для забезпечення потреб менеджменту потрібна інформація різних ступенів узагальнення, тобто зведена (узагальнена) й аналітична (систематизована та згрупована за певними ознаками), що зумовлює необхідність пошуку плідних підходів до організації інформації з метою її перетворення на ключ до ефективних управлінських рішень. З огляду на системний підхід раціональність інформаційних потоків залежить від їх адаптування до ієрархії цілей, завдань, стратегій менеджменту, які є визначальними чинниками структурування інформації і визначення рівнів її диференціації та систематизації (управління підприємством, окремим структурним підрозділом, видом діяльності, центром відповідальності). Для формування такої інформації призначено спеціальні методичні прийоми, що включають розробку робочого плану рахунків і побудову системи регістрів аналітичного та синтетичного обліку.

Робочий план рахунків є одним з ефективних методичних прийомів, призначених забезпечувати зростання рівня аналітичності та деталізації облікової інформації, тому у наукових працях активно обговорюються підходи щодо його структури та побудови [14]. Методичні засади формування робочого плану рахунків включають концептуальний підхід як до його структури, так і визначення змісту кожного рахунку, а побудова повинна базуватись на певних принципах. Оскільки рахунки бухгалтерського обліку є основною одиницею зберігання інформації у бухгалтерському обліку [6, с. 32], то для підвищення ефективності робочого плану рахунків під час його формування потрібно вирішити проблеми вибору класифікаційних ознак для відображення й узагальнення показників

щодо господарських фактів: 1) обрати ознаки групування об'єктів обліку; 2) визначити рівень деталізації облікової інформації.

Алгоритм формування робочого плану рахунків включає: 1) вибір напрямів групування об'єктів обліку та визначення структури (побудови) плану рахунків; 2) встановлення системи кодування інформації (структури рахунку); 3) вибір методів групування інформації. «Під час визначення розрізів аналітики і їх глибини варто проаналізувати запити кожного менеджера підприємства щодо видів управлінських звітів, які групуються за певною ознакою. Чим більше і глибше буде аналітика на рахунках, тим більший потенціал корисної та потрібної інформації буде реалізований в інформаційній системі підприємства» [15, с. 57]. Для формування робочого плану рахунків призначені методи послідовного групування об'єктів обліку та виділення їх вертикальної (ієрархічної) і горизонтальної (інформаційних зв'язків) структури. Найбільш оптимальним та інформативним є фасетний спосіб, за якого ієрархія рахунків має шифри за певними ознаками, однакові ознаки дозволяють об'єднати, агрегувати однакову інформацію з різних рахунків. Застосування комп'ютерної техніки дозволяє одержати у межах одного синтетичного рахунку декілька різних систем аналітичних рахунків, що всебічно характеризують, розкривають інформацію, а на кожному такому рахунку інформація групується й узагальнюється за певною ознакою, визначеною потребами управління: «Під час реляційного підходу досить один раз задати критерій вибірки, що дозволяє побудувати багаторівневу систему аналітичного обліку для задоволення інформаційних запитів керуючих» [15, с. 58]. Алгоритм побудови робочого плану рахунків з обліку доходів від реалізації готової продукції наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Робочий план рахунків з обліку доходів від продажу жіночого одягу

Рівні систематизації інформації	Робочий план рахунків	
Синтетичний рахунок	70 «Дохід від реалізації»	
Субрахунок	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	
Статистичні товарні групи	7011 «Дохід від реалізації жіночого одягу»	
Групи за призначенням	70111 «Дохід від реалізації жіночих костюмів» 70112 «Дохід від реалізації спідниць» 70113 «Дохід від реалізації суконь жіночих»	
Стиль	701131 «Дохід від реалізації суконь «Вечірні» 701132 «Дохід від реалізації суконь «Ділові» 701133 «Дохід від реалізації суконь «Коктейльні»	
Фасон	7011331 «Дохід від реалізації суконь «Ретро-стиль» 7011332 «Дохід від реалізації суконь «Плаття-футляр» 7011333 «Дохід від реалізації суконь «Плаття-сорочка»	
Модель	7011331 «Дохід від реалізації суконь моделі М-01-1-2» 7011332 «Дохід від реалізації суконь моделі М-01-1-3» 7011333 «Дохід від реалізації суконь моделі М-01-1-4»	
Розмір	70113331 «Дохід від реалізації суконь розмір 42» 70113332 «Дохід від реалізації суконь розмір 44» 70113333 «Дохід від реалізації суконь розмір 46»	

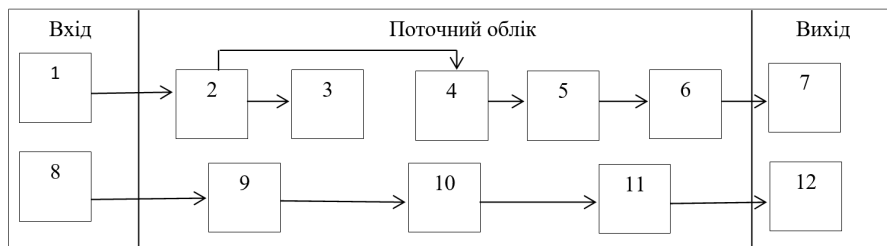
Джерело: розроблено автором.

Як видно з рисунку 3, робочий план рахунків з обліку доходів від продажу жіночого одягу розроблено шляхом поступової деталізації субрахунку 701 «Дохід від реалізації готової продукції» за різними напрямками, для кожного з яких запроваджена класифікаційна ознака. Це означає одержати показники, які характеризують склад доходів у розрізі статистичних товарних груп, моделей, розмірів, тобто вичерпну інформацію для управління асортиментом готової продукції та прийняття рішень щодо обсягів випуску продукції кожної товарної групи або моделі. Застосування багатоступеневого ієрархічного групування інформації щодо сум доходів від продажу жіночого одягу одночасно за кількома аналітичними ознаками розширює її аналітичні можливості та забезпечує високий рівень різноманітності облікової інформації, її деталізацію за видами діяльності, структурними підрозділами, етапами управління, центрами відповідальності, товарними групами, узгоджене формування інформації за кожним напрямом, необхідним для управління доходами підприємства; дозволяє використовувати для складання фінансової та статистичної звітності, поглибленого аналізу структури доходів та визначення впливу факторів на їх зміни.

Основою бухгалтерського обліку є облікова процедура або модель технології обробки облікової інформації. Встановлюючи логічний порядок, послідовність прийомів, дій і записів, вона забезпечує формування інформаційних ресурсів, параметри яких адаптовані до запитів менеджменту. Основним у ході обґрунтування облікової процедури є не «трактування загальних питань обліку, а ретельний опис бухгалтерської процедури» [16, с. 259]. На важливість наукового обґрунтування її структури звертав увагу ще І. Ф. Шерр: «Науковий бік бухгалтерії зводиться до максимально можливої формалізації облікової процедури, й це перетворює її в своєрідну математичну мову господарського процесу. Формалізована процедура відкриває шлях до синтезу різних, у першу чергу, неоднакових рішень, оскільки кожне з таких рішень є окремим випадком загальної універсальної процедури» [9, с. 434]. Під формалізацією облікової процедури розуміють ретельний опис усіх елементів і складових, встановлення між ними логічних та економічних взаємозв'язків, адаптованих до структури підприємства й економічної сутності об'єктів господарювання, для обліку яких призначена процедура.

Облікова процедура є послідовністю етапів облікового процесу від аналізу господарської операції до складання звітності та закриття рахунків. Незважаючи на однотипну будову (вхід – документи, вихід – звітність), її внутрішня структура, яку формують регістри аналітичного та синтетичного обліку, забезпечує систематизацію інформації на різних структурних рівнях, перелік яких визначається особливостями об'єктів обліку та цілями, завданнями управління (рис. 2). Як видно з рисунку 2, перелік регістрів аналітичного обліку доходів побудовано таким чином, щоб забезпечити формування інформації щодо сум у розрізі видів діяльності, структурних підрозділів, центрів відповідальності, видів та груп готової продукції, відповідно до інформаційних потреб менеджменту, під час управління доходами.

Регістр «Аналіз рахунку» відкривають у розрізі субрахунків (701, 702...) та синтетичних рахунків (70, 71...) і використовують для узагальнення відповідних видів доходів та відображення у формах звітності.

Умовні позначення: 1. Первинні документи з обліку доходів (товарно-транспортні накладні, накладні на відпуск матеріалів тощо). 2. Відомість обліку доходів у розрізі видів продукції (товарів, робіт, послуг). 3. Відомість обліку доходів у розрізі структурних підрозділів. 4. Відомість обліку доходів у розрізі видів діяльності. 5. Аналізи рахунків 70–75. 6. Головна книга. 7. Звіт про фінансові результати. 8. Реєстрація господарських операцій у документах. 9. Групування показників у регістрах аналітичного обліку. 10. Визначення оборотів за рахунками. 11. Узагальнення показників у Головній книзі. 12. Складання форм звітності.

Рис. 2. Структура процедури з обліку доходів

Джерело: розроблено автором.

Для управління доходами від реалізації готової продукції (товарів, робіт, послуг) потрібна детальна інформація, для формування якої розробляють відомості аналітичного обліку, структура яких відповідає інформаційним запитам (табл. 2).

Таблиця 2

Відомість обліку доходів від продажу жіночого одягу

Назва товару	м. Київ			Разом	Київська область		Разом
	ТОВ «Олімп»	ТОВ «Астра»	ТОВ «Грокс»		ТОВ «Астра»	ТОВ «Агат»	
Сукні жіночі, разом	120 000	160 000	140 000	420 000	80 000	30 000	530 000
у тому числі, сукні вечірні	18 000	23 000	27 000	68 000	30 000	12 000	180 000
з них 7011111	7 600	8 000	10 000	25 600	6 700	4 300	62 000
7011112	6 900	5 600	8 400	30 900	8 500	2 800	78 000
7011113	3 500	9 400	8 600	11 500	14 800	4 900	40 000

Джерело: розроблено автором.

Як видно з таблиці 1, відомість дозволяє згрупувати доходи від продажу жіночого одягу у розрізі регіонів збуту, покупців, а всередині них – у розрізі видів готової продукції, марок, гатунків, моделей, розмірів та інших показників, що характеризують готову продукцію, тобто надає інформацію, структуровану за різними рівнями узагальнення та деталізації. Під час «накладання» такої детальної і вичерпної інформації щодо структури доходів на статистичні показники, які характеризують віковий і статевий склад, рівень доходів населення певного регіону, можна отримати матеріал для розробки управлінських рішень щодо обсягів виробництва кожного виду одягу та їх реалізації у різних регіонах.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Серед причин постановки питання щодо функціональної непридатності бухгалтерського обліку можна визначити: 1) неспроможність адаптувати його методологію та методику до сучасних потреб менеджменту внаслідок незнання глибинних їх властивостей і неусвідомлення потенціалу; 2) намагання нав'язати сутнісно невластиві функції, які облік виконувати не може. Відповідно, замість витрачання часу та зусиль на винаходи нових видів обліку (або їх періодичне реанімування під новими назвами) доцільно перейти до пошуку шляхів осучаснення теоретичних та практичних засад бухгалтерського обліку у напрямі інформаційного забезпечення управління бізнесом. Подальші дослідження напрямів розвитку бухгалтерського обліку доцільно зосередити на синергії методологічних, методичних і практичних методів, способів і прийомів та їх адаптуванні до інформаційних запитів користувачів, що постають у процесі вирішення завдань управління господарською діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Легенчук С. Ф. Розвиток бухгалтерського обліку на основі концепції методологічного анархізму П. Фейерабенда: pro et contra. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 2(3). С. 88–91.
2. Бочуля Т. В. Вплив інформатизації суспільства на розвиток динамічної концепції бухгалтерського обліку. *Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці: праці І Міжнар. наук.-прак. інтернет-конф. Київ, 2013*. С. 30–35.
3. Голов С. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством упродовж життєвого циклу. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2016. № 4. С. 2–12.
4. Гуцайлюк З. В. Розвиток теорії бухгалтерського обліку в контексті загальної тенденції розвитку суспільства. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу, контролю і оподаткування у контексті Європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Вид. Львівського ТЕМУ, 2018. 356 с.
5. Валуєв Б. Про багатоцільовий бухгалтерський облік: деякі необґрунтовані уявлення. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 5. С. 3–9.
6. Нидлз Б. К. Андерсон, Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета / пер. с англ. Я. В. Соколова. Москва, 1996. 496 с.
7. Бондар М. І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2012. № 721. С. 58–63.
8. Пушкар М., Семанюк В. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Випуск 1–2. С. 7–20.
9. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебн. пособие для вузов. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1996. 638 с.
10. Єршова І. Ю. Розвиток теоретико-методологічних основ стратегічного управлінського обліку з позицій різних концепцій та теорій фірми. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 649–655.
11. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 966-XIV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

12. Легенчук С. Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 652 с.
13. Бруханський Р. Ф. Співвідношення бухгалтерського обліку та стратегічного менеджменту. *Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції*: праці V Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНЕУ, 2017. 163 с.
14. Шайкан А. В. Розвиток бухгалтерського обліку як інструментарію стратегічного управління підприємством у конкурентному середовищі. *Незалежний аудитор*. 2012. № 1 (III). С. 38–49.
15. Легенчук С. Ф., Боримская Е. П. Концепции субсчетов и аналитических счетов: преимущества и проблемы использования. *Международный бухгалтерский учет*. 2013. № 10 (256). С. 53–59.
16. Хомин П. Я. Атавізм облікових процедур на тлі їхньої уніфікації. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2017. № 862. С. 254–260.

REFERENCES

1. Lehenchuk S. F. (2012). Rozvytok bukhghalterskoho obliku na osnovi kontseptsii metodolohichnoho anarkhizmu P. Feierabenda: pro et contra. [Development of accounting based on the concept of methodological anarchism by P. Feyerabend: pro et contra] *Ekonomika: realii chasu*. No. 2(3). Pp. 88–91.
2. Bochulia T. V. (2013). Vplyv informatyzatsii suspilstva na rozvytok dynamichnoi kontseptsii bukhghalterskoho obliku. [Influence of informatization of society on development of dynamic concept of accounting] *Proceedings of the Zrostantia roli bukhghalterskoho obliku v suchasnyy ekonomitsi* (Ukrainian, Kyiv, 12–13 veres. 2013), Kyiv, pp. 30–35.
3. Gholov S. F. (2016). Oblikovo-analitychne zabezpechennja upravlinnja pidpryjemstvom uprodovzh zhyttjevogho cyklu. [Accounting and analytical support of enterprise management throughout the life cycle] *Bukhghalterskyj oblik i audyt*. No. 4. Pp. 2–12.
4. Hutsailiuk Z. V. (2018). Rozvytok teorii bukhghalterskoho obliku v konteksti zahalnoi tendentsii rozvytku suspilstva. [The development of accounting theory in the context of the general tendency of society development]. *Proceedings of the Aktualni problemy rozvytku obliku, analizu, kontroliu i opodatkuvannia u konteksti Yevropeiskoi intehtratsii ta suchasnykh vyklykiv hlobalizatsii*. (Ukrainian, Lviv, 17–18 travnia 2018). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Pp. 83–84.
5. Valuiev B. (2012). Pro bahatotsilovyi bukhghalterskyi oblik: deiaki neobgruntovani uiavlennia. [About multi-purpose accounting: some unsubstantiated ideas]. *Bukhghalterskyi oblik i audyt*. No. 5. Pp. 3–9.
6. Nidlz B. K. Anderson, Kolduell D. (1996) Printsipy bukhghalters'kogo ucheta [Principles of the accounting] / per. s angl. Ya. V. Sokolova. Moskva. (in Russian).
7. Bondar M. I. (2012). Bukhghalterskyj oblik jak informacijna pidsistema systemy upravlinnja. [Accounting as an information subsystem of the management system]. *Visnyk NU «Ljvivs'jka politehnika»*. No. 721. Pp. 58–63.
8. Pushkar M., Semanjuk V. (2017). Aktualnistj rozrobky suchasnoji paradyghmy obliku. [The relevance of developing a modern accounting paradigm] *Instytut bukhghalters'kogho obliku, kontrolj ta analiz v umovakh hlobalizaciji*. No. 1–2. Pp. 7–20.

9. Sokolov Ya. V. (1996). *Bukhgalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dney*. [Accounting: from the origins to the present day]. Moskva: Audit YuNITI, [In Russian].
10. Yershova Í. (2017). Rozvytok teoretyko-metodolohichnykh osnov stratehichnoho upravlinskoho obliku z pozytsii riznykh kontseptsii. [Development of theoretical and methodological foundations of strategic management accounting from the standpoint of different concepts and theories of the firm]. *Molodyi vchenyi*. No. 3 (43). Pp. 649–655.
11. Zakon Ukrainy „Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini” No 996-HIV vid 16.07.1999 r. [The Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» No. 996-XIV of 16.07.1999]. URL: <http://uapravo.net/data/base51/ukr51374.htm>
12. Lehenchuk S. F. (2010). *Teoriia i metodolohiia bukhgalterskoho obliku v umovakh postindustrialnoi ekonomiky: monohrafiia*. [Theory and methodology of accounting in a post-industrial economy: a monograph] Zhytomyr: ZhDTU. (in Ukrainian).
13. Brukhanskyi R. F. (2017). Spivvidnoshennia bukhgalterskoho obliku ta stratehichnoho menedzhmentu. [The ratio of accounting and strategic management] *Proceedings of the Perspektyvy rozvytku obliku, kontroliu ta analizu v konteksti yevrointehratsii* (Ukrainian, Odesa, 16–17 veres. 2017). Odesa: ONEU, 163 pp.
14. Shajkan A. V. (2012). Rozvytok bukhgalters'kogho obliku jak instrumentariju stratehichnogho upravlinnja pidpryjemstvom u konkurentnomu seredovyshhi. [Development of accounting as a tool for strategic management of an enterprise in a competitive environment]. *Nezalezhnyj audytor*. No. 1 (III). Pp. 38–49.
15. Legenchuk S. F., Borimskaya E. P. (2013). Kontseptsii subschetov i analiticheskikh schetov: preimushchestva i problemy ispol'zovaniya. [Concepts of sub-accounts and analytical accounts: advantages and problems of use]. *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet*. No. 10 (256). Pp. 53–59.
16. Khomyn P. Ya. (2017). Atavizm oblikovykh protsedur na tli yikhnoi unifikatsii. [Atavism of accounting procedures against the background of their unification]. *Visnyk NU «Lvivska politehnika»*. No. 862. Pp. 254–260.

Rita E. Ostroverha, Ph.D. (in Economics), Assistant Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Approaches to the Development of Accounting as an Information Basis for Management

The problem of management information, traditionally relevant for business development, has become particularly acute in the face of rapid changes in the economic situation. The search for new concepts and techniques that will enhance the quality and relevance of accounting information as a basis for managerial decision-making became the motivation for preparing the article.

The aim of the article to develop theoretical and practical recommendations aimed at the implementation of accounting in the business management system.

The theoretical and methodological basis of the study are the works of leading domestic and foreign scientists in the theory of accounting, legislative and regulatory documents that regulate accounting. Functional approach and structural analysis were used to study the hierarchical structure of the accounting system and its functional integrity. Retrospective and other methods of analysis were used to investigate trends in the evolution of accounting methodology, methodology and practice.

The essence of accounting as a holistic information system and the purpose, which consists in the formation of information on the economic activity of the enterprise, is disclosed. Using a systematic approach, ways of adapting methodological and practical accounting tools to solving problems of managing business structures are proposed. It has been established that expanding the list of accounting methods and techniques, their most optimal combination and integration will increase the relevance of accounting information in the process of enterprise management.

A promising direction in the development of the accounting methodology is the development of accounting methods for generating information that, in terms of content, level of detail, meets the needs of users in solving specific management tasks (increasing profits and incomes, reducing costs, reallocating resources).

Key words: *accounting, information, management, methodology, technology, accounting register, working chart of accounts.*

Стаття надійшла до редакції 1 квітня 2020 року

УДК 338.4

JEL C81: L11

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.139-147

Т. М. Паянок,*к.е.н., доцент**e-mail: tanya53215@meta.ua***ORCID ID 0000-0001-7763-1159;****А. І. Кричфалушій,***Університет ДФС України**e-mail: alina.krych@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-9543-2230**

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ НА ХЛІБОПЕКАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО УКРАЇНИ

У роботі виділені загальні проблеми хлібопекарського виробництва. На основі показників фінансово-господарської діяльності за 2014 і 2018 роки детально проаналізовано вплив політичної кризи на підприємства малого та середнього бізнесу. Для цього застосовано програмний продукт IBM SPSS STATISTICS, а саме кластерний і статистичний аналізи. Отриманий результат показує, що за п'ять років воєнного протистояння ситуація кардинально погіршилася для всіх підприємств. Навіть лідери серед малого та середнього бізнесу є збитковими. Політична криза має великі негативні економічні наслідки для всіх видів діяльності.

Ключові слова: кластерний і статистичний аналізи, реальний і номінальний прибуток, фінансова звітність підприємств.

Т. Н. Паянок, А. І. Крычфалуший. Анализ влияния политического кризиса на хлебопекарское производство Украины

В работе выделены общие проблемы хлебопекарского производства. На основе показателей финансово-хозяйственной деятельности за 2014 и 2018 годы детально проанализировано влияние политического кризиса на предприятия малого и среднего бизнеса. Для этого применен программный продукт IBM SPSS STATISTICS, а именно кластерный и статистический анализы. Полученный результат показывает, что за пять лет военного противостояния ситуация кардинально ухудшилась для всех предприятий. Даже лидеры среди малого и среднего бизнеса в убытке. Политический кризис имеет большие негативные экономические последствия для всех видов деятельности.

Ключевые слова: кластерный и статистический анализы, реальная и номинальная прибыль, финансовая отчетность предприятий.

Метою дослідження є оцінка впливу політичної кризи на підприємства малого та середнього сегмента хлібопекарського виробництва України, яка забезпечує населення продуктами першої необхідності. Для оцінки обрано показники фінансової звітності 29 підприємств малого та середнього сегмента, які найбільш вразливі до змін зовнішнього

середовища [2]. Для цього використаємо можливості програмного продукту IBM SPSS STATISTICS, а саме кластерний аналіз за методом К середніх величин та описову статистику (розвідувальний аналіз) [5].

Постановка проблеми. У результаті політичної кризи 2014 року, яка призвела до інфляційних процесів у країні, зменшилися купівельна спроможність населення України. Ринок хлібобулочних виробів, як і будь-який вид діяльності, перебував у стані нестабільності. Підвищилася цінова чутливість споживачів, а саме зменшився інтерес до продукції преміумсегмента та зріс попит на дешеві види продукції. При цьому необхідно відмітити зростання впливу на вибір споживачів продукції супермаркетів, які стабільно розширюють асортимент власної випічки. Торгова мережа супермаркетів стрімко завойовує український ринок. Ще одним видом конкуренції, що розвивається і виходить на ринок хлібобулочних виробів, є приватні мініпекарні, які пропонують франчайзингову торгівлю хлібобулочними виробами преміумсегмента. У галузі присутня жорстка конкуренція, яка вимагає від учасників ринку швидкої реакції на зміни сьогодення. Тому маркетингова діяльність більшості підприємств направлена на: розширення асортименту, збільшення виробничих потужностей і обсягів упакованої продукції, модернізацію виробництва, поліпшення сервісу, розширенням дистрибуційної мережі та зміцнення комунікацій з торговими точками. Для отримання постійного покупця ними здійснюються демпінговані кроки в ціновій політиці, наприклад пропонують вигідну цінову пропозицію на окремий вид товару.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізуючи останні публікації, необхідно виділити роботу Н. І. Дурбалової, яка обґрунтовує напрями розвитку підприємств хлібопекарської галузі на основі інвестиційно-інноваційних процесів, пропонує інноваційні підходи в розробці нових видів продукції поліпшеної якості, на основі регулювання біотехнологічних процесів виробництва – це дозволить перевести вироби в площину «здорового» призначення [1, с. 66]. В. В. Ліщинська в своїй роботі стверджує, що велика кількість виробників хліба та хлібобулочних виробів має відносно низькі бар'єри входу на ринок, простежує помітну динаміку зміни споживчих пріоритетів – це обумовлює високий рівень змінюваності конкурентного положення хлібопекарських підприємств. Таке конкурентне середовище вимагає максимальної концентрації зусиль підприємств на активному створенні, підтримці та розвитку конкурентних переваг через формування успішних стратегій [4, с. 7]. М. П. Сичевський і О. В. Коваленко визначають основні тенденції розвитку хлібопекарської галузі та чинники, що гальмують її ефективний розвиток, пропонують напрями їх вирішення. Ними розраховано ємність ринку хлібобулочних виробів промислового виробництва та встановлено частку ринку, що не обліковується статистичною звітністю. Здійснено порівняння цін на хліб із середньою заробітною платою в еквіваленті вартості хліба пшеничного в Україні та в інших країнах. Обґрунтовано потребу в удосконаленні державних стандартів на хлібопекарську пшеницю [7, с. 14]. Н. Ю. Соколова, О. М. Котузаки та Л. Г. Пожиткова аналізують основні фактори зниження рівня виробництва хлібобулочних виробів в Україні та пропонують шляхи розширення асортименту під конкретну групу споживачів, а саме створення нових технологій сухарних виробів поліпшеної якості на основі регулювання біотехнологічних процесів виробництва. Виділяють фактори, що впливають на вибір споживачів під час купівлі профілактичного і лікувального харчування та перспективи використання пряно-ароматичної та лікарської сировини в технології хлібопекарського виробництва [8, с. 21–22]. Незважаючи на широке

висвітлення цієї теми, науковцями не проаналізовано вплив зовнішнього середовища України на цей вид діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кластерний аналіз широко застосовується для галузевої оцінки, так О. М. Костенко і В. М. Краєвський досліджували показники функціонування сільськогосподарських підприємств за трьома напрямками: ресурсним потенціалом та розміром, спеціалізацією та галузевою ознакою, оцінкою технологічного процесу та результативністю діяльності, за якими визначалося три рівні ефективності: низький, середній і високий. Результати дослідження показали, що більшість сільськогосподарських підприємств перебувають на низькому рівні за всіма напрямками від 93 до 96 % [3].

Спочатку проведемо кластерний аналіз підприємств на початок воєнних дій в Україні, а саме в перший рік порушення стабільного політичного середовища (табл. 1).

Таблиця 1

Кінцеві центри кластерів за 2014 рік

Показники	Кластер			
	1	2	3	4
Усього активів	89 567	71 089	14 742	72 985
Основні засоби	50 646	36 788	6 695	11 999
Запаси	9 315	7 197	2 308	19 854
Сумарна дебіторська заборгованість	19 097	13 967	3 217	26 550
Грошові кошти та їх еквіваленти	146	5 295	293	4 601
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	18 441	-645	1 063	-8 766
Довгострокові зобов'язання	2 778	0	545	5 484
Поточні зобов'язання	57 328	5 822	9 128	73 324
Чистий прибуток (збиток)	-3 665	4 975	-38	-7 468
Чисельність працівників на кінець періоду (осіб)	264	231	114	273

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

Перший кластер характеризується максимальними значеннями за вартістю активів, основними засобами, обсягом нерозподіленого прибутку. Чисельність працівників, довгострокові і поточні зобов'язання наближаються до максимального значення центру кластеру. У цей кластер потрапило чотири підприємства, яким можна надати лідерські якості серед досліджуваних підприємств (табл. 2).

До другого кластера потрапило три підприємства, які мають максимальні значення за грошовими коштами та чистим прибутком. У них відсутні довгострокові зобов'язання, а за поточними – мінімальне значення серед усіх кластерів. При цьому нерозподілений прибуток має від'ємне значення в кластері. Підприємства застосовують ризикові стратегії у своїй діяльності, які приносять позитивні результати.

Третій кластер можна охарактеризувати як підприємства із зваженою політикою, яка базується на продуманих діях, а саме контролі за обсягами дебіторської заборгованості, запасом міцності (нерозподілений прибуток займає другу позицію серед кластерів), при цьому вони використовують поточні зобов'язання для поповнення власних обігових коштів. 2014 року в цей кластер потрапило 20 підприємств цієї галузі.

Таблиця 2

Розподіл підприємств 2014 року

Номер кластера	Кількість підприємств	Назва підприємства
Лідери виробництва	4	ПрАТ «БІЛОВДСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ», ПуАТ «Переяславський експериментальний комбінат хлібопродуктів», ПрАТ «ВИРІВСЬКЕ ХЛІБОПРИЙМАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО», ПАТ «Чернівецький хлібокомбінат»
Ризикові господарі	3	ПуАТ «ХЕРСОНСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ», ПуАТ «Каланчацький комбінат хлібопродуктів», ПрАТ «Гніванське хлібоприймальне підприємство»
Розсудливі господарі	20	Усі інші
Аутсайтери	2	ПрАТ «ТЕТІІВСЬКЕ ХЛІБОПРИЙМАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО», ПуАТ «КРИВОРІЖХЛІБ»

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

Четвертий кластер можна охарактеризувати як аутсайдерами серед досліджуваних підприємств, які мають максимальні: збитки, поточні і довгострокові зобов'язання та не працюють з власними дебіторами.

На другому етапі визначимо наслідки впливу політичної кризи, що відбувалися упродовж п'яти років, на діяльність підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Кінцеві центри кластерів за 2018 рік

Показники	Кластер			
	1	2	3	4
Усього активів	187 995	390 222	21 295	108 857
Основні засоби	165 893	32 378	9 738	32 625
Запаси	8 175	42 057	3 264	7 572
Сумарна дебіторська заборгованість	13 634	280 226	5 958	54 020
Грошові кошти та їх еквіваленти	4	2 546	1 127	1 005
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-12 104	-11 562	-793	1 751
Довгострокові зобов'язання	17 779	0	284	1 799
Поточні зобов'язання	101 566	313 212	10 620	67 651
Чистий прибуток (збиток)	-4 104	-9 684	-762	-1 118
Чисельність працівників на кінець періоду (осіб)	81	381	95	278

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

Про погіршення ситуація вказує збиток з чистого прибутку в усіх кластерах. Перший кластер характеризується мінімальним значенням за кількістю працюючих і грошових еквівалентах, має максимальне значення непокритого збитку, довгострокові зобов'язання та потужні основні засоби. У цю групу увійшло підприємство, яке 2014 року входило

в групу лідерів, підприємство намагається зберегти свою діяльність за рахунок довгострокових зобов'язань (табл. 2, 4).

Таблиця 4

Розподіл підприємств за кластерами за 2018 рік

Номер кластера	Кількість підприємств	Назва підприємства
1	1	ПрАТ«ВИРІВСЬКЕ ХЛІБОПРИЙМАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО»
2	1	ПуАТ «ХЕРСОНСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ»
3	19	Усі інші
4	8	ПрАТ «ЧЕРКАСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ», ПрАТ «БІЛОВОДСЬКИЙ КОМБІНАТ ХЛІБОПРОДУКТІВ», ПуАТ «КРИВОРІЖХЛІБ», ПуАТ «Переяславський експериментальний комбінат», ПрАТ «Антонінське хлібоприймальне підприємство», ПрАТ «БОБРОВИЦЬКЕ ХЛІБОПРИЙМАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО», ПАТ «Чернівецький хлібокомбінат», ПрАТ «НІКОПОЛЬСЬКИЙ ХЛІБОКОМБІНАТ», ПАТ «Чернівецький хлібокомбінат», ПрАТ «НІКОПОЛЬСЬКИЙ ХЛІБОКОМБІНАТ»

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

У другий кластер потрапило підприємство з максимальними значеннями за дебіторською заборгованістю, запасами, активами, грошовими коштами та поточними зобов'язаннями. 2014 року це підприємство входило в групу ризикових господарів, його стратегія не принесла позитивних результатів, ситуація погіршилася. Воно несе великі збитки, не розраховується за власними зобов'язаннями, скорочує кількість працюючих.

Третій кластер характеризується мінімальними значеннями за статтями активу балансу та збитку. 2014 року цю когорту характеризували як «розсудливі підприємці», які упродовж п'яти років намагаються вижити. Цей статус можна залишити.

Лише 8 підприємств, хоча і несуть збитки, отримали максимальне значення за нерозподіленим прибутком, мають активи та грошові кошти для діяльності, їх можна охарактеризувати 2018 року як лідерів – це четвертий кластер.

З таблиці 5 видно, що 25 % з усіх підприємств 2018 року мають непокритий збиток у сумі 11 833 тис. грн, що в 11,5 раза більше за 2014 рік, 50 % підприємств мають суму нерозподіленого прибутку 29,0 тис. грн, що становить лише 3 % від 2014 року. При цьому виділилися підприємства, які змогли протистояти кризі і збільшити обсяги прибутку, про це свідчить збільшення суми для 75 і 90 %, їх позитивний приріст становить 43 і 58 %, відповідно. На 11 % менше отримали суму нерозподіленого прибутку 95 % підприємств. При цьому необхідно зауважити, що проведено аналіз номінальних показників без врахування інфляційної складової.

Таблиця 5

Процентилі прибутку підприємств за 2014 і 2018 рр.

Рік	Процентилі						
	5	10	25	50	75	90	95
Номинальний нерозподілений прибуток (непокритий збиток)							
2014	-16 697,5	-7 951,0	-1 026,0	884,0	4 973,5	14 161,0	33 864,0
2018	-25 138,0	-23 351,0	-11 833,0	29,0	7 094,0	22 381,0	30 027,5
Приріст, %	51	194	1 053	-97	43	58	-11
Реальний нерозподілений прибуток (непокритий збиток)							
2014				708	3 982	11 338	27 113
2018				12	2 825	8 911	11 956
Приріст, %				-98	-29	-21	-56

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

Якщо розрахувати реальний нерозподілений прибуток у цінах 2013 року за допомогою кумулятивного індексу споживчих цін [6] (2014 р. він дорівнює 1,249, а 2018 р. – 2,5115), то ситуація значно гірша. Усі підприємства втратили в результаті політичної кризи 2018 року, простежується від’ємний приріст. 2018 року 95 % досліджуваних підприємств отримали нерозподілений прибуток у 2,3 раза менше ніж на початку політичної кризи. Статистичний аналіз нерозподіленого прибутку 29 підприємств дає можливість стверджувати, що 2018 року його розмір коливатиметься в інших підприємствах малого та середнього сегмента ринку від збитку в розмірі 6,5 млн грн до прибутку 4,8 млн грн. Розвідувальний аналіз показує наявність нормального розподілу (рис. 2), відношення асиметрії та ексцесу до їх стандартних похибок менше (табл. 6).

Таблиця 6

Прогноз нерозподіленого прибутку для підприємств хлібопекарського виробництва

Характеристика	Показники	2014 р.	2018 р.
95 % Довірчі інтервал для середнього	Середнє значення	2 605,21	-852,52
	Нижня межа	-1 537,25	-6 540,62
	Верхня межа	6 747,66	4 835,59
Перевірка нормального розподілу	асиметрія/стандартна похибка асиметрії	1,664/0,434 = 3,8	0,418/0,434 = 0,96
	ексцес/стандартна похибка асиметрії	5,638/0,845 = 6,7	0,335/0,845 = 0,396

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

2014 року цей діапазон був більш оптимістичним, але переносити на всіх учасників ринку не можемо через відсутності нормального розподілу (табл. 6, рис. 1).

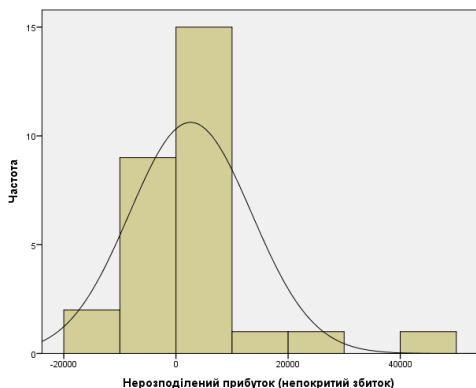

Рис. 1. Розподіл за 2014 р.

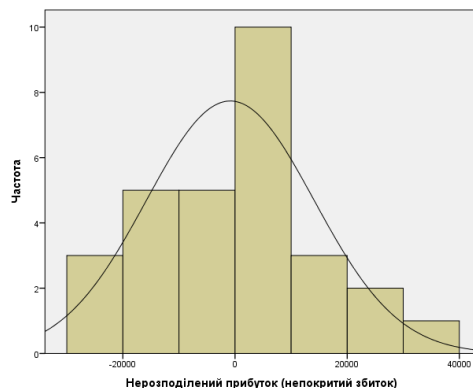

Рис. 2. Розподіл за 2018 р.

Джерело: складено авторами за результатами власних розрахунків.

Висновки. Отже, як показує порівняльний аналіз, ситуація за п'ять років на ринку суттєво погіршилася, навіть лідери серед малого та середнього бізнесу мають збитки. Хлібопекарське виробництво має міцну залежність від невизначеності політичного й економічного середовища України, які негативно впливають на купівельну спроможність населення, що зменшує обсяги споживання продукції преміумкласу. Негативний вплив посилюється і за рахунок загальноновизнаних проблем хлібопекарського виробництва, а саме: рівнів морального і фізичного зносу окремих основних фондів; недостатнього розвитку внутрішнього ринку супутніх галузей економіки; відсутності доступних фінансових ресурсів, для підтримки та розвитку нових проєктів; високих банківських платежів за кредитами, що гальмують діяльність суб'єктів господарювання; значної залежності від законодавчих обмежень, оскільки продовжується державне регулювання цін і тарифів у хлібопекарській галузі; відсутності встановлення ринкових цін, що обмежує рівень доходу і рентабельність виробництва; дефіциту і перебоїв з доставкою якісної сировини; міцної залежності товариства від урожайності пшениці і посівних планів сільгоспвиробників; високого рівня конкуренції в галузі; відсутності ліцензування діяльності та низького фінансового порогу входження в бізнес. У подальшому доцільно оцінити стійкість великих підприємств хлібопекарського виробництва на стресові ситуації зовнішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дурбалова Н. І. Інноваційно-інвестиційний вектор розвитку хлібопекарських підприємств. *Економіка харчової промисловості*. 2019. № 3. С. 66–72.
2. Загальнодоступна інформаційна база даних Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів. URL: <https://smida.gov.ua>
3. Костенко О. М., Краєвський В. М. Кластерный анализ как метод идентификации однородности объектов информационно-аналитической системы управления. *Облік і фінанси*. 2015. № 2 (68). С. 128–133.

4. Ліщинська В. В. Аналіз конкурентного середовища хлібопекарської промисловості України. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/163.pdf
5. Паянок Т. М., Задорожня Т. М. Статистичний аналіз даних: навчальний посібник. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 312 с.
6. Паянок Т. М., Литвиненко О. А. Аналіз впливу політичної кризи на рівень життя населення України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*: електронне наукове фахове видання. 2019. № 6 (23). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/23_2019/112.pdf
7. Сичевський М. П. Хлібопекарська галузь України: тенденції та проблеми її розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 14–23.
8. Соколова Н. Ю., Котузаки О. М., Пожиткова Л. Г. Аналіз проблем хлібопекарської галузі, стан ринку та актуальні шляхи розширення асортименту. *Зернові продукти і комбікорми*. 2018. № 18. С. 20–24.

REFERENCES

1. Durbalova N. I. (2019). Innovatsiino-investytsiyni vektor rozvytku khlibopekarskykh pidpriemstv [An Innovative-investment vector of development of enterprises is from a panification]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 3, 66–72.
2. Zahalnodostupna informatsiina baza danykh Derzhavnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku pro rynek tsinnykh paperiv. URL: <https://smida.gov.ua>
3. Kostenko O. M., Kraievskiy V. M. (2015). Klasternyyi analiz kak metod ydentyfikatsyy odnorodnosti ob'ektov ynformatsyonno-analytycheskoi systemy upravleniya [Cluster analysis as a method of identification of one-sidedness of objects of information-analytical of management system]. *Oblik i finansy*, 2 (68), 128–133.
4. Lishchynska V. V. Analiz konkurentnoho seredovyscha khlibopekarskoi promyslovosti Ukrainy [Analysis of competition environment of panary industry of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/163.pdf
5. Paianok T. M. Zadorozhnia T. M. (2020). Statystychnyi analiz danykh: navchalnyi posibnyk [Statistical analysis of data]. Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 312.
6. Paianok T. M., Lytvynenko O. A. (2019). Analiz vplyvu politychnoi kryzy na riven zhyttia naselennia Ukrainy [An analysis of influence of political crisis is on the standard of living of population of Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia: elektronne naukovoho fakhove vydannia*, 6 (23). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/23_2019/112.pdf
7. Sychevskiy M. P. (2018). Khlibopekarska haluz Ukrainy: tendentsii ta problemy yii rozvytku [Analysis of problems of industry of panification, market condition and actual ways of expansion of assortment]. *Ekonomika APK*, 5, 14–23.
8. Sokolova N. Yu., Kotuzaky O. M., Pozhytkova L. H. (2018). Analiz problem khlibopekarskoi haluzi, stan rynku ta aktualni shliakhy rozshyrennia asortymentu [Analysis of problems of industry of production to bread, market condition and actual ways of expansion of assortment]. *Zernovi produkty i kombikormy*, 18, 20–24.

Tetiana. N. Payanok, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, University of State Fiscal Service of Ukraine;

Alina. I. Krychfalushii, University of State Fiscal Service of Ukraine

Analysis of Influence of Political Crisis on a Panification in Ukraine

Inflationary processes cause the reduce of purchasing power of population and depreciate of their savings. Bakery manufacturers are experiencing negative influence because of increase of cost of production and reduce of demand in the premium segment. There is a high level of competition in this business because of absence of licensing of activities and low level of financial threshold for entering in business. Opportunities of modern technologies allow both the powerful supermarkets and private mini-bakery make this type of products.

Analysis of influence of political crisis on the enterprises of small and medium-sized business of bakery production in Ukraine based on the results of financial and economic activity in 2014 and 2018. IBM SPSS STATISTICS was used to do the cluster and statistical analysis. Ukrainian enterprises were choosing different management strategies during the first year of hostilities. Most of them had followed temperate and weighed politic. They had sufficient level of undivided profit and insignificant volume of receivables. In the same time, they had the deficit of working capital, which they were restoring through the current liabilities. The second position was occupied by four leaders, which stand out through maximum value of assets and undivided profit. They are controlling calculations with buyers, but there is a big amount of long-term and current liabilities that pointing to deficit of working capital. Three enterprises, which has a maximum value of cash and net profit, has had chosen the risk strategies. They are paying by own liabilities and in the same time they represented uncovered damage in the cluster. Two enterprises had the worst financial situation namely the maximum losses, they did not do their liabilities and they were not working with debtors.

The situation has been worsened in all enterprises in 2018. Statistical analysis of undivided profit represents, that in others enterprises of small and medium-sized business, it is fluctuate from loss 6,5 million to profit 4,8 million. This range was more optimistic in 2014.

Comparative analysis of financial performance of bakery enterprises represents situation is worsened during the 5 years, even the leaders of small and medium-sized business have losses. Political crisis influence on activities of bakery production, which has negative economic consequences in Ukraine.

Key words: cluster and statistical analyses, real and nominal profit, financial statements of enterprises.

Стаття надійшла до редакції 4 березня 2020 року

УДК 336.012.23

JEL M40

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.148-159

Т. М. Сторожук,*к.е.н., доцент**e-mail: stevan@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-2260-1301;****Н. В. Малинич,***e-mail: natalie99@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-5636-7894;****Д. Л. Пастух,***Університет ДФС України**e-mail: dasha_pastukh@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-6833-4432**

ВПЛИВ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

У цій статті опрацьовано загальні підходи до визначення фінансової стійкості та означено основні тенденції в сучасних ринкових умовах господарювання. Розглянуто сутність фінансової стійкості за різними науковими підходами, на основі яких сформовано власний погляд. Висвітлено внутрішні і зовнішні чинники, що впливають на фінансову стійкість підприємства. У період нестабільності ринкових умов господарювання та індивідуальності для кожного суб'єкта господарювання за даними публічного акціонерного товариства «Малинська паперова фабрика – Вайдманн» проведено аналіз фінансової стійкості за допомогою абсолютних і відносних показників та оцінено залежність показників від структури капіталу досліджуваного підприємства. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи оптимізації структури капіталу, а отже, й фінансової стійкості підприємства.

Ключові слова: абсолютні показники фінансової стійкості, відносні показники фінансової стійкості, оптимізація, підприємство, фактори фінансової стійкості підприємства, фінансова стійкість підприємства.

Т. М. Сторожук, Н. В. Малинич, Д. Л. Пастух. Влияние структуры капитала на финансовую устойчивость предприятия

В данной статье рассмотрены общие подходы к определению финансовой устойчивости и обозначено основные тенденции в современных рыночных условиях хозяйствования. Рассмотрены определения финансовой устойчивости по разным научным подходам, на основе которых сформирован собственный взгляд. Освещены внутренние и внешние факторы, влияющие на финансовую устойчивость предприятия. Ввиду нестабильности рыночных условий хозяйствования и индивидуальности для каждого субъекта хозяйствования по данным публичного акционерного общества «Малинская бумажная фабрика – Вайдманн» проведен анализ финансовой устойчивости с помощью абсолютных и относительных показателей и оценена зависимость показателей от

структуры капитала исследуемого предприятия. На основе проведенного анализа предложены пути оптимизации структуры капитала, а следовательно, и финансовой устойчивости предприятия.

Ключевые слова: абсолютные показатели финансовой устойчивости, оптимизация, относительные показатели финансовой устойчивости, предприятие, факторы финансовой устойчивости предприятия, финансовая устойчивость предприятия.

Мета і завдання. Метою цього дослідження є визначення впливу співвідношення власного та залученого капіталу об'єкта дослідження на показники його фінансової стійкості. На основі отриманих результатів запропонувати шляхи оптимізації та підвищення фінансової стійкості підприємства.

Постановка проблеми. В умовах високої конкуренції та нестабільності на ринку керівникам підприємств стає дедалі складніше приймати управлінські рішення, оскільки процес ухвалення рішень супроводжується багатоваріантним вибором і невпевненістю в правильному прийнятті рішень. Для того щоб підприємство продовжувало свою роботу, потрібно мати достатню кількість фінансових ресурсів, які забезпечать йому безперервність діяльності та фінансову стійкість. Якщо в підприємства брак грошових коштів, то воно змушене їх позичати. Таким чином, постає питання вибору джерел надходження фінансових ресурсів на підприємство, встановлення оптимального співвідношення обсягів власного та позикового капіталу, а також мінімізації витрат на такі процеси для забезпечення високої ефективності їх використання та одночасного підтримання фінансової стійкості підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження фінансової стійкості підприємства зробили такі вчені, як Л. І. Лахтіонова, О. К. Матяш, Н. В. Мірко, Є. В. Мних, В. О. Подольська, К. В. Самсонова, Г. Г. Старостенко, В. В. Чепка та інші. Ці вчені досліджували сутність фінансової стійкості підприємства, її оцінку та необхідність збереження. Незважаючи на велику кількість праць учених, це питання постійно потребує глибокого вивчення в кожному конкретному випадку й індивідуально для кожного суб'єкта господарювання, що потребує розробки загальних підходів та визначення тенденцій у сучасних ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Підприємства, що здійснюють неефективну діяльність і не можуть погасити свою заборгованість, часто банкрутують, тому керівникам необхідно ретельно слідкувати за фінансовим становищем підприємств, а також приділяти значну увагу фінансовій стійкості підприємства. Під фінансовою стійкістю часто розуміють стан майна підприємства, що гарантує йому платоспроможність [1, с. 283]. Це тлумачення фінансової стійкості не єдине, оскільки у науковій літературі існують різні підходи щодо його визначення.

Так, на думку Л. І. Лахтіонової [2, с. 387], під фінансовою стійкістю необхідно розуміти стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробничо-торговельної діяльності, а також затрати на його розширення й оновлення. Подібний погляд мають Є. В. Мних [3], Г. Г. Старостенко та Н. В. Мірко [4], які визначають фінансову стійкість як економічну категорію, яка «досягається за умови стабільного перевищення доходів над витратами, вільного маневрування грошовими коштами та стійкого економічного зростання і визначається раціональною забезпеченістю потреб

підприємства фінансовими ресурсами для ефективної діяльності в ринкових умовах». Тоді як, на думку В. В. Чепка та О. К. Матяш [5, с. 652], фінансову стійкість необхідно розглядати як комплексне поняття, в якому відображається стабільний фінансовий стан підприємства, за якого ефективно формуються, розподіляються та використовуються фінансові ресурси, забезпечуються фінансова автономія, платоспроможність, дохідність та рентабельність, розвиток діяльності на поточний та майбутній періоди. В. О. Подольська [6, с. 138] вважає, що фінансова стійкість підприємства – це здатність підприємства відповідати за своїми боргами та зобов'язаннями і нарощувати економічний потенціал, результат його поточного, інвестиційного, фінансового розвитку. А К. В. Самсонова [7, с. 129] взагалі дотримується думки, що фінансова стійкість підприємства – це такий стан фінансової незалежності підприємства щодо володіння майном та його в використання.

Проаналізувавши підходи науковців щодо визначення поняття «фінансова стійкість», можна зробити висновок, що немає єдиної точки зору. У цілому думки авторів можна розділити на ті, які визначають фінансову стійкість як результат минулої діяльності, поточний стан та здатність нарощувати потенціал на майбутнє. Найбільше прихильників мають другу точку зору, які визначають фінансову стійкість як теперішній стан підприємства. Але і серед таких авторів немає єдності бачення предмета. Деякі науковці під фінансовою стійкістю розуміють загалом фінансовий стан підприємства, а інші – як стан фінансових ресурсів. Одні притримуються думки, що під фінансовою стійкістю варто розуміти стан підприємства, при якому воно є незалежним щодо володіння майном та його використання, а інші вважають, що фінансова стійкість – здатність підприємства відповідати за своїми боргами та зобов'язаннями. Однак більш поширена думка, що це – стабільний стан підприємства, при якому забезпечується безперервний виробничий процес, а також розширяється та оновлюється виробництво.

На основі узагальнення думок та поглядів інших науковців вважаємо, що фінансова стійкість – це комплексне поняття, яке відображає стабільний фінансовий стан підприємства, за яким ефективно формуються, розподіляються та використовуються фінансові ресурси, забезпечуються фінансова автономія, платоспроможність, дохідність і рентабельність та здійснюється розвиток діяльності на поточний та майбутній періоди. Звичайно, це стан, коли рівень доходів постійно перевищує витрати, грошові кошти перебувають у вільному обігу, а виробничий процес весь час перебуває у безперервному русі, який забезпечується затратами на його розширення й оновлення.

Фінансова стійкість підприємства може змінюватися під дією зовнішніх та внутрішніх факторів (табл. 1), тому для стабільного ефективного функціонування підприємства необхідно в таких умовах швидко адаптуватися та вміти їм протистояти.

Однак, на нашу думку, відправною точкою фінансової стійкості підприємства є його потенціал, який визначається за обсягом власних, залучених та запозичених ресурсів. Ефективність управління фінансовою стійкістю підприємства залежить від раціональності управління його фінансовим потенціалом.

Важливим компонентом фінансової стійкості є наявність необхідної кількості фінансових ресурсів, за допомогою яких можна організувати ефективну роботу підприємства та стабільно одержувати прибутки. Крім того, велике значення має структура капіталу й особливо співвідношення між власним і позиковим капіталом. Вони мають певну відмінність, яка впливає з різного рівня дохідності та рівня ризику для власників.

До власного капіталу відносять власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з уже оподаткованого прибутку. Позиковий капітал дає змогу акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів, щоб реалізувати інвестиційні проекти. Проте у разі залучення великих обсягів позикового капіталу на підприємстві виникають фінансові витрати, які пов'язані зі сплатою відсотків за позики та кредити. Такі витрати зменшують чистий прибуток, знижують рентабельність капіталу, а це призводить до зниження фінансової стійкості підприємства. Таким чином, для зміцнення своєї стійкості суб'єкту господарювання насамперед необхідно формувати оптимальне співвідношення між обсягами позикових і власних коштів.

Таблиця 1

Фактори, що впливають на фінансову стійкість підприємства

Зовнішні	Внутрішні
<i>Економічні:</i> – спад обсягу національного доходу; – зростання інфляції; – нестабільність податкової системи; – зниження рівня реальних доходів населення; – зростання безробіття	<i>Операційні:</i> – неефективний маркетинг; – неефективна структура поточних витрат; – низький рівень використання основних засобів; – неефективний виробничий менеджмент; – високий розмір страхових і сезонних запасів
<i>Ринкові:</i> – посилення монополізму на ринку; – істотне зниження попиту; – нестабільність валютного ринку; – зниження місткості внутрішнього ринку	<i>Інвестиційні:</i> – істотні перевитрати інвестиційних ресурсів; – недосягнення запланованих обсягів прибутку за реалізованими проектами; – неефективний інвестиційний менеджмент
<i>Інші:</i> – політична нестабільність; – стихійні лиха; – негативні демографічні тенденції	<i>Фінансові:</i> – неефективна фінансова стратегія; – неефективна структура активів; – висока вартість капіталу; – надмірна частка позикового капіталу

Джерело: [8].

Вплив співвідношення власного і залученого капіталу на фінансову стійкість підприємства розглянемо на прикладі ПАТ «Малинська паперова фабрика – Вайдманн», структура капіталу якого за період 2017–2019 рр. представлена у табл. 2.

За даними таблиці 2 можна зробити висновок про помірне збільшення власного капіталу протягом 2018 і 2019 років з 153 223 тис. грн до 176 162 тис. грн, що є позитивним явищем. Проте абсолютні значення збільшення власних джерел не достатньо свідчать про фінансову стійкість підприємства, яку характеризує комплекс показників.

Для оцінки впливу співвідношення власного і залученого капіталу на фінансову стійкість підприємства проведемо аналіз фінансової стійкості за допомогою абсолютних та відносних показників.

Наявність власних оборотних коштів (В) – розраховується як різниця власного капіталу (ВК) і необоротних активів (НА). Цей показник відображає чистий оборотний капітал, а збільшення його значення свідчить про подальший розвиток підприємства. Тоді як зниження значення – про збільшення величини залученого капіталу і зростання фінансової залежності.

Таблиця 2

Аналіз структури капіталу ПрАТ «Вайдманн» за 2017–2019 рр.

№ з/п	Показник	2017 р.		2018 р.		2019 р.		Відхилення суми, +, –		Відхилення питомої ваги, %	
		Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	Сума, тис. грн	Питома вага, %	2018 р. до 2017 р.	2019 р. до 2018 р.	2018 р. до 2017 р.	2019 р. до 2018 р.
1.	Власний капітал	153 223	37,1	169 050	37,6	176 162	43,4	+15 827	+7 112	+ 0,5	+5,8
2.	Залучений капітал	259 950	62,9	281 004	62,4	229 526	56,6	+21 054	-51 478	-0,5	-5,8
2.1	у т. ч. довгострокові зобов'язання	136 868	33,1	82 058	18,2	3 094	0,8	-54 810	-78 964	-14,9	-17,4
2.2	поточні зобов'язання	123 082	29,8	198 946	44,2	226 432	55,8	+75 864	+27 486	+14,4	+11,6
Вартість усіх пасивів		413 173	100	450 054	100	405 688	100	+36 881	-44 366	–	–

Джерело: розраховано авторами за даними підприємства [10].

Наявність власних та довгострокових позикових коштів (ВД) – розраховується як сума власних оборотних коштів та довгострокових зобов'язань (ДЗ).

Наявність загальних коштів (ЗК) – розраховується як сума власних та довгострокових позикових коштів, збільшену на суму короткострокових кредитів банків (КК) [9, с. 23].

Визначимо абсолютні показники приватного акціонерного товариства «Вайдманн» за період 2017–2019 рр. (табл. 3).

Показники наявності джерел фінансування запасів відповідають трьом показникам забезпеченості запасів джерелами фінансування:

1. Надлишок (+) або дефіцит (–) власних коштів (ФВ) – розраховується як різниця власних оборотних коштів (В) і запасів (Зп).

2. Надлишок (+) чи дефіцит (–) власних та довгострокових позикових коштів (ФВД) – розраховується як різниця власних, довгострокових позикових коштів (ВД) і запасів (Зп).

3. Надлишок (+) чи дефіцит (–) загальних коштів (ФЗК) – розраховується як різниця загальних коштів (ЗК) і запасів (Зп) [11].

Таблиця 3

**Аналіз показників, які характеризують джерела формування запасів та витрат
ПрАТ «Вайдманн» за 2016–2019 рр.**

№ з/п	Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. до 2017 р.	Абсолютне відхилення 2019 р. до 2018 р.
1.	Власний капітал	153 223	169 050	176 162	15 827	7 112
2.	Необоротні активи	211 180	217 574	210 514	6 394	–7 060
3.	Наявність власних оборотних коштів (р. 1 – р. 2)	–57 957	–48 524	–34 352	9 433	14 172
4.	Довгострокові зобов'язання	136 868	82 058	3 094	–54 810	–78 964
5.	Наявність власних оборотних коштів і довгострокових джерел покриття запасів (р. 3 + р. 4)	78 911	33 534	–31 258	–45 377	–64 792
6.	Короткострокові кредити та позики	123 082	198 946	226 432	75 864	27 486
7.	Наявність загальних коштів (р. 5 + р. 6)	201 993	232 480	195 174	30 487	–37 306

Джерело: розраховано авторами за даними підприємства [10].

Визначимо відносні показники приватного акціонерного товариства «Вайдманн» за період 2016–2019 рр. (табл. 4).

Таблиця 4

**Аналіз показників забезпеченості запасів джерелами фінансування
на ПрАТ «Вайдманн» за 2016–2019 рр.**

№ з/п	Показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Абсолютне відхилення 2018 р. до 2017 р.	Абсолютне відхилення 2019 р. до 2018 р.
1.	Наявність власних коштів	–57 957	–48 524	–34 352	9 433	14 172
2.	Наявність власних і довгострокових джерел покриття запасів	78 911	33 534	–31 258	–45 377	–64 792
3.	Наявність загальних коштів	201 993	232 480	195 174	30 487	–37 306
4.	Запаси	71 548	110 052	72 038	38 504	–38 014
5.	Надлишок (+) або дефіцит (–) власних коштів (р. 1 – р. 4)	–129 505	–158 576	–106 390	–29 071	52 186
6.	Надлишок (+) або дефіцит (–) власних коштів і довгострокових кредитів та позик (р. 2 – р. 4)	7 363	–76 518	–103 296	–83 881	–26 778
7.	Надлишок (+) або дефіцит (–) загальних коштів (р. 3 – р. 4)	130 445	122 428	123 136	–8 017	708

Джерело: розраховано авторами за даними [10].

Розрахунок показників наявності джерел фінансування запасів та забезпеченості запасів джерелами фінансування дозволяє визначити тип фінансової стійкості підприємства. Це допоможе підприємству обрати напрям, по якому йому варто рухатися. Так, наприклад, якщо підприємство у динаміці за роками зможе виявити, що воно може опинитися у кризовому стані, то необхідно негайно підвищувати рівень капіталізації. Саме тому керівництву підприємства для прийняття рішень необхідно знати тип фінансової стійкості та вміти аналізувати його показники.

Визначення типу фінансової стійкості ПрАТ «Вайдманн» здійснюється на основі розрахованих показників, абсолютних і відносних показників, а також за допомогою таблиці 4, де:

K_B – показник надлишку або дефіциту власних коштів;

$K_{B,Д}$ – показник надлишку або дефіциту власних коштів і довгострокових кредитів і позик;

$K_{З,К}$ – показник надлишку або дефіциту загальних коштів.

Якщо значення показника надлишку або дефіциту власних коштів буде від'ємним, то $K_B < 0$, і навпаки.

Таблиця 5

Типи фінансової стійкості підприємства

Тип фінансової стійкості	Значення коефіцієнтів			
	K_B	$K_{B,Д}$	$K_{З,К}$	Σ
Абсолютна стійкість	≥ 0	≥ 0	≥ 0	1, 1, 1
Нормальна стійкість	< 0	≥ 0	≥ 0	0, 1, 1
Нестійкий фінансовий стан	< 0	< 0	≥ 0	0, 0, 1
Кризовий фінансовий стан	< 0	< 0	< 0	0, 0, 0

Джерело: [3, с. 187].

Проаналізувавши абсолютні показники підприємства «Вайдманн», видно, що підприємство має переважно нестійкий фінансовий стан. Основними чинниками, що сприяли зниженню фінансової стійкості 2019 року є зменшення показника довгострокових зобов'язань на 78 964 тис. грн, а також зниження темпу приросту власного капіталу на 4,2 %. З даних таблиці 4 видно, що підприємство відчуває нестачу джерел фінансування. Так, станом на 2019 рік, загальна їх нестача зросла на 26 778 тис. грн і з 76 518 тис. грн сягнула 103 296 тис. грн.

Крім абсолютних показників, важливо також проаналізувати відносні, адже вони відображають рівень фінансових ризиків підприємства та його залежність від зовнішніх кредиторів, тобто від позикового капіталу. До відносних показників фінансової стійкості належать: коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт концентрації позикового капіталу, коефіцієнт фінансового левериджу та ін. (табл. 6).

За даними таблиці 6 можна зробити висновок, що підприємство «Вайдманн» залежить від позикових коштів і станом на 31.12. 2019 здатне фінансувати тільки 40 % активів за рахунок власних коштів, що на 5 % більше значення за попередній рік. Це означає, що фінансова залежність підприємства зменшується, але перебуває не в нормативних межах.

Коефіцієнт фінансування також менше нормативного значення, що свідчить про фінансову нестабільність підприємства. Але варто зазначити, що показник цього коефіцієнта, порівняно з 2017 і 2018 роками, покращився і 2019 року на кожну гривню зобов'язань підприємства «Вайдманн» припадає 0,77 гривні власного капіталу. Вартість усіх активів підприємства на 44 % фінансується за рахунок позикового капіталу і довгострокових зобов'язань. Це свідчить про середній ризик банкрутства. Як і попередні показники, коефіцієнт концентрації позикового капіталу також не відповідає нормативному значенню. 2019 року 57 % активів підприємства фінансувалися за рахунок позикового капіталу, тоді як за період 2017–2018 рр. значення залишалося стабільним на рівні 62 %.

Таблиця 6

**Показники фінансової стійкості підприємства
ПрАТ «Малинської паперової Фабрики – Вайдманн»**

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку коефіцієнта	Нормативне значення	Роки			Відносне відхил. 2018 р. до 2017 р.	Відносне відхил. 2019 р. до 2018 р.	Темп зростання 2018 до 2017 р.	Темп зростання 2019 до 2018 р.
			2017	2018	2019				
Коефіцієнт автономії	Власний капітал / Вартість усіх пасивів	> 0,5	0,37	0,38	0,43	0,011	0,005	1,03	1,01
Коефіцієнт фінансової залежності	Вартість усіх пасивів / Власний капітал	< 2	2,7	2,66	2,30	-0,082	-0,034	0,97	0,99
Коефіцієнт фінансування	Власний капітал / Позиковий капітал	> 1	0,59	0,6	0,77	0,027	0,012	1,05	1,02
Коефіцієнт співвідношення позикового і власного капіталу	Позиковий капітал / Власний капітал	< 1	1,7	1,66	1,30	-0,082	-0,034	0,95	0,98
Коефіцієнт фінансової стійкості	Довгострокові джерела фінансування / Вартість усіх активів	зростання у динаміці	0,7	0,56	0,44	0,034	-0,144	1,05	0,79
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	Позиковий капітал / Вартість усіх активів	< 0,5	0,63	0,62	0,57	-0,011	-0,005	0,98	0,99
Коефіцієнт фінансового левериджу	Довгостроковий позиковий капітал / Власний капітал	не нормується	0,89	0,49	0,02	0,037	-0,408	1,04	0,54

Джерело: розраховано авторами за даними підприємства [10].

У цілому показники фінансової стійкості підприємства 2019 року покращилися, але, незважаючи на це, вони не відповідають нормативному значенню. Це свідчить про те, що

підприємство є фінансово нестабільним і потребує заходів щодо оптимізації фінансової стійкості.

Поточна стабільна діяльність підприємства базується на забезпеченості фінансовими ресурсами та їх постійному кругообігу. Стратегічний розвиток підприємства можливий лише за умови збільшення фінансових ресурсів. Сучасні умови господарювання постійно потребують нових підходів до формування достатньої кількості фінансових ресурсів на підприємстві. Пошук джерел фінансування розвитку підприємства, визначення оптимальної структури власних та залучених джерел, ефективне їх використання є першочерговими завданнями фінансової служби. Для формування ефективної системи управління фінансовою стійкістю доцільно використовувати різні методи: облік, планування, прогнозування, моделювання, регулювання, контроль та аналіз. Ці методи мають працювати комплексно, в постійно діючій системі взаємозв'язку.

Збільшення фінансової стійкості має здійснюватися перш за все за рахунок постійного нарощення, розподілу й ефективного використання власних коштів підприємства. Кожному конкретному випадку залучення позикових коштів має передувати детальний аналіз доцільності, необхідності та можливості здійснення позик з урахуванням ризиків. При цьому важливим фактором є організація своєчасного моніторингу й обліку та систематичного контролю за ситуацією.

Висновки. Фінансова стійкість підприємства залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами та визначається співвідношенням власних і позикових коштів, активів і джерел їх фінансування. Основною проблемою сучасних підприємств є низький рівень окремих показників фінансової стійкості, який обумовлений недостатньою величиною власного капіталу для фінансування діяльності господарюючого суб'єкта. Варто зазначити, що одним із стратегічних завдань досліджуваного й інших підприємств України є приведення співвідношення власного та позикового капіталу до оптимального співвідношення, яке забезпечить максимальний рівень фінансової рентабельності, а також достатній рівень фінансової стійкості, тобто її зміцнення. Заходи, які спрямовані на покращення фінансової стійкості підприємства, ґрунтуються на управлінні доходами й витратами як складовими управління прибутком підприємства. Важливим напрямом зростання прибутку є зниження собівартості продукції за рахунок зменшення непродуктивних витрат та втрат, що є необхідною умовою економічного зростання підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: МАУП, 2004. 328 с.
2. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 387 с.
3. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 412 с.
4. Старостенко Г. Г., Мірко Н. В. Фінансовий аналіз: навч. посібник для студентів вузів. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 224 с.
5. Чепка В. В., Матяш О. К. Фінансова стійкість: сутність та фактори впливу. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 649–655.

6. Подольська В. О. Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2009. № 4(35). С. 136–142.
7. Самсонова К. В. Фактори впливу на фінансову стійкість підприємства. *Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету*. 2013. № 4. С. 125–134.
8. Ткаленко Я. М. Фінансова стійкість підприємства та фактори впливу на неї. URL: www.inter-nauka.com/uploads/public/14508993787623.pdf
9. Беялов Т. Е., Олійник А. В. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її зміцнення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2016. № 12(2). С. 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_12%282%29__6
10. Офіційний сайт приватного акціонерного товариства «Малинська паперова фабрика – Вайдманн». URL: www.weidmann-mpm.com
11. Домбровська Л. В. Зміцнення фінансової стійкості підприємства шляхом оптимізації структури капіталу. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_7

REFERENCES

1. Filimonenkov, O. S. (2004). *Finansy pidpriemstv* [Enterprise finance]. Kyiv: MAUP.
2. Lakhtionova, L. A. (2001). *Finansovyi analiz subiektiv hospodariuvannia* [Financial analysis of business entities]. Kyiv: KNEU.
3. Mnykh, Ye. V. (2003). *Ekonomichniy analiz* [Economic analysis]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
4. Starostenko, H. H., Mirko N. V. (2006). *Finansovyi analiz* [Financial analysis]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
5. Chepka, V. V., Matiash, O. K. (2017). Finansova stiikist: sutnist ta faktory vplyvu [Financial stability: essence and factors of influence]. *Economy and society journal*, (12), 649–655.
6. Podolska, V. O. (2009) Kompleksna otsinka finansovoi stiikosti pidpriemstva [Comprehensive assessment of the financial stability of the enterprise]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperation of Ukraine*, (4(35)), 136–142.
7. Samsonova, K. V. (2013). Faktory vplyvu na finansovu stiikist pidpriemstva [Factors influencing the financial stability of the enterprise]. *Collection of scientific works of Kirovohrad National Technical University*, (4), 125–134.
8. Tkalenko, Ya. M. (2015). Finansova stiikist pidpriemstva ta faktory vplyvu na nei [Financial stability of the enterprise and factors influencing it]. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/14508993787623.pdf> (accessed 22.03.2020).
9. Belialov, T. E., Oliinyk, A. V. (2016). Finansova stiikist pidpriemstva ta shliakhy yii zmitsnennia [Financial stability of the enterprise and ways to strengthen it]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»* (electronic journal), (12 (2)), 22–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_12%282%29__6 (accessed 23.03.2020).
10. Ofitsiyni sait pryvatnoho aktsionernoho tovarystva «Malynska paperova fabryka-Vaidmann» [Official site of the private joint-stock company «Malinska paper factory-Weidmann»]. URL: www.weidmann-mpm.com (accessed 15.02.2020).

11. Dombrovska, L. V. (2014). Zmitsnennia finansovoi stiikosti pidpriemstva shliakhom optymizatsii struktury kapitalu [Strengthening the financial stability of the enterprise by optimizing the capital structure]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*, (2), 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_7 (accessed 24.03.2020).

Tetiana M. Storozhuk, Candidate of Economics, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Nataliia V. Malynych, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Daria L. Pastukh, University of the State Fiscal Service of Ukraine

The Effect of Capital Structure on the Financial Stability of the Enterprise

In conditions of high competition and instability in the market, it is becoming increasingly difficult for business leaders to make management decisions, as the decision-making process is accompanied by multiple choice and uncertainty in the correct decision-making. In order for the company to continue its work, it is necessary to have sufficient financial resources that will ensure its continuity and financial stability. If a company lacks cash, it is forced to borrow it. Thus, there is a question of choosing the sources of financial resources for the enterprise, establishing the optimal ratio of equity and debt capital, as well as minimizing the cost of such processes to ensure high efficiency of their use and while maintaining the financial stability of the enterprise.

The purpose of this study is to determine the impact of the ratio of equity and borrowed capital of the object of study on the indicators of its financial stability and on the basis of the results to suggest ways to increase financial stability or optimize it.

Significant contribution to the study of financial stability of the enterprise was made by such scientists as Lakhtionova L. I., Matyash O. K., Mirko N. V., Mnykh E. V., Podolskaya V. O., Samsonova K. V., Starostenko G. G., Chepka V. V. and others. These scientists studied the essence of the financial stability of the enterprise, its assessment and the need to preserve. Despite the large number of works of scientists, this issue constantly requires in-depth study in each case and individually for each business entity, which requires the development of general approaches and identifying trends in today's market conditions.

A study conducted at the Malin Paper Factory, «Weidmann», showed that the type of financial stability was largely unstable and required measures to optimize financial stability. The financial stability of the enterprise depends on the effective management of financial resources, and is determined by the ratio of own and borrowed funds, assets and sources of funding. Measures aimed at improving the financial stability of the enterprise are based on revenue and expenditure management as components of enterprise profit management. An important direction of profit growth is to reduce the cost of production by reducing unproductive costs and losses, which is a necessary condition for economic growth of the enterprise.

The current stable activity of the enterprise is based on the provision of financial resources and their constant circulation. Strategic development of the enterprise is possible only on condition of increase of financial resources. Modern business conditions constantly require new approaches to the formation of sufficient financial resources in the enterprise. Finding sources of financing for the development of the enterprise, determining the optimal structure of own and borrowed sources, their effective use are the priorities of the financial service. To form an effective financial stability management system, it is advisable to use different methods:

accounting, planning, forecasting, modeling, regulation, control and analysis. These methods must work comprehensively, in a permanent system of interconnection.

The increase in financial stability should be carried out, first of all, at the expense of constant increase, distribution and effective use of own means of the enterprise. Each specific case of borrowing should be preceded by a detailed analysis of the feasibility, necessity and feasibility of lending, taking into account the risks. An important factor is the organization of timely monitoring and accounting and systematic control over the situation.

Key words: *absolute indicators of financial stability, enterprise, factors of financial stability of the enterprise, financial stability of the enterprise, optimization, relative indicators of financial stability.*

Стаття надійшла до редакції 11 травня 2020 року

УДК 330.88

JEL D03

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.160-170

А. С. Тельнов,*д.е.н., професор**e-mail: tas201@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-8894-5206;****С. Л. Решміділова,***к.е.н., доцент,**Хмельницький національний**університет**e-mail: rlsvetlana@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-1540-4019**

РОЗВИТОК ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ПРИЙНЯТТІ ЕКОНОМІЧНИХ РІШЕНЬ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження поведінкових особливостей економічних агентів в умовах інноваційного розвитку. Проаналізовано еволюцію розвитку нового напрямку економічної теорії, який займається дослідженням впливу психологічних факторів на рішення людей у різноманітних економічних ситуаціях. Здійснено аналіз концепцій, на яких базується сучасний етап розвитку поведінкової економічної теорії. Визначено методологічну основу поведінкової економіки та потенціал її розвитку. Проаналізовано поведінкові аспекти людини економічної у нестабільному середовищі. Зроблено висновок про цінність для науки проведених у межах поведінкової економіки досліджень та експериментів.

Ключові слова: поведінкова економічна теорія, поведінкова економіка, економічні рішення, людина економічна, економічні агенти, поведінка, когнітивні фактори.

А. С. Тельнов, С. Л. Решмидилова. Развитие поведенческой экономики в принятии экономических решений

В статье обоснована необходимость исследования поведенческих особенностей экономических агентов в условиях инновационного развития. Проанализирована эволюция развития нового направления экономической теории, в рамках которого исследуется влияние психологических факторов на решения людей в разнообразных экономических ситуациях. Осуществлен анализ концепций, на которых базируется современный этап развития поведенческой экономической теории. Определена методологическая основа поведенческой экономики и потенциал её развития. Проанализированы поведенческие аспекты человека экономического в нестабильной среде. Сделан вывод о ценности для науки проведённых в пределах поведенческой экономики исследований и экспериментов.

Ключевые слова: поведенческая экономическая теория, поведенческая экономика, экономические решения, человек экономический, экономические агенты, поведение, когнитивные факторы.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад застосування інструментів поведінкової економіки, нейроекономіки під час визначення поведінкових аспектів економічної людини в нестабільному середовищі.

Постановка проблеми. Сучасна економіка характеризується високим ступенем інноваційності, в якій домінуючими є інтелектуальні ресурси. Саме завдяки інтелекту та знанням суб'єкти економіки приймають економічні рішення, завдяки чому визначаються специфіка та характерні риси їхньої поведінки. Нова сфера економіки – поведінкова економіка – вивчає психологічні особливості людського сприйняття та судження, вплив емоційних та когнітивних факторів на поведінку й прийняття економічних рішень суб'єктами економіки, а також наслідки цього впливу на ринкові чинники (ціни, прибуток, витрати, якість, ресурси) і на ринок у цілому. Сучасні інструменти поведінкової економіки дозволяють вирішити такі важливі проблеми в економіці, як депресія економічної системи, безробіття, нестійкість цін на фінансових ринках, циклічність ринків нерухомості тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початку свого розвитку економічна наука була пов'язана з психологією. Ще А. Сміт 1759 р. психологічно обґрунтовував поведінку індивідів за допомогою таких понять, як «справедливість», «честолюбство», «марносластво».

Розвиток поведінкової економіки тісно пов'язаний з розвитком неокласичної економічної теорії, оскільки більшість поведінкових моделей, концепцій і сфер дослідження засновані на теоріях представників цієї економічної школи. Так, теорія Р. Талера «керованого вибору» показує, що людина значною мірою сама не контролює свою поведінку, що суперечить економічній теорії [1]. У роботах М. Ребіна висвітлені питання, пов'язані з психологічними аспектами зміни економічних уподобань [2]. В. Пезендорфер здійснив порівняльний аналіз досягнень у поведінковій економіці [3]. Дж. Гінакоплос, Д. Пірс та Е. Стечет у своїй роботі звертають увагу на вплив соціального фактора та думки оточуючих на вибір індивіда [4].

Різні аспекти формування та розвитку поведінкової економіки як нового напрямку економічних досліджень висвітлені у працях таких учених, як І. М. Бобух, В. М. Бутенко, В. В. Грецька-Миргородська, Б. М. Данилишин, О. І. Колядич та інших.

Окремим напрямом досліджень є теорія поведінкових фінансів, яка досліджує взаємозв'язок прийняття фінансових рішень та психології поведінки учасників фінансових відносин. Питання поведінкових фінансів обговорюються у роботах П. Ілляшенка, А. А. Капелюш, Т. О. Кізими, М. О. Кужелева, М. Ліпича, А. В. Нечипоренко, О. Терещенка. Разом з тим теоретичний базис аналізу проблем поведінкової економіки залишається в рамках неокласичної парадигми. Сучасні роботи вчених спрямовані на розгляд основних положень методології поведінкової економіки.

Виклад основного матеріалу. Поведінкова економічна теорія являє собою новий науковий напрям наукової думки, який вивчає процес прийняття рішень економічними агентами в умовах невизначеності та ризику.

Об'єктом дослідження в межах поведінкової економіки стали систематичні відхилення від нормативного стандарту раціонального вибору.

Сучасний етап розвитку поведінкової економічної теорії базується на ряду концепцій. Теорія обмеженої раціональності Герберта Саймона концентрує увагу на дослідженні організаційної поведінки та процесів прийняття рішень. Сутність теорії полягає у тому, що коли перед економічними агентами постає вибір, вони внаслідок складності ситуації

та неможливості обчислити корисність конкретної можливої дії здійснюють вибір на основі творчого, неусвідомленого мислення (за допомогою евристичного аналізу), ніж на правилах оптимізації [5].

Так, автори теорії перспективи (prospect theory) психологи Д. Канеман та А. Тверські довели ефективність застосування психологічних досліджень в економіці та можливість подальшого розвитку теорії вибору, а також пояснення аномалій в економічній поведінці. Теорія перспективи базується на властивостях функції вартості, що характеризує процес вибору між різними альтернативами, які пов'язані з ризиком та невизначеністю. У процесі досліджень Д. Канеман та А. Тверські довели, що під час прийняття економічних рішень порушуються правила раціональної поведінки: принцип домінування та принцип інваріантності (порядок переваг між різними очікуваннями не залежить від способу їх опису).

Д. Канеман як основоположник поведінкової економіки 2002 року був нагороджений Нобелівською премією з економіки за «включення даних психологічних досліджень в економічну науку, особливо тих, які стосуються суджень людини і прийняття рішень в умовах невизначеності» [6].

Професор психології та поведінкової економіки Ден Аріелі видав такі праці: «Передбачувано ірраціональний» (2008 р.), «Позитивна ірраціональність» (2010 р.), «Ірраціонально ваш» (2015 р.). Ці праці дали поштовх до подальшої актуальності і розвитку напрямів поведінкової економіки.

Важливим досягненням поведінкової теорії в умовах невизначеності і ризику є збір та аналіз когнітивних евристик (практичних правил прийняття рішень, шаблонних рішень, які часто суперечать раціональності). Перевагою евристик є те, що вони допомагають у прийнятті рішень, зменшуючи час обробки інформації і прискорюючи процес розробки подальшого варіанта дій.

До найбільш значимих та відомих евристик відносять [7]:

- ефект вкладених коштів (властивість людини під час прийняття рішень орієнтуватись на вже витрачені кошти);
- ефект форми (безпосередній вплив формулювання задачі та альтернативи вибору на рішення, що приймається);
- ефект початкового запасу (оцінювання цінності благ, якими володіє людина, вище за ті, якими вона не володіє);
- упередження доступності (постійний вплив на прийняття рішень недавніх, яскравих та значущих подій у житті людини);
- упередження репрезентативності (систематично неправильне оцінювання обчислення ймовірностей та недооцінка розміру вихідної вибірки особами, які приймають рішення);
- ефект визначеності (переоцінка своїх результатів в умовах визначеності та недооцінка в умовах ризику, навіть за умов однакової очікуваної корисності двох альтернатив).

Ця теорія визначила деякі моделі поведінки, побудовані з урахуванням двох людських слабкостей: емоційність та важкість усвідомлення [8]. Унаслідок цих досліджень було виявлено ряд ефектів, які свідчать про відхилення від раціональної поведінки. Так, під впливом ефекту формулювання люди змінюють вибір у разі зміни опису альтернатив, хоча самі альтернативи при цьому є незмінними. Ефект розумової бухгалтерії призводить до будь-якого ставлення людей до різних джерел доходів; ефект схильності до визначеності зводиться до того, що люди в основному здатні діяти в умовах невизначеності. Ефект

дзеркального відображення полягає у тому, що людина доволі болісно сприймає витрати, а неприємні відчуття, які пов'язані з втратами, сприймаються нею сильніше за радість від виграшу, який за сумою є рівним. Ефект «всезнання» виявляється у тому, що людині властиво сприймати усі нові для неї процеси та явища як уже відомі. Ефект прив'язки пов'язаний з ірраціональністю вибору через різне сприйняття чисел людиною [9].

Дослідження, проведені Д. Канеманом, П. Словіком, А. Тверські, свідчать про те, що психологічні особливості людини здійснюють суттєвий вплив на економічну поведінку. Такі висновки були зроблені за допомогою використання в дослідженнях спостережень та експерименту. Інструменти теорії перспектив можуть бути застосовані під час дослідження проблем ринку праці.

Теорія поведінкових фінансів розглядає ситуації, пов'язані з рішенням проблем систематичних помилок учасниками ринкових відносин, які впливають на ціну та прибуток. Також поведінкові фінанси розглядають ті ситуації, коли деякі учасники ринкових відносин намагаються виграти на неефективності ринку через помилки інших учасників. Причинами такої неефективності є надмірна самовпевненість або оптимізм, обмежена увага інвесторів, недостатня реакція на інформацію щодо ринкових тенденцій, шумова торгівля, небезпека втрати, жадібність, невраховування між рішенням накопичувати і зберігати ресурси.

Так, у роботі М. О. Кужелева, А. В. Нечипоренко досліджено вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації, зокрема прийняття фінансових рішень суб'єктами корпоративних відносин; значна увага приділена соціально-психологічним детермінантам поведінки корпорації в умовах динамічного зовнішнього середовища [10].

У монографії [11, с. 113] за редакцією С. В. Онишко зазначається, що ірраціональність у поведінці економічних агентів може призводити й до руйнівних наслідків у масштабах національної економіки. Така ірраціональність зумовлюється як психологічно-емоційним станом економічного агента, так й особливостями його реагування на зміни в інформаційному просторі.

Теорія міжчасового вибору (inter temporal choice) підкреслює специфічну особливість рішень, які приймають економічні агенти: люди оцінюють можливу винагороду не тільки виходячи з результатів зіставлення зроблених витрат та отриманих вигод, але й враховують вплив фактору часу на зазначені параметри. Особливо це стосується дослідження проблем створення ефективних інвестицій, раціональної споживчої поведінки, підвищення загального добробуту населення.

Основою теорії міжчасового вибору вважається модель дисконтованої корисності, яку розробив П. Самуельсон 1937 р. Ця модель демонструє феномен часового дисконтування, тобто поведінкову тенденцію людини знижати суб'єктивну корисність винагороди з часовою відстрочкою. Експериментальні дані, які були отримані в межах дослідження теорії міжчасового вибору, показали неспроможність моделі дисконтованої корисності, а також слабкі її прогностичні можливості.

Поведінкова теорія ігор знайшла своє застосування в межах концепції стратегічної взаємодії економічних агентів між собою, а також спроби передбачити результати такої взаємодії. Сучасна модель теорії ігор являє собою спробу за допомогою математики описати реальну поведінку індивідів. Відмінністю від класичної теорії ігор є залучення в економічний аналіз таких понять, як справедливість, відповідальність, чесність, симпатія тощо.

Дж. Акерлоф і Р. Шиллер запропонували новий варіант устрою економіки, що базується на людській ірраціональності, яка виявляється у [12]:

- довірі (більшість рішень приймаються людьми виходячи із суб'єктивного відчуття їх правильності);
- справедливості (уявлення про правильну власну поведінку та оточуючих; є важливим мотивуючим чинником економічних рішень, від якого залежить утворення цін і заробітних плат);
- зловживанні та несумлінності (корупція, можливі схеми ухиляння від сплати податків, фінансові махінації, які здійснюють прямий вплив на економічну діяльність);
- грошові ілюзії (недооцінка чинників інфляції та дефляції);
- сприйнятливості історій (безпосередній вплив на процес прийняття рішень відомих історій про видатних людей, які створюють національний або світовий сюжет).

Теорія «підштовхування» Р. Тайлера. Річард Талер 2017 року був нагороджений Нобелівською премією за його внесок у розвиток поведінкової економіки й оцінки впливу психологічних факторів на економічну поведінку. Він запропонував теорію «підштовхування», яка використовує психологічні та поведінкові властивості людей для непрямого непримусового впливу на їх поведінку з метою підштовхування їх до певних рішень [13].

Р. Талер також розробив теорію «розумових рахунків», яка пояснює, яким чином люди приймають фінансові рішення, створюючи у своєму розумі декілька роздільних рахунків і орієнтуючись на більш приватні наслідки, а не на сукупний ефект. Проведені ним дослідження поняття «справедливість» показали, як занепокоєння споживачів може змусити компанії утриматися від підвищення цін у періоди високого попиту (але не під час зростання витрат), мали значний вплив на економічну науку.

Компанії давно навчилися заробляти на ірраціональності споживачів. Одна й та сама пляшка мінеральної води в дорогому готелі коштує більше, ніж у пляжному кафе, тому що це відповідає уявленню людей про справедливе ціноутворення. У багатьох покупців переважає бажання купити з дисконтом, яка полягає в основі людських почуттів бажання купити товар дешевше.

Р. Талер показав, як люди піддаються миттєвим спокусам, що пояснює нездатність багатьох з них займатися фінансовим плануванням і зберігати на майбутнє. Він вважає: поведінка інвесторів визначається «імовірно незначними факторами», пов'язаними з емоціями і настроєм, набагато частіше, ніж це хотілося б визнати. Наприклад, на готовність до ризику може вплинути те, як саме описана інвестиція, голодний або ситий інвестор у момент прийняття рішення, яка погода на вулиці, виграла чи програла його улюблена команда. Усі ці фактори можуть впливати на прийняття рішення, навіть якщо людина цього не усвідомлює.

На основі своїх напрацювань Р. Талер запропонував стратегію «Лібертаріанського патерналізму», яка спрямована на те, щоб підштовхнути людину до оптимального вибору, продиктованим розумом, а не почуттями або миттєвими спокусами.

2005 року Р. Талер отримав премію Самуельсона. Над теорією фінансової та економічної поведінки він працював разом з Даніелем Канеманом. Однією з основних його робіт у тій сфері, за яку він отримав Нобелівську премію, є книга Nudge («Поштовх»), написана у співавторстві з Кессі Санстейн.

2013 р. Нобелівська премія була присуджена експертам, які розробили протилежні підходи до оцінки вартості активів, – Юджину Фаме, автору теорії ефективних ринків, і Роберту Шиллеру, одному з провідних фахівців з поведінкової економіки і ринкових бульбашок [14].

Парадокс Алле (теорія ризиків та прийняття рішень) – термін, який належить до теорії ризиків і теорії прийняття рішень, заснований на дослідженнях і названий на честь лауреата Нобелівської премії французького економіста Моріса Аллі. Парадокс суперечить теорії очікуваної корисності, яка показує, що люди не завжди приймають рішення, які відповідають їхнім потребам і бажанням. Вони схильні приймати рішення виходячи з того, що можуть отримати або втратити прямо зараз, а не в кінцевому результаті [15].

Люди схильні обирати визначеність, а не ризик, навіть якщо більш ризикований варіант ближче до того, що дійсно хочеться. Психологи, які вивчали феномен М. Аллі, дійшли висновку, що людям взагалі не подобається ризик. Коли питання сформульовані з точки зору прибутку або збитків, люди з більшою ймовірністю спочатку розглянуть втрати і спробують звести їх до мінімуму. Це явище називається «неприйняття втрат». Це подібне на теорію жалю, згідно з якою, під час прийняття рішень деякі люди намагаються звести до мінімуму кількість жалю, яке будуть відчувати згодом.

Парадокс Елсберга, або нетерпимість невизначеності, був виявлений Даніелем Елсбергом 1961 року. Він являє собою емпіричний висновок про те, що відомі ймовірності краще невідомим. Це когнітивне спотворення, яке описує ситуацію, в якій складно прийняти рішення через недосконалість, нестачу інформації або її неоднозначність. Парадокс Елсберга трактують ще як «ефект неоднозначності» або «нетерпимість невизначеності».

Ефект передбачає, що люди вважають за краще вибрати те рішення, для якого відома ймовірність успішного результату, ніж рішення, ймовірність успішного результату якого ще невідома. Одним з пояснень такого вибору є те, що люди швидше за все використовують евристичне правило для уникнення варіантів, в яких інформація відсутня [16].

Експерименти Д. Елсберга показали, що для багатьох людей ризик як «відома ймовірність» і невизначеність як «невідома ймовірність» – абсолютно різні поняття [17]. Парадокс М. Алле та альтернативна концепція прийняття рішень в умовах невизначеності «теорія перспектив» були основою формування поведінкової економіки [18].

Усі припущення щодо людської мотивації та боротьба у людській свідомості між раціональністю та ірраціональністю називають «соціальними дилемами». Дослідження поведінки людини в контексті індивідуального та соціального становлення нерозривно пов'язано з дослідженням його відчуття як члена демократичного, правового та соціального суспільства. Теорія ігор є технологією формального моделювання, в основі якого є припущення щодо максимізації корисності в математичних термінах. Теорія ігор дозволяє загальну ідею функції корисності розглянути через призму індивідуального випадку порядкової функції корисності та в подальшому і впорядковані уподобання в реальні математичні числа [19].

Одним з основних дискусійних питань, пов'язаних з поведінковою економікою, є релевантність експериментальних даних. Сучасні економісти пропонують способи підвищення валідності результатів, одним з яких є нейроекономіка – ще одна ланка міждисциплінарних досліджень у розрізі економічної теорії та нейробіології.

Методологічною основою поведінкової економіки є експериментальні спостереження і відповіді, отримані у ході опитувань, різні види дослідів, тестування. Останнім часом

частіше застосовується економетричний аналіз даних, зібраних у процесі польових досліджень.

Сьогодні все частіше використовуються польові дослідження, а також функціональна магнітно-резонансна томографія, яка дозволяє визначити ті частини мозку, які задіяні у процесі прийняття економічних рішень.

Досить поширеними у використанні є експерименти, які імітують ринкові операції (продаж акцій, проведення аукціонів), оскільки вони здатні нівелювати вплив окремих когнітивних спотворень на поведінку людини. Ефективними є експерименти, які включають у себе таку складову, як спонукання, і, як правило, передбачають укладання угод і використання реальних грошей.

Нейроекономіка у послідовності за поведінковою економікою спрямована на виявлення зв'язку корисності та здійснюваного вибору. Сучасні дослідження у сфері нейроекономіки характеризуються активністю пошуку, однак загальної концепції досі ще не вироблено. Відмічається обмеженість нейробіологічних методів, які не відповідають на питання, як будуть діяти люди в певній ситуації. Разом з тим нейробіологія дає нові знання економістам про людей та їх особливості, відкриває можливості синтезу між економікою та природничими науками, а також підвищує якість досліджень у межах поведінкової економіки.

У контексті дослідження поведінкових аспектів підприємництва та нейроекономіки на рисунку 1 представлено схематичне зображення поведінки економічної людини в нестабільному середовищі.

Рис. 1. Схема поведінки економічної людини в нестабільному середовищі

Джерело: власна розробка авторів.

Побудована схема економічної поведінки особистості та індивідуума в нестабільному середовищі наглядно ілюструє дуалістичний характер досягнутих результатів. З

метою найбільш точного вивчення поведінки індивідів отримало широке поширення використання комп'ютерних симуляцій, коли під час експерименту імітуються життєві ситуації на комп'ютері, а учасникам експериментів пропонують декілька варіантів рішень для вибору.

Висновки. Поведінкова економіка вивчає поведінку економічних суб'єктів, враховуючи психологічні чинники й ідеологію економічної людини. Поведінкова економіка та нейроекономіка відкривають можливість вивчення особливостей поведінки в нестабільному середовищі, визначення за результируючими фактами та діями функціонування ймовірних намірів та стратегій розвитку / занепаду людини економічної. Побудована схема економічної поведінки в нестабільному середовищі наглядно ілюструє дуалістичний характер досягнених результатів, що може стати основою побудови дерева цілей і сценаріїв розвитку взаємодії індивідуумів. Дослідження поведінки економічної людини необхідно для цілей формування кредитних історій, партнерської взаємодії, в подальшому надасть можливість розгляду таких важливих питань готовності суспільства до самооподаткування та фінансового самообслуговування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Thaler R. Toward a positive theory of consumer choice. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1980. № 1. P. 39–60.
2. Rabin M. Psychology and Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36, № 3. P. 11–46.
3. Gul F. Self-Control and the Theory of Consumption. *Econometrica*. 2004. Vol. 72, № 1. P. 119–158.
4. Geanakoplos J., Pearce D., Stacchetti E. Psychological games and sequential rationality. *Games and Economic Behavior*. 1989. Vol. 1, № 1. P. 60–79.
5. Herbert A. Rationality as Process and as Product of Thought. *American Economic Review*. 1978. May. Vol. 68, № 2. P. 1–16.
6. Наука и техника – электронная библиотека. Нобелевские лауреаты 2002 года. URL: <http://n-t.ru/nl/2002/nl.htm>
7. Поведінкова та експериментальна економіка. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/51563/2pdf>.
8. Kahneman D. Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics. *The American economic review*. 2003. Vol. 93, № 5. P. 1449–1475.
9. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. Харьков: Институт прикладной психологии, 2005. 632 с.
10. Кужелев М. О., Нечипоренко А. В. Вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 154–169.
11. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 452 с.
12. Акерлоф Дж., Шиллер Р. Spiritus Animalis, или как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма; пер. с англ. Д. Прияткина / под научн. ред. А. Суворова. М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2010. 273 с.

13. Грецька-Миргородська В. В. Формування соціально-орієнтованої економіки: поведінкові передумови аналізу. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6349>
14. За что Ричард Талер получил Нобелевскую премию по экономике. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/10/09/737100-nobelevskaya-ekonomike>
15. Парадокс Алле – теория рисков и принятия решений. URL: <https://baihou.ru/allais-paradox>
16. Википедия – свободная энциклопедия. Эффект неоднозначности. URL: <http://wikipedia.org/wiki>
17. Парадокс Элсберга, или нетерпимость неопределенности. URL: <https://psixologiya.org/socialnaya/samorazvitie/2098-paradoks-elsberga-ili-neterpimost-neopredelennosti.html>
18. Lazebnyk L., Nykytchenko N., Hurochkina V., Kravchenko L. Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnyskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Volume 95. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/smtesm-19/125917656>. DOI: <https://doi.org/10.2991/smtesm19.2019.48https://dx.doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32>
19. Гурочкіна В. В. Теорія ігор в поведінковій економіці. Дослідження підприємництва: ключові механізми організації, основні драйвери та перспективи. *Економічні перспективи підприємництва в Україні: III Міжнародна науково-практична конференція, 10–11 жовтня 2019 р.: збірник матеріалів: у 2 ч. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. Ч. 1. 337 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні»)*. С. 54–56. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4067/1/2889_IR.pdf

REFERENCES

1. Thaler, R. (1980). Toward a positive theory of consumer choice. *Journal of Economic Behavior and Organization*. (1), 39–60.
2. Rabin, M. Psychology and Economics. (1998). *Journal of Economic Literature*. Vol. 36 (3), 11–46.
3. Gul, F. Self-Control and the Theory of Consumption. (2004). *Econometrica*. Vol. 72 (1), 119–158.
4. Geanakoplos, J., Pearce, D., Stacchetti, E. (1989). Psychological games and sequential rationality. *Games and Economic Behavior*. Vol. 1(1), 60–79.
5. Herbert, A. (May, 1978). Rationality as Process and as Product of Thought. *American Economic Review*. Vol. 68 (2), 1–16.
6. Nauka i tehnika – jelektronnaja biblioteka. Nobelevskie laureaty 2002 goda [Science and Technology is an electronic library. 2002 Nobel Laureates]. URL: <http://n-t.ru/nl/2002/nl.htm>
7. Povedinkova ta eksperymentalna ekonomika [Behavioral and experimental economics]. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/51563/2pdf>
8. Kahneman, D. (2003). Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics. *The American economic review*. Vol. 93 (5), 1449–1475.
9. Kaneman, D., Slovyk, P., Tversky, A. (2005). Pryniatye resheniya v neopredelennosti: Pravyla y predubezhdeniya [Decision Making in Uncertainty: Rules and Prejudices]. Kharkov: Ynstytut prykladnoi psykholohyy, 632.

10. Kuzheliev, M. O., Nechyporenko, A. V. (2018). Vplyv povedinkovykh faktoriv na upravlinnia finansovoiu diialnistiu korporatsii: teoretychni aspekty [Inclusion of behavioral factors on the management of financial business of a corporation: theoretical aspects]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy*. (2), 154–169.

11. Rehuliatyvnyi potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobalnykh vyklykiv (2016) [The regulatory potential of the financial market in the face of global challenges]: monohrafiia / ed. by d.e.n., profesora S. V. Onyshko. Irpin: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy, 452.

12. Akerlof, Dzh. Shyller, R. (2010). «Spiritus Animalis, yly kak chelovecheskaia psikhologhiia upravliaet ekonomykoi y pochemu eto vazhno dlia myrovoho kapytalizma» [«Spiritus Animalis or how human psychology controls the economy and why it is important for world capitalism»]. (Trans. from the English D. Pryiatkyna, ed. by A. Suvorova). M.: OOO «Iunaited Press», 273.

13. Hretska-Myrhorodska, V. V. Formuvannia sotsialno-oriientovanoi ekonomiky: povedinkovi peredumovy analizu [The form of social-economic economy: conduct change your mind and analyze]. In *Elektronne naukovie fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6349>

14. Za chto Rychard Taler poluchyl Nobelevskuiu premiiu po ekonomyke [For which Richard Thaler received the Nobel Prize in Economics]. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/10/09/737100-nobelevskaya-ekonomike>

15. Paradoks Alle – teoriia ryskov y pryniatiia reshenyi [The paradox of Alle – the theory of risk and decision-making]. Retrieved from <https://baihou.ru/allais-paradox>

16. Эффект неоднозначности. [The effect of ambiguity]. Wikipedia – the free encyclopedia. URL: <http://wikipedia.org>

17. Paradoks Əlsberha, yly neterpymost neopredelennosti [The Elsborg Paradox, or Intolerance of Uncertainty]. URL: <https://psixologiya.org/socialnaya/samorazvitie/2098-paradoks-elsberga-ili-neterpimost-neopredelennosti.html>

18. Lazebnyk L., Nykytchenko N., Hurochkina V., Kravchenko L. Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnitskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Volume 95. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/smtesm-19/125917656>. DOI: <https://doi.org/10.2991/smtesm19.2019.48https://dx.doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32>

19. Hurochkina, V. V. (2019). Teoriia ihor v povedinkovii ekonomitsi. Doslidzhennia pidpriemnytstva: kluchovi mekhanizmy orhanizatsii, osnovni draivery ta perspektyvy. *Ekonomichni perspektyvy pidpriemnytstva v Ukraini: III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, 10–11 zhovtnia 2019: zbirnyk materialiv: u 2 ch.* Irpin: Universytet DFS Ukrainy, Ch. 1. 337. (Seriia «Podatkova ta mytna sprava v Ukraini»). 54–56. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4067/1/2889_IR.pdf

Anatoly S. Telnov, DSc (Economics), Professor, Khmelnytsky National University;
Svitlana L. Reshmidilova, PhD (Economics), Associate Professor, Khmelnytsky National University

Development of Behavioral Economy is in Acceptance of Economic Decisions

Reasonably, that modern transformations and innovative factors of economic development require the corresponding changes of mechanisms of cooperation. The special in such terms meaningfulness is acquired by researches of behavioral features of economic agents within the framework of new direction of modern science – behavioral economy.

The evolution of development of new direction of economic theory, that engages in research of influence of psychological factors on the decision of people in various economic situations, is analysed in the article. The aim of the article is a ground of theoretical principles of application of instruments of behavioral economy in the process of making decision by economic agents.

In the article the presented genesis of this area of economy and inherent to her modern problems are certain. On the basis of study of labours of scientists from this range of problems the lighted up theories of supporters straight behavioral economy. Family with a behavioral economy spheres are considered is a «economic theory and psychology in the field of financial» or «behavioral finances». The article of behavioral economy that presents it influence of psychological, social, cognitive and emotional factors on economic decisions by people is certain, by institutes and consequences of such decisions for market prices, profit, and allocation of resources. The article of study of behavioral economy includes that, how market decisions and mechanisms of public choice are accepted.

Methodological basis of behavioral economy, that are experimental supervisions and answers got during questioning, different types of experiments, testing, is certain in the article.

The constructed scheme of economic behavior of the individual and the individual in an unstable environment clearly illustrates the dualistic nature of the results achieved. The constructed scheme of economic behavior in an unstable environment clearly illustrates the dualistic nature of the results achieved, which can be the basis for building a tree of goals and scenarios for the development of interaction of individuals. The study of economic behavior is necessary for the purposes of forming credit histories, partnerships, in the future will provide an opportunity to consider such important issues of society's readiness for self-taxation and financial self-service.

Key words: behavioral economic theory, behavioral economy, economic decisions, economic human, economic agents, behavior; cognitive factors.

Стаття надійшла до редакції 14 березня 2020 року

УДК 330.014

JEL D24

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.171-179

О. Г. Яворська,
к.б.н., доцент,
Київський національний
лінгвістичний університет
e-mail: yavorska-oksana@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-4499-6853

ІНФОРМАЦІЙНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У період становлення та розвитку цифрової економіки набувають актуальності питання складових інтелектуального капіталу підприємства, які здатні забезпечити всезростаючий рівень інтелектуалізації виробничо-комерційної діяльності організацій. Порівняльне оцінювання моделей інтелектуального капіталу підприємств засвідчило наявність широкого спектра інформаційних елементів, що вказує на динамічний процес удосконалення гомогенної структурної таксономії інтелектуального капіталу підприємства в умовах сучасної економіки.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, цифрова економіка.

О. Г. Яворская. Информационные элементы интеллектуального капитала предприятия в условиях цифровой экономики

В период становления и развития цифровой экономики актуализируются вопросы составляющих интеллектуального капитала предприятия, которые способны обеспечить всеусиливающийся процесс увеличения интеллектуализации производственно-коммерческой деятельности организаций. Сравнительная оценка моделей интеллектуального капитала предприятий свидетельствует о широком спектре информационных элементов, которые указывают на динамический процесс усовершенствования гомогенной структурной таксономии интеллектуального капитала предприятия в условиях современной экономики.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал предприятия, цифровая экономика.

Метою дослідження є аналіз розвитку інформаційних елементів у моделях інтелектуального капіталу підприємств у процесі становлення та розвитку цифрової економіки. Передбачено вирішення таких завдань: удосконалити наукові підходи до структурування інформаційних елементів як важливих складових портфеля інтелектуального капіталу підприємства (далі – ІКП) та виявити їх джерела серед основних активів моделей інтелектуального капіталу підприємства.

Постановка проблеми. У період становлення та розвитку цифрової економіки спостерігається зростання наукомістких товарів і послуг, з'являються та набувають усе більшого поширення нові форми організації економічної діяльності (електронна торгівля) та нові інструменти (електронні гроші, підпис, smart-контракти, токени). Відповідно, швидкими темпами зростає частка інноваційної складової у виробництві товарів і послуг, новій економіці притаманною стає інтелектуалізація, соціалізація й екологізація всіх сфер. Таким чином, сучасний етап розвитку економіки характеризується не просто структурними та технологічними перетвореннями, а трансформацією всього економічного процесу, формуванням нової парадигми розвитку виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження фундаментальних і прикладних аспектів інтелектуального капіталу підприємств здійснили зарубіжні (Е. Брукінг, Н. Бонтіс, Д. Добія, Л. Едвінссон, М. Меллоун, К.-Е. Свейбі тощо) та українські науковці (В. Геєць, Н. Гавкалова, О. Кендюхов, А. Череп, А. Чухно, О. Собко та ін.) – представники економічної науки. Ґрунтуючись на наробках науковців, з появою нових викликів цифрової економіки виникає потреба в подальших наукових розвідках аспектів розвитку інформаційних елементів інтелектуального капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо 2015 року термін «цифрова економіка» лише став предметом численних обговорень з боку експертів, аналітиків та економістів на Всесвітньому економічному форумі у Давосі, то 2020 року на ювілейному 50-му зібранні цифризацію бізнес-середовища на профільних панелях форуму розглядали вже як рятівне коло для економік світу [1]. Набули стрімкого поширення не лише цифрові технології (Інтернет, мобільні телефони та інші засоби для збору, зберігання, аналізу й обміну інформацією в цифровому вигляді), але й з'явилися безкоштовні цифрові продукти, в результаті чого пришвидчився сам процес комунікації та підвищився загалом ступінь прозорості обміну інформації на відстані, почало формуватися глибоке почуття соціальної єдності світової спільноти. Водночас соціальні медіа перетворюють пересічних громадян на креаторів ідей та образів у віртуальному просторі й мережах [5]. Як зазначають аналітики, за рахунок появи нових користувачів мобільних телефонів та послуг інтернет-зв'язку (не лише у високорозвинених державах, але і серед сімей тих регіонів, що традиційно належать до групи країн, що розвиваються) кількість користувачів Інтернету зросла більше ніж втричі за десять років: від одного мільярда 2005 року до 3,2 млрд наприкінці 2015 року; за період 1997–2015 років індекс споживчих цін США на персональні комп'ютери впав майже на 95 %; у багатьох членах ОЕСР та окремих країнах, що розвиваються, від 70 до 90 % сімей мають доступ до комп'ютерів; зростання середньосвітової пропускної спроможності Інтернету з 2000 до 2015 роки збільшилася більш ніж у 330 разів (згідно з даними зі 131 країни 2000 року пропускна спроможність становила біля 3 700 Мбіт/с проти 1,2 млн Мбіт/с 2015 року), що призвело до падіння вартості зв'язку; 1990 року менш ніж 5 % населення світу мало доступ до Інтернету, а 2018 року – вже майже половина населення; якщо 1984 року інтернет-трафік за місяць був біля 15 Гб, то за 30 років він зріс майже у 3 млрд разів, склавши 2014 року 42 млрд Гб щомісячно [13; 10]. Прогнозується, що розміри Глобальної Інфосфери (Global Datasphere) зростуть від 33 ZB 2018 р. до 175 ZB 2025 р.; більш ніж 22 ZB будуть відправлені через усі типи носіїв інформації з 2018 року до 2025 рік [11]. Сьогодні ми є свідками того майбутнього, яке 2000 року вбачалося «універсальним, миттєвим, безмежним в ємності та на теренах свободи» [6].

Більш широко окреслену спрямованість щодо ваги інтелектуального капіталу для підприємства відновуємо у формулюванні Б. Леві 2001 року: «Інтелектуальний капітал є джерелом цінності для майбутніх переваг організації, які не мають фізичної або фінансової форми» [9]. Н. Бонтис, Д. Андрієсен, К. Стим, К. Коррадо та інші надавали цінності інтелектуальному капіталу підприємства як джерела того потенціалу, який здатний буде у майбутньому створювати багатства та нематеріальні активи організації; відповідно, інтелектуальний капітал може бути у формі «прихованого значення» чи «прихованої цінності» [6; 9]. За словами відомих класиків, зокрема Т. Стюарта, інтелектуальний капітал є те, що не можна чіпати, хоча він повільно робить вас багатим; Л. Прусак – інтелектуальний капітал може бути визначений як інтелектуальні ресурси, які були формалізованими, захопленими і задіяними (мобілізованими) для створення активів більш високої вартості [9].

На початку XXI століття К. Коррадо зі співавторами відстоювали думку щодо першочергової значущості інформації для підприємств та, розширюючи спектр джерел генерації нематеріальних активів, зазначали, що інтелектуальний капітал буде «формуватися з інформації, отриманої з обчислювальних систем, інноваційної власності та економічної компетенції» [6]. У зв'язку з цим у науковому середовищі, зокрема в сучасних працях Р. Нортон та Д. Каплана, дедалі більша увага зосереджується на ролі інформаційного капіталу як важливого інструменту підтримки стратегії підприємства [2]. Дж. Думаї зазначає, що під час розгляду реляційного й організаційного капіталів сильний акцент, у першу чергу, робиться на знання та комунікації [7].

Загальне визначення інтелектуального капіталу організації в умовах цифрової економіки може бути означене як сукупність нематеріальних ресурсів, представлених усіма видами даних, знань, інформації, інтелектуальної власності, що впливають як з людських, так і технологічних ресурсів, зберігаючи при цьому також здатність виступати як прямими джерелами, так і опосередкованими генераторами (шляхом синергетичного ефекту взаємодії з матеріальними та фінансовими видами капіталу) створення доданої вартості та формувати поновлюване джерело конкурентної переваги для підприємства. Відповідно до проведеного нами дослідження найвідоміших моделей інтелектуального капіталу підприємства вітчизняних та зарубіжних дослідників, якими керувалися вчені й економісти для аналітичних розвідок щодо елементів нематеріальних активів, які сприяють примноженню та накопиченню ресурсів в умовах цифрової економіки, можна зазначити, що інформаційні елементи належать до різних складових інтелектуального капіталу підприємства (рис. 1–7). У переважній більшості розглянутих нами моделей елементи нематеріальних активів входили до складу структурного (або організаційного) капіталу підприємства: К.-Е. Свейбі, Б. Леонтьєва, В. Кендюхова (техніко-технологічний та інфраструктурний), Д. Добії, Г. Руса та Й. Руса (капітали розвитку та бізнес-процесів), Р. Петті та Дж. Джерсі (мережеві системи); а також у моделі економістів-практиків Л. Едвінсона та М. Мелоуна, які вважали, що саме структурний капітал підприємства у своїй основі є глобальним [3, с. 49; 4, с. 52; 7, с. 192; 8; 9, с. 2506; 12].

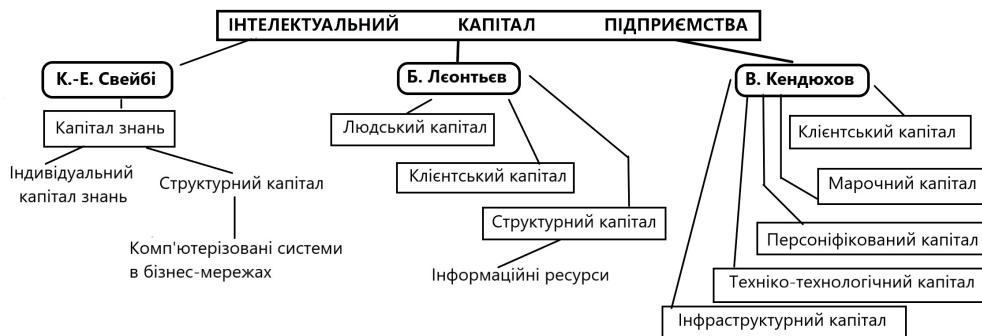

Рис. 1. Інформаційні активи в моделях інтелектуального капіталу підприємства К.-Е. Свейбі, Б. Леонтьєва та В. Кендюхова

Джерело: складено автором за [3; 12].

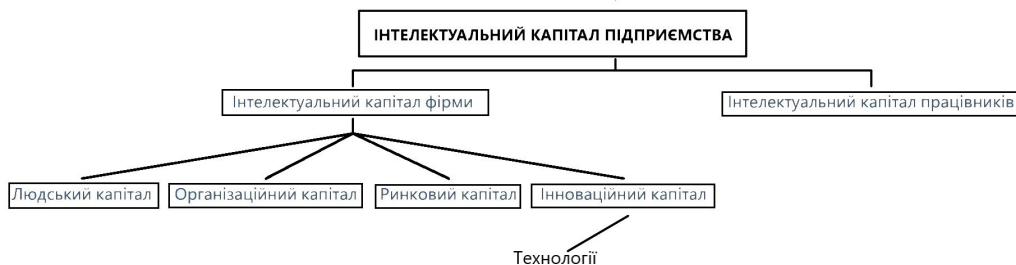

Рис. 2. Інформаційні активи в моделі ІКП Й. Варшата, К. Вагнера та Й. Гаусса

Джерело: складено автором за [3].

Рис. 3. Інформаційні активи в моделі Г. Руса, Й. Руса

Джерело: складено автором за [3].

Рис. 4. Інформаційні активи в моделях Р. Петті, Дж. Джарсі та К. Перехуди

Джерело: складено автором за [3; 9].

Рис. 5. Інформаційні активи в моделі ІКП Д. Добії

Джерело: складено автором за [3].

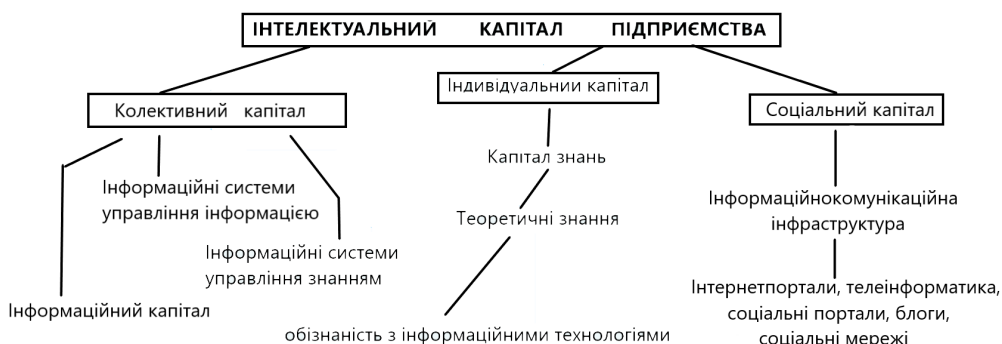

Рис. 6. Інформаційні активи в моделі ІКП О. Собко

Джерело: складено автором за [3].

А. Чухно також надавав ваги структурному капіталу, розглядаючи його як актив підприємства, який вміщений в інформації, що належить організації [4, с. 51]. На

нашу думку, це ще раз доводить важливість примноження досліджуваних нами активів для підприємства, оскільки рівень розвитку структурного капіталу як домінанти інтелектуального капіталу організації, згідно з поглядами економістів-практиків, в умовах цифрової економіки обумовлюється наявністю та можливостями примноження потенціалу інформаційних елементів у структурі цього ресурсу підприємства. Між тим є і варіації, які за спектром інформаційних елементів у структурі інтелектуального капіталу підприємства виходять за межі структурного капіталу організації. У моделі інтелектуального капіталу Й. Варшата, К. Вагнера та Й. Гаусса такий актив, як технології, належить до інноваційного капіталу інтелектуального капіталу фірми, що виступає у складі важливого колективного ресурсу підприємства, а не індивідуального – інтелектуального капіталу працівників; у моделі К. Перехуди – до інтелектуальних активів. За О. М. Собко, важливою таксономічною одиницею інтелектуального капіталу підприємства є колективний інтелектуальний капітал, серед структурних елементів якого дослідниця виокремлює інформаційний, що формується компонентними таксонами: інформаційні системи управління знаннями, інформаційні системи управління інформацією та соціальні інформаційні системи (соціальні технології, соціальні портали, Інтернет, семантичні мережі, пошукові системи), зазначаючи, що інтелектуальний капітал дає змогу зберігати, нагромаджувати, систематизувати та поширювати знання й інформацію [3, с. 9, 29].

Рис. 7. Інформаційні активи в моделі ІКП Л. Едвінсона та М. Мелоуна

Джерело: складено автором за [3; 8].

Грунтовною виступає модель, що була запропонована розбудовниками скандинавської наукової школи інтелектуального капіталу підприємства Л. Едвінсоном та М. Мелоуном. Як видно з рис. 7, досліджувані нами елементи широко представлені у структурному капіталі (4 групи елементів), інноваційному капіталі (2 групи елементів) та по одному елементу у складі клієнтського, організаційного та процесового капіталів.

Висновки. Можна зробити висновок, що становлення і розвиток цифрової економіки активізували наукові дослідження з питання примноження інтелектуального капіталу підприємства, що знайшло своє відображення у різних варіаціях запропонованих моделей цього активу організації. Порівняльне оцінювання моделей інтелектуального капіталу підприємства вказує на широкий спектр інформаційних елементів, що, на нашу думку, засвідчує доволі динамічний процес удосконалення гомогенної структурної таксономії інтелектуального капіталу підприємства та практичну невичерпність можливостей векторів розвитку інтелектуального капіталу підприємства в умовах цифрової економіки. Подальше розширення сфери новітніх ресурсів інтелектуального капіталу підприємства все більше потребуватиме економіко-теоретичного обґрунтування його складових та визначення функціональної приналежності до матеріальної чи нематеріальної сфер підприємства, що, в свою чергу, засвідчує потребує у більш широкому та глибокому теоретичному обґрунтуванні концепції інтелектуального капіталу підприємства. Вважаємо за доцільне виокремити інформаційні активи інтелектуального капіталу підприємства, які здатні генерувати синергетичний ефект (виникає внаслідок взаємодії між структуротворчими елементами інтелектуального капіталу або ж здатен генеруватися в результаті взаємодії фінансового та інтелектуального капіталів); на відміну від тих ресурсів, які здатні виступати елементами «невидимого майна». Моніторинг наукового дискурсу підтверджує, що в епоху діджиталізації залежність між окремими складовими модулями інтелектуального капіталу підприємства, яким притаманне системне ускладнення в процесі появи нових елементів (наприклад, збільшення баз даних та питання безпеки, інформаційне забезпечення, програмування, маркетингова орієнтація у віртуальному середовищі тощо), потребує подальших досліджень та вибудови загальноприйнятої моделі інтелектуального капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давос 2020: що обговорювали наймогутніші люди світу і чим здивувала Україна. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/24/656210/>
2. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. 512 с.
3. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація – функціонування – розвиток. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.
4. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. 2002. № 11. С. 48–55.
5. Шваб К. Четвертая промышленная революция. Москва: Издательство «Э», 2017. 208 с.
6. Corrado C., Hulten C., Sichel D. Measuring capital and technology: an expanded framework. 2005. URL: <http://www.nber.org/chapters/c0202>
7. Dumay J. C. Intellectual capital measurement: a critical approach. *Journal of Intellectual Capital*. 2009. Vol. 10, № 2. Pp. 190–210. URL: <https://doi.org/10.1108/14691930910952614>
8. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital. New York: Harper Business, 1997.
9. Pedro E., Leitão J., Alves H. Back to the future of intellectual capital research: a systematic literature review. *Management Decision*. 2018. № 11(56). С. 2502–2583. URL: <https://doi.org/10.1108/MD-08-2017-0807>
10. Reinsel, D., Gantz, J., and Rydning, J. Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical. Don't Focus on Big Data; Focus on the Data That's Big. 2017. URL: <https://assets>.

ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/workforce/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf

11. Reinsel, D., Gantz, J., and Rydning, J. Data Age 2025: The Digitization of the World. From Edge to Core. 2018. URL: <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf>

12. Sveiby K.-E. The New Organizational Wealth: Managing & Measuring Knowledge-based Asset. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 1997.

13. World Trade Report 2018. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_trade_report18_e.pdf

REFERENCES

1. Davos 2020: Shcho obhovoriuvaly naimohutnishi liudy svitu i chym zdyvuvala Ukraina [Davos 2020: What was discussed by the most powerful people in the world and what surprised Ukraine]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/24/656210/>

2. Kaplan, R. S., Norton, D. P. (2007). Strategicheskie kartyi. Transformatsiya nematerialnykh aktivov v materialnyye rezultaty [Strategy maps. Converting intangible assets into tangible outcomes]. Moscow: ZAO «Olimp-business».

3. Sobko, O. M. (2014). Intelektualnyi kapital pidpriemstva: kontseptualizatsiia – funktsionuvannia – rozvytok [Intellectual capital at enterprise: concept – functioning – development]. Ternopil: Krok.

4. Chukhno, A. A. (2002). Intelektualnyi kapital: sutnist, formy i zakonomirnosti rozvytku [Intellectual capital: the essence, forms and patterns of development]. *Ekonomika Ukrainy*, 11, 48–55.

5. Shvab, K. Chetvertaia promushlennaia revoliutsiia [The fourth industrial revolution]. Moscow: Yzdatelstvo «E».

6. Corrado, C., Hulten, C., Sichel, D. (2005). Measuring capital and technology: an expanded framework. URL: <http://www.nber.org/chapters/c0202>

7. Dumay, J. C. (2009). Intellectual capital measurement: a critical approach. *Journal of Intellectual Capital*, 10(2), 190–210. URL: <https://doi.org/10.1108/14691930910952614>

8. Edvinsson, L., Malone, M. (1997). Intellectual Capital. New York: Harper Business.

9. Pedro, E., Leitão, J., Alves, H. (2018). Back to the future of intellectual capital research: a systematic literature review. *Management Decision*. 11(56), 2502–2583. URL: <https://doi.org/10.1108/MD-08-2017-0807>

10. Reinsel, D., Gantz, J., and Rydning, J. (2017). Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical. Don't Focus on Big Data; Focus on the Data That's Big. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/workforce/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf

11. Reinsel, D., Gantz, J., and Rydning, J. (2018). Data Age 2025: The Digitization of the World. From Edge to Core. URL: <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf>

12. Sveiby, K.-E. (1997). The New Organizational Wealth: Managing & Measuring Knowledge-based Asset. Berrett-Koehler Publishers, San Francisco.

13. World Trade Report 2018. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/world_trade_report18_e.pdf

Oksana G. Yavorska, PhD, Associate Professor, Kyiv National Linguistic University
Information Elements of the Intellectual Capital of the Enterprise in the Conditions of Digital Economy

In the period of formation and development of the digital economy, the issues of components of the intellectual capital of the enterprise, which are able to provide a growing level of intellectualization of commercial activities of organizations, become relevant. A driver of modern digital economy should be regarded as an intellectual capital that based on the combined use of the intangible assets and the information resources of the enterprises. The formation of the intellectual capital of a company is viewed from a systemic perspective and in conjunction with the formation of the information elements of the enterprises is investigated.

We have used a set of general and special methods in this article (they are historical and logical method, method of synthesis, scientific abstraction). Professional research (identification and evaluation of information sources, collection and analysis of information, preparation of theoretical basis) was used to analyze and interpret data; Paind 3D, XMind, and Microsoft Excel were used for graphics and spreadsheets.

The formation and development of the digital economy has intensified research on the increase of intellectual capital of the enterprise, which is reflected in various variations of the proposed models of this asset of the organization. Comparative evaluation of models of intellectual capital of the enterprise indicates a wide range of information elements reflects the dynamic process of improving the homogeneous structural intellectual capital of the enterprise and the practical inexhaustibility of possible vectors of development of the studied asset in the digital economy. Further expansion of the newest resources of intellectual capital of the enterprise will increasingly require economic-theoretical substantiation of its components and determination of functional affiliation to the tangible or intangible spheres of the enterprise, which in turn indicates the need for a broader and deeper theoretical justification of the concept of intellectual capital. Monitoring of scientific discourse confirms that in the age of digitalization the dependence between the individual components of the intellectual capital of the enterprise, which is characterized by systemic complexity in the emergence of new elements requires further development of a common model of intellectual capital.

Key words: intellectual capital of the enterprise, digital economy.

Стаття надійшла до редакції 10 травня 2020 року

УДК 657.6

JEL H 83 I 15 M 42

DOI 10.33244/2617-5932.5.2020.180-189

І. В. Яремчук,

Університет ДФС України

e-mail: iryaremchuk@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-4684-84-91

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розглянуто теоретичну платформу, проблеми внутрішнього аудиту ефективності використання бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я, проведено аналіз зарубіжного досвіду та можливість впровадження його в Україні. Встановлено, що на сьогодні аудит ефективності на шляху покращення фінансового контролю в медичній сфері є засобом удосконалення процесів, які відбуваються в економіці внаслідок реалізації медичної реформи. Таким чином, розроблено рекомендації щодо покращення функціонування аудиту ефективності використання бюджетних коштів.

Ключові слова: внутрішній аудит ефективності, використання бюджетних коштів, економічність, ефективність, результативність, галузь охорони здоров'я.

И. В. Яремчук. Внутренний аудит эффективности использования бюджетных средств в учреждениях здравоохранения

В статье рассмотрено теоретическую платформу, проблемы внутреннего аудита эффективности использования бюджетных средств в учреждениях здравоохранения, проведен анализ зарубежного опыта и возможности внедрения его в Украине. Установлено, что на сегодняшний день аудит эффективности на пути улучшения финансового контроля в медицинской сфере является средством совершенствования процессов, которые происходят в экономике вследствие реализации медицинской реформы. Таким образом, разработаны рекомендации по улучшению функционирования аудита эффективности использования бюджетных средств.

Ключевые слова: внутренний аудит эффективности, использования бюджетных средств, экономичность, эффективность, результативность, здравоохранение.

Метою статті є висвітлення проблем внутрішнього аудиту ефективності використання бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я, аналіз зарубіжного досвіду та можливість впровадження його в Україні, а також розробка рекомендацій щодо покращення функціонування аудиту ефективності використання бюджетних коштів.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку галузі охорони здоров'я характеризується підвищеною увагою до ефективності використання бюджетних коштів, адже довіра громадян до медичних установ відображається у рівні задоволеності

обслуговування населення, а саме коли підвищується ефективність роботи установи та бюджетні кошти використовуються за призначенням. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів на сьогодні суттєво вдосконалено процес бюджетування, а саме впроваджено програмно-цільовий метод. Запровадження цього методу потребує відповідних змін у підходах до внутрішнього аудиту ефективності. Таким чином, вивчення внутрішнього аудиту ефективності використання бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я в сучасних умовах є актуальним, оскільки в країні відбуваються зміни у фінансуванні галузі, а раціональна організація внутрішнього аудиту ефективності дозволить ефективно використовувати бюджетні кошти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам внутрішнього аудиту ефективності серед українських учених приділяють увагу Л. Будник [13], І. Дрозд [2], Г. Калиневич [3], С. Левицька [4], А. Мамишев [6], О. Портна [7], Н. Рубан [9], І. Стефанюк [11], І. Удачина [12], О. Хаблюк [13, 14], І. Чумакова [15], О. Шевчук [16], С. Яцишин [14] та інші. Проте питання внутрішнього аудиту ефективності бюджетних коштів залишається неповністю розкритим та потребує подальших досліджень, оскільки відбуваються постійні зміни у державі, а саме на законодавчому та інформаційному рівнях. Тому виникає потреба у поглибленні наукових досліджень стосовно запровадження нових методів, підходів у внутрішньому аудиті ефективності використання бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Аудит ефективності вперше виник 1977 року та був зафіксований у «Лімській декларації керівних принципів аудиту», де вказано, що традиційним завданням вищого органу аудиту є перевірка на законність і правильність управління фінансами і представлення фінансової звітності, тобто аудит законності. А також у доповнення до цього виду аудиту, важливість якого незаперечна, є також інший рівнозначний тип аудиту – аудит ефективності, який направлений на перевірку економічності, ефективності та результативності державного управління. Адже аудит ефективності включає в себе не тільки перевірку конкретних фінансових операцій, але й управлінську діяльність держави в цілому, в тому числі організаційну та адміністративну системи [5].

Досліджуючи міжнародний досвід функціонування аудиту ефективності, можна зазначити, що існують такі три форми його здійснення:

1. Спрошений аудит ефективності, який дає відповідь на запитання «Управлінська система справляється з поставленими завданнями?»
2. Розширений аудит ефективності, який дає відповідь на запитання «Які виникають перешкоди на шляху діяльності належної якості?»
3. Традиційний аудит ефективності, який дає відповідь на запитання «Результати роботи відповідають встановленим критеріям, а саме завдання, очікувані показники, плани, принципи, цілі та що може трапитися?» [15].

Останнім часом внутрішній аудит ефективності використання бюджетних коштів набув більш широкого розвитку та розповсюдження у більшості країн, тим самим став основним видом контролю за виконанням державного бюджету. У зв'язку з переходом України на формування бюджету за допомогою програмно-цільового методу та впровадження міжнародного досвіду, а саме середньострокового бюджетного планування (3 роки) виникає необхідність розвитку теоретичного та практичного використання аудиту ефективності, зокрема в галузі охорони здоров'я, оскільки бюджетна система

має орієнтуватися не тільки на використання бюджетних коштів, а й на досягнення конкретного результату. Внутрішній аудит ефективності має бути спрямований на розробку конкретних рекомендацій щодо діяльності установи, яка перевіряється, з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів. На сьогодні для оцінки ефективності використання бюджетних коштів у закладах охорони здоров'я необхідно створити адекватний механізм фінансового контролю. Таким чином, для кращого розуміння внутрішнього аудиту ефективності використання бюджетних коштів доцільним буде розглянути використання єдиної загальноприйнятої термінології у сфері державного аудиту.

Згідно з Міжнародними стандартами державний аудит складається з двох основних видів: фінансовий аудит відповідності, або правильності (*regularity audit*), та аудит ефективності діяльності (*performance audit*). Фінансовий аудит, згідно із загальноприйнятими стандартами, – це дослідження фінансової звітності, а також систем внутрішнього контролю, аудиту й окремих трансакцій у підконтрольних організаціях. А аудит ефективності діяльності, згідно із загальноприйнятими стандартами, пов'язаний з аудитом економічності, ефективності і результативності діяльності [8].

На основі глосарію термінів INTOSAI визначені основні положення та терміни, які використовуються у Міжнародних стандартах. Таким чином, у практиці багатьох країн державний аудит проводять за двома підходами:

Перший підхід – проводиться аудит систем-контролю.

Другий підхід – проводиться аудит результатів.

Досліджуючи ці підходи, варто зазначити, що кожен з цих аудитів має свої недоліки та переваги. До переваг аудиту систем-контролю можна віднести: збирання доказів або фактів зосереджено на внутрішній системі, тобто масштаб роботи є меншим, а аудиторська діяльність є одноманітною. До недоліків відносять те, що аудиторські коментарі – це не фактичні впливи виявленого в системі, а потенційні. До переваг аудиту результатів відносять: надання рекомендацій щодо якості, формування відповідей на питання стосовно того, що було та не було досягнуто, концентрація на результатах діяльності тощо. До недоліків відносять те, що використовується більший масштаб для аудиту, тобто необхідно враховувати не тільки внутрішні факти та докази, а й зовнішні [3].

Загалом Міжнародними стандартами Світової організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI) було визначено повний обсяг державного контролю, який реалізується за допомогою такої класифікації контролю:

- аудит продуктивності використання фінансових, трудових та інших ресурсів, включаючи дослідження стану внутрішнього контролю, результатів виробничої діяльності, систем інформації та моніторинг, а також оцінку вжитих об'єктом аудиту для усунення виявлених недоліків;

- аудит результативності діяльності відносно встановлення ступеня досягнення цілей накреслених об'єктом аудиту, а також здійснення перевірки фактичних наслідків та результатів діяльності порівняно із запланованими;

- аудит економічної діяльності адміністрації, яка досягається завдяки застосуванню ефективної адміністративної політики, практики управлі, а також ефективних адміністративних принципів аудиту адміністративної діяльності [12].

В українському законодавстві, а саме у Стандартах внутрішнього аудиту, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 14.10.2011 № 1247 [10], визначено, що аудит

ефективності – це оцінка діяльності установи щодо ефективності функціонування системи внутрішнього контролю, ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних і річних планах, ефективності планування та виконання бюджетних програм і результатів їх виконання, якості надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства, а також ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань установи [10].

Таке формулювання аудиту ефективності цілком відповідає міжнародному, який визначений у стандартах INTOSAI, відповідно до яких аудит ефективності – це об'єктивне і систематичне вивчення програми, діяльності, систем функціонування або управління і процедур організації для надання оцінки визначених цілей, досягнення економії, ефективності та результативності у використанні ресурсів [1]. Цей аудит спрямований отримувати додатковий результат в організаційних процесах установи. Під час проведення такого аудиту основну роль відіграють три категорії: економічність – використовується для мінімізації затрат внесків; ефективність – використовується для досягнення максимальних результатів (якість, кількість продукту) під час певного обсягу ресурсів; результативність – використовується для максимального досягнення мети діяльності установи [1].

Отже, теоретичну платформу аудиту ефективності, власне, і формують три вищезазначені категорії: економічність (economy), ефективність (efficiency) та результативність (effectiveness), або, як прийнято їх називати, модель трьох «Е». Ця модель щільно пов'язана з вітчизняною концепцією, а саме програмно-цільовим методом бюджетування, який базується на припущенні, що реалізація будь-якої діяльності з управління бюджетними програмами можна організовувати в ланцюговій послідовності основних елементів діяльності із забезпеченням чіткого взаємозв'язку між ними.

Для кращого розуміння категорій економічності, ефективності та результативності щодо діяльності закладів охорони здоров'я схематично використаємо модель «Внесок – Продукт» (рис. 1) [1].

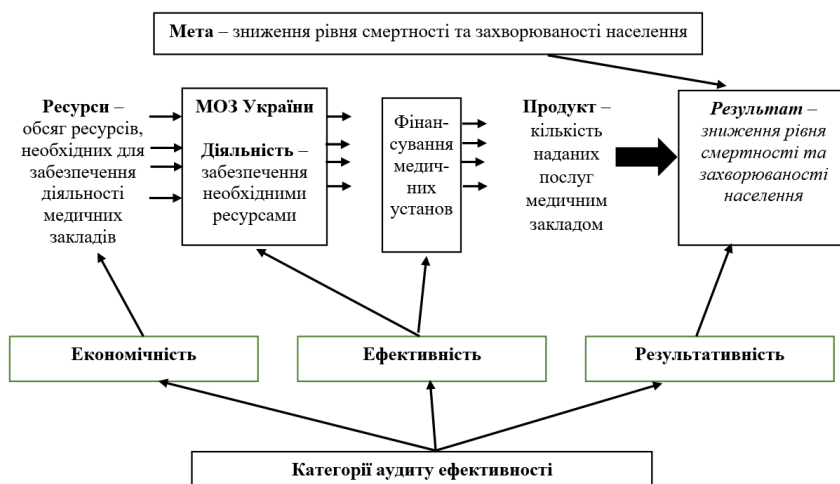

Рис. 1. Модель «Внесок – Продукт» на прикладі діяльності закладів охорони здоров'я МОЗ України

Джерело: побудовано автором за даними [1].

Зрозуміло, що економічність, ефективність та результативність характеризуються за різними підходами, адже економічність зосереджується на мінімальному використанні ресурсів для отримання певного результату, у той час як ефективність передбачає оптимальне співвідношення між продуктом та внеском, яке має бути максимальним, а результативність зосереджена на максимальне досягнення мети діяльності [1].

Отже, модель «Внесок – Продукт» відіграє важливе методологічне значення в проведенні та організації внутрішнього аудиту ефективності, адже дозволяє:

- логічно структурувати процес діяльності установи, а саме реалізацію бюджетної програми, виконання управлінських рішень, надання адміністративної послуги тощо;
- визначати частину ланцюга, де є проблема, на якій буде концентруватися аудит ефективності [1].

Важливість аудиту ефективності діяльності закладів охорони здоров'я полягає у зростанні витрат на фінансування, а також потребу в ефективному використанні ресурсів.

Розглянемо показники ефективності діяльності медичних установ, а саме:

Медична ефективність. Цей показник ефективності виражається у частках або відсотках, який визначається за допомогою співвідношення кількості досягнутих результатів до загальної кількості спостережень. Тобто її можна представити як ступінь здобутих результатів у профілактиці, діагностиці, лікуванні та реабілітації хворих.

Соціальна ефективність. Цей показник визначається як співвідношення окремих показників у динаміці (співвідношення показників народжуваності за два періоди, співвідношення показників смертності за три періоди, динаміка показників загальної захворюваності за п'ять роки тощо). Тобто соціальна ефективність відображає задоволення попиту населення на медичну допомогу, стан здоров'я населення у динаміці показників середньої тривалості життя, загальної захворюваності населення та демографічних показників. Основною метою соціальної ефективності є зменшення показників захворюваності, інвалідності, смертності тощо.

Економічна ефективність. Цей показник ефективності діяльності закладів охорони здоров'я пов'язаний зі зменшенням ресурсів, а саме фінансових, матеріальних, інтелектуальних тощо, які використовуються в медичних закладах. Економічна ефективність може виражатися, наприклад, зменшенням рівня захворюваності, зменшенням витрат на сплату грошової допомоги, зниженням тривалості перебування на стаціонарному лікуванні, що приведе до зниження витрат утримання та лікування хворих, тобто позитивним результатом, економічною вигодою або економічним ефектом.

Провівши дослідження внутрішнього аудиту ефективності, можна зробити висновки, що його характерною та основною відмінністю від зовнішнього аудиту ефективності є мета проведення, а саме: вдосконалення організації, управління установою, пошук резервів підвищення ефективності діяльності. Отже, якщо внутрішній аудит ефективності спрямований на економію (мінімізацію) ресурсів, які є необхідними для забезпечення діяльності, то такий аудит варто зосереджувати на ресурсах, а саме на формуванні потреби у них. Також необхідно зазначити, що у більшості випадків питання економічності є предметом дослідження фінансового аудиту та аудиту відповідності.

Аудит ефективності, залежно від проблеми, яка виникла у процесі діяльності установи, зосереджує свою увагу на питаннях ефективності або результативності діяльності програми, послуги, управлінського рішення тощо.

Таким чином, аудит ефективності діяльності медичних закладів є складним процесом, який відбувається з певною циклічністю. Для закладів охорони здоров'я виділяють п'ять основних етапів організації та проведення аудиту ефективності (рис. 2).

Рис. 2. Основні етапи організації та проведення аудиту ефективності діяльності закладів охорони здоров'я

Джерело: побудовано автором за даними [7].

Тобто процес аудиту ефективності діяльності закладів охорони здоров'я у загальному вигляді складається з трьох основних фаз:

- I фаза – планування;
- II фаза – виконання;
- III фаза – звітування.

Також процес аудиту ефективності діяльності медичних закладів відбувається у певній послідовності дій: 1) перспективне планування; 2) п'ятирічне планування; 3) щорічне планування; 4) складання програм; 5) виконання аудиту; 6) механізм обміну інформацією; 7) оцінювання; 8) огляд планування і політики.

Таким чином, основним завданням запропонованої методики здійснення аудиту ефективності діяльності закладів охорони здоров'я є виявлення й усунення недоліків шляхом перевірок та інспектувань.

Основним елементом аудиту ефективності діяльності медичних закладів є користь або вплив, який він приносить суспільству завдяки практичних рекомендацій, якісних звітів для раціонального використання бюджетних коштів, зниження витрат, досягнення цілей установи [7]. Таким чином, запровадження цього виду аудиту у медичних установах допоможе підвищити економічну, медичну та соціальну ефективності всієї системи охорони здоров'я.

Запровадження та вдосконалення аудиту ефективності дозволить: пов'язати систему показників для визначення ефективної діяльності головних розпорядників та одержувачів бюджетних коштів з бюджетною політикою держави і результатами аудиту ефективності; комплексно визначати економічність, ефективність, доцільність, результативність і продуктивність об'єкта, який підлягає аудиту ефективності; застосувати під час здійснення аудиту системну оцінку організаційного, економічного, структурного ефекту використання бюджетних коштів; здійснювати оцінку середовища реалізації управлінських рішень [16].

Аудит ефективності в Україні на сьогодні є непоширеним та перебуває на стадії становлення, хоча загальні засади його проведення визначені у нормативно-правових документах. Так, наприклад, фінансовий аудит має свою розвинену методологію, яка враховує міжнародні стандарти, досвід та багаторічні традиції проведення ревізій, перевірок, а аудит ефективності став легітимним лише після прийняття на рівні держави Бюджетного кодексу України та Концепції застосування програмно-цільового методу бюджетування, але на сьогодні він застосовується як аудит ефективності бюджетних програм. Отже, в українському законодавстві проведення аудиту ефективності не врегульоване належним чином, і основною причиною цього є незавершена реформа бюджетного процесу [3].

Нині аудит ефективності діяльності медичних установ перебуває на шляху покращення фінансового контролю у системі охорони здоров'я, що є засобом удосконалення економічних процесів унаслідок реалізації медичної реформи. Тобто це означає, що за допомогою впровадження аудиту ефективності медичну сферу можна перевести на сучасний професійний рівень. Адже за допомогою цього виду аудиту можна підвищити ефективність, результативність реалізації бюджетних програм медичної сфери й отримати достовірні дані щодо фінансування закладів охорони здоров'я. Таким чином, це надасть можливість зменшити використання бюджетних коштів.

Висновки. Провівши це дослідження, можна дійти висновку, що впровадження внутрішнього аудиту ефективності відіграє важливу роль у механізмі дієвого державного фінансового контролю у галузі охорони здоров'я, що дасть змогу здійснювати належний контроль за використанням бюджетних коштів у медичних закладах, а також сприятиме модернізації бюджетного процесу та підвищенні якості державного управління діяльності медичних установ, але для цього потрібно вирішити існуючі проблеми і наблизитися до міжнародної практики проведення аудиту ефективності. На нашу думку, у закладах охорони здоров'я доцільним буде створення відділу внутрішнього аудиту, який проводитиме внутрішній аудит ефективності установи, що допоможе: законно, раціонально, економічно та ефективно використовувати бюджетні кошти; оцінювати реалізацію управлінських рішень; забезпечити ефективну, економічну та результативну діяльність установи. Отже, враховуючи значення внутрішнього аудиту ефективності використання бюджетних коштів, варто зазначити, що він є перспективним напрямом функціонування системи охорони здоров'я, а саме під час використання бюджетних коштів медичними закладами охорони здоров'я України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішній аудит ефективності: методичні засади та практичні аспекти: навч. посіб. Київ, 2013. URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134079>
2. Дрозд І. Внутрішній аудит у секторі державного управління. *Казна України*. 2012. № 2. С. 6–8.
3. Калиневич Г. Аудит ефективності як засіб покращення фінансового контролю. *Ефективність державного управління*. 2017. № 1 (50), ч. 2. С. 241–249.
4. Левицька С. Правове регулювання аудиту ефективності. *Економіка України. Правове регулювання аудиту ефективності*. 2005. № 3. С. 68–77.

5. Лімська декларація керівних принципів контролю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/604_001
6. Мамишев А. Аудит ефективності діяльності: етап виконання. *Фінансовий контроль*. 2006. № 3(32) С. 43–45.
7. Портна О. Фінансове забезпечення та впровадження аудиту ефективності діяльності закладів охорони здоров'я в Україні. *Вісник ХНУ*. 2009. № 869. С. 210–220. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6817/2/povfra09.pdf>
8. Прокопишин О., Романів О. Основні аспекти аудиту ефективності, його впровадження та використання в Україні. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний збірник наукових праць*. 2014. № 2. URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk
9. Рубан Н. Аудит ефективності бюджетних коштів. *Фінанси України*. 2004. № 1. С. 138–142.
10. Стандарти внутрішнього аудиту: Закон України від 04.10.2011 № 1247. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>
11. Стефанюк І. Аналіз концепцій аудиту ефективності державних фінансів. *Наукові праці НДФІ*. 2011. № 1. С. 148–154.
12. Удачина І. Аудит ефективності – нова форма контролю. *Справочник Економиста*. 2004. № 9. С. 22–24.
13. Хаблюк О., Будник Л. Суть аудиту ефективності та зарубіжний досвід його становлення. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 4(43). С. 151–158.
14. Хаблюк О., Яцишин С. Аудит ефективності в системі державного фінансового контролю, його суть та необхідність упровадження в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 827–831.
15. Чумакова І. Аудит ефективності: зарубіжний досвід та українські реалії. *Бухгалтерський облік та аудит*. 2009. № 1. С. 55–62.
16. Шевчук О. Напрями поліпшення використання аудиту ефективності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. № 2(46). С. 377–382.

REFERENCES

1. Vnutrishnij audyt efektyvnosti: metodychni zasady ta praktychni aspekty: navch. posib. (2013). [Internal audit of efficiency: methodical foundations and practical aspects: training. tool]. URL: dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134079
2. Drozd I. (2012). Vnutrishnij audyt u sektori derzhavnogho upravlinnja. [Internal Audit in Public Sector]. *Kazna Ukrainy*. (2). 6–8.
3. Kalynevych Gh. (2017). Audyt efektyvnosti jak zasib pokrashhennja finansovogho kontrolju. [Performance audit as a means of improving financial control]. *Efektyvnosti derzhavnogho upravlinnja*. (1(50). Ch. 2). 241–249.
4. Levycjka S. (2005). Pravove rehuljuvannja audytu efektyvnosti. *Ekonomika Ukrainy*. [Legal regulation of performance audit]. *Pravove rehuljuvannja audytu efektyvnosti*. (3). 68–77.
5. Limsjka deklaracija kerivnykh pryncypiv kontrolju. [Lima Declaration of Control Principles]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/604_001
6. Mamyshev A. (2006). Audyt efektyvnosti dijalnosti: etap vykonannja. [Audit of activity efficiency: stage of performance]. *Finansovij kontrolj*. (3(32)). 43–45.

7. Portna O. (2009). Finansove zabezpechennja ta vprovadzennja audytu efektyvnosti dijalnosti zakladiv okhorony zdorov'ja v Ukraini. [Financial support and implementation of performance audit of health care institutions in Ukraine]. *Visnyk KhNU*. (869). 210–220. URL: dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6817/2/povfpa09.pdf
8. Prokopyshyn O., Romaniv O. (2014). Osnovni aspekty audytu efektyvnosti, jogho vprovadzennja ta vykorystannja v Ukraini. [Main aspects of performance audit, implementation and use in Ukraine]. *Instytut bukghaltersjkoj obliku, kontrolj ta analiz v umovakh ghlobalizaciji. Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh pracj*. (2). URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_04_17_18_kampodilsk
9. Ruban N. (2004). Audyty efektyvnosti bjudzhetnykh koshtiv. [Audit of budgetary funds efficiency]. *Finansy Ukrainy*. (1). 138–142.
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2011). *Standarty vnutrishnjogho audytu*. [Internal Audit Standards]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>
11. Stefanjuk I. (2011). Analiz koncepcij audytu efektyvnosti derzhavnykh finansiv. [Analysis of the concepts of audit of the efficiency of public finances]. *Naukovi pracj NDFI*. (1). 148–154.
12. Udachyna I. (2004). Audyty efektyvnosti – nova forma kontrolju. [Performance audit – a new form of control]. *Spravochnik Ekonomista*. (9). 22–24.
13. Khabljuk O., Budnyk L. (2013). Sutj audytu efektyvnosti ta zarubizhnyj dosvid jogho stanovlennja. [The essence of performance audit and foreign experience of its formation]. *Ghalyckyj ekonomichnyj visnyk*. (4(43)). 151–158.
14. Khabljuk O., Jacyshyn S. (2017). Audyty efektyvnosti v systemi derzhavnogho finansovogho kontrolju, jogho sutj ta neobkhidnistj uprovadzennja v Ukraini. [Audit of efficiency in the system of state financial control, its essence and necessity of implementation in Ukraine]. *Ekonomika i suspiljstvo*. (10). 827–831.
15. Chumakova I. (2009). Audyty efektyvnosti: zarubizhnyj dosvid ta ukrajinsjki realiji. [Performance audit: foreign experience and Ukrainian realities]. *Bukghaltersjkyj oblik ta audyt*. (1). 55–62.
16. Shevchuk O. (2015). Naprjamy polipshennja vykorystannja audytu efektyvnosti. [Directions to improve the use of performance audits]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Serija «Ekonomika»*. (2(46)). 377–382.

Iryna V. Yaremchuk, University of State Fiscal Service of Ukraine

Internal Audit of the Effectiveness of the Use of Budgetary Funds in Health Care Institutions

The current stage of health care development is characterized by increased attention to the use of budgetary funds, since citizens' trust in medical institutions is reflected in the level of satisfaction with public services, namely when the efficiency of the institution increases and budgetary funds are used for their intended purpose. In order to increase the efficiency of the use of budgetary funds, the budgeting process has been significantly improved, namely, the program-targeting method has been implemented. Implementation of this method requires appropriate changes in approaches to internal performance audit.

The purpose of the article is to highlight the problems of internal audit of the effectiveness of the use of budgetary funds in health care institutions, to analyze the foreign experience and

the possibility of its implementation in Ukraine, as well as to develop recommendations for improving the functioning of the audit of the use of budgetary funds.

The methods used in the article are general scientific methods of cognition, namely comparison, analysis and synthesis, system analysis, method of logical generalization.

It is established that the implementation of internal efficiency audit plays an important role in the mechanism of effective state financial control in the field of health care, which will allow to exercise proper control over the use of budgetary funds in medical institutions, as well as help to modernize the budget process and improve the quality of public administration of medical activity. institutions, but this requires addressing existing issues and moving closer to international performance auditing practices.

To date, performance audits to improve financial control in the medical field are a means of improving the processes that take place in the economy as a result of medical reform. That is, it means that, through the implementation of performance audits, the medical field can be upgraded to the current professional level. Because of this type of audit, you can increase the efficiency, effectiveness of the implementation of budget programs in the medical field and obtain two-figure data on the financing of healthcare facilities. This will reduce the use of budgetary resources.

Key words: *internal performance audit, budgeting, cost-effectiveness, efficiency, efficiency, healthcare.*

Стаття надійшла до редакції 14 квітня 2020 року

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

В Україні відбулась реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади, яка передбачає передачу більших повноважень і ресурсів на місцевий рівень. Важливою складовою та запорукою реалізації цієї реформи є формування фінансово спроможних об'єднаних територіальних громад. Місцеві бюджети посідають головне місце у соціально-економічному розвитку територій, адже саме через них здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, молодіжних програм, фінансування житлово-комунальних господарств тощо. В умовах децентралізації місцевого самоврядування актуалізується завдання не тільки забезпечення необхідної кількості фінансових ресурсів для виконання обов'язків та функцій, покладених на громади, а й забезпечення ефективного управління за ресурсної обмеженості.

У зв'язку з цим поява функціональних досліджень¹, які відображають теоретико-методологічні засади та практичні аспекти прийняття ефективних рішень з питань фінансової діяльності об'єднаних територіальних громад в Україні, є вельми своєчасною і важливою подією в науковому світі.

Монографія «Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні» складається з п'яти розділів, у яких обґрунтовано авторський підхід до вирішення наукової задачі, що виявляється в поглибленні теоретичних і методологічних положень, а також розробці практичних рекомендацій стосовно модернізації управління фінансами об'єднаних територіальних громад для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України.

Перший розділ «Теоретичні основи фінансів територіальних громад» присвячено дослідженню еволюції місцевого самоврядування та його наукових концепцій, розкриттю інституційних засад фінансових відносин територіальних громад та обґрунтуванню наукових підходів до визначення їх фінансового потенціалу. Заслугує на увагу розуміння автором змісту дефініції «фінансовий потенціал об'єднаної територіальної громади», яку представлено як сукупність власних, залучених, фактично акумульованих та потенційно доступних фінансових ресурсів економічної системи об'єднаної територіальної громади і можливостей відповідної територіальної громади щодо їх ефективного використання з метою забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, досягнення загально-системних цілей в умовах нестабільності факторів зовнішнього середовища, а також взаємодію зазначених складових з метою забезпечення сталого розвитку певної території.

У другому розділі «Методологічні основи формування сукупних доходів об'єднаних територіальних громад» розкрито засади формування дохідної бази об'єднаних територіальних та їхніх бюджетів. Науковий інтерес викликають наведені автором результати дослідження щодо засад розвитку ринку запозичень об'єднаних територіальних громад. Також автором обґрунтовано, що фінансова спроможність ОТГ є необхідною і достатньою умовою зростання рівня соціально-економічного розвитку громади.

¹Щур Р. І. Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні: монографія. Тернопіль: Осава Ю. В., 2019. 394 с.

У третьому розділі «Видатки об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації» розкрито теоретичні основи формування видатків об'єднаних територіальних громад, досліджено фінансову поведінку цих громад у контексті пріоритетності бюджетних видатків. Заслугує на увагу проведене автором дослідження методологічних засад планування видатків бюджетів ОТГ на основі застосування програмно-цільового методу.

Четвертий розділ «Система управління фінансами об'єднаних територіальних громад України в умовах децентралізації» присвячений поглибленому вивченню системи управління фінансами ОТГ в Україні на основі різних теоретичних та практичних підходів. Суттєво розвинуто методологічні аспекти управління фінансами об'єднаних територіальних громад в Україні на основі сутнісної характеристики, структурної побудови, визначення завдань, основних принципів фінансового контролю. Визначено напрями підвищення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.

Завершує монографію п'ятий розділ «Модернізація управління фінансами об'єднаних територіальних громад в Україні», у якому розроблено пропозиції щодо удосконалення управління фінансами об'єднаних територіальних громад в Україні, які, на відміну від наявних, враховують конструктивний зарубіжний досвід та передбачають стимулювання участі об'єднаних територіальних громад в адмініструванні місцевих податків і зборів та проведення власної політики запозичень.

Отже, матеріал монографічного дослідження характеризується єдністю і логікою викладення, містить науково обґрунтовані теоретичні результати і методичні положення, які мають, безперечно, корисну практичну значущість для розвитку фінансової сфери.

Наукові положення, висновки і пропозиції, що містяться в монографії, характеризуються теоретичним обґрунтуванням і практичним значенням, базуються на дослідженні достатнього обсягу монографічної та спеціальної літератури, аналізі чинних правових актів, статистичних даних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Монографія Р. І. Щура є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі під час викладання дисциплін «Бюджетна система», «Казначейська справа», «Податкова система», «Податковий менеджмент», «Фінансовий менеджмент» і «Місцеві фінанси» майбутнім фахівцям напряму підготовки «Управління та адміністрування», а також будуть корисними для працівників органів місцевого самоврядування.

**Доктор економічних наук, професор,
перший проректор Університету ДФС України**

О. А. Шевчук

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал
2020. Випуск 5

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Відповідальний за випуск	Дружинська Н. С.
Редактор-коректор	Грабарчук М. М.
Технічне редагування та комп'ютерне верстання	Лисенко О. В.

Підп. до друку 22.06.2020. Формат 75×108/16.

Ум.-друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 9,7.

Тираж 300 пр. Зам. № 902.

Видавець і виготовлювач

Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205

Тел 38(067)689-30-49

e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016*

Рецензування статей
здійснено членами
редакційної колегії

Відповідальний
за випуск
Дружинська Н. С., к.е.н.

Над випуском працювали:
Редактор, коректор
Грабарчук М. М.
Технічне редагування та
комп'ютерне верстання
Лисенко О. В.
Дизайн
Маншилін М. Ю.

Підписано до друку 22.06.2020 р.
Формат 70x108/16

Ум.-друк. арк. 9.5
Обл.-вид. арк. 9.7
Тираж 300 пр. Зам. № 902

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної
служби України
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201

Свідоцтво
про внесення суб'єкта
видавничої справи
до Державного реєстру
видавців,
виготовлювачів
і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 5104
від 20.05.2016

Університет державної фіскальної служби України запро-
шує здобувачів наукового ступеня доктора/кандидата наук
до таких спеціалізованих вчених рад:

1. Наказом МОН від 10 травня 2017 року № 693
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 27 квітня 2017 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук за спеціальностями 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» та 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит».

Голова ради:
Пашко Павло Володимирович,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.03.

Заступник голови:
Береславська Олена Іванівна,
д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.

Учений секретар:
Онишко Світлана Василівна,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.

2. Наказом МОН від 16 липня 2018 року № 775
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 05 липня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право».

Голова ради:
Білоус Віктор Тарасович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

Заступник голови:
Касьяненко Любов Михайлівна,
д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

Учений секретар:
Мацелик Тетяна Олександрівна,
д.ю.н., доцент, завідувач кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

3. Наказом МОН від 24 травня 2018 року № 527
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 травня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальностями 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» та 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Голова ради:
Топчій Василь Васильович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

Заступник голови:
Нікітін Юрій Вікторович,
д.ю.н., професор, професор кафедри Університету державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.08.

Учений секретар:
Грицюк Ігор Васильович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

АСПІРАНТУРА
Університет державної фіскальної служби України відповідно до ліцензії, в межах ліцензованого обсягу оголошує прийом до аспірантури (ад'юнктури) для здобуття ступеня доктора філософії за очною та заочною формами навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування

До аспірантури (ад'юнктури) Університету приймаються громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста) та виявили бажання здобути ступінь доктора філософії.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету здійснюється на конкурсній основі незалежно від джерел фінансування навчання. Не допускається вступ поза конкурсом для здобуття ступеня доктора філософії.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) Університету здійснюється за очною (денною) формою навчання за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

За заочною формою навчання підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється виключно за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

Термін навчання в аспірантурі не перевищує чотирьох років.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету проводиться в два етапи. Перший етап проводиться для аспірантів, які вступають за рахунок коштів юридичних чи фізичних осіб, за конкурсом у такі терміни:

- подання заяв про допуск до участі у конкурсі при першому етапі – з 02 березня до 13 березня 2020 року;
- вступні випробування – з 16 березня до 27 березня 2020 року;
- конкурсне зарахування – 01 квітня 2020 року;
- початок навчання – з 01 квітня 2020 року.

Другий етап проводиться у такі терміни:

- подання заяв про допуск до участі у конкурсі – з 13 липня до 31 липня 2020 року;
- вступні випробування – з 25 серпня до 05 вересня 2020 року;
- конкурсне зарахування – до 12 вересня 2020 року;
- початок навчання – з 01 жовтня 2020 року.

ДОКТОРАНТУРА
Університет державної фіскальної служби України оголошує прийом до докторантури для здобуття ступеня доктора наук за очною (денною) формою навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

Прийом до докторантури Університету здійснюється з урахуванням наукових досягнень за обраною спеціальністю відповідно до встановлених вимог.

До докторантури Університету приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії (кандидата наук), наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема, публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

Нормативний строк підготовки доктора наук у докторантурі два роки.

Строк прийому заяв і документів – з 01 травня до 31 травня 2020 року.

Термін зарахування – до 12 вересня 2020 року.

Початок підготовки в докторантурі – з 01 жовтня 2020 року.